

SAKATTA'A ITTI FAYYADAMA MEESHAALLEEDEEGA
BARNOOTAA

SINTAAYYOO NUGUSEE

WARAQAA QORANNOO DIGRII LAMMAFFAA (MA)
AFAAN OROMOO BARSISUUF GAMISAAN
GUUTTACHUUF DHIYAATE

MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF
FOOKLOORII KOLLEEJJII NAMOOMAA, QO'ANNOO
AFAANOOTAA, JOORNAALIIZIMIIFI QUNNAMTII
YUNIVARSIITII FINFINNEE

HAGAYYA,2010(2018)
FINFINNEE

SAKATTA'A ITTI FAYYADAMA MEESHAALLEE DEEGA
BARNOOTAA

SINTAAYYOO NUGUSEE

WARAQAA QORANNOO DIGRII LAMMAFFAA (MA)
AFAAN OROMOO BARSISUUF GAMISAAN
GUUTTACHUUF DHIYAATE

MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF
FOOKLOORII KOLLEEJJII NAMOOMAA, QO'ANNOO
AFAANOOTAA, JOORNAALIIZIMIIFI QUNNAMTII
YUNIVARSIITII FINFINNEE

HAGAYYA,2010(2018)
FINFINNEE

SAKATTA'A ITTIFAYYADAMA MEESHAALEE DEEGGARSA
BARNOOTAA

QORATAAN: SINTAAYYOO NUGUSEE

GORSAAN: TOLAMAARIYAAM FUFEE (PHD)

WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA (MA) AFAAN
OROMOO BARSIIISUUF GAMIISAAN GUUTTACHUUF
DHIYAATE

MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF FOKLOORII
KOLLEEJII NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANOOTAA,
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII
YUUNIVARSITII FINFINNEE

HAGAYYA 2010/2018

FINFINNEE

Yuunivarsitii Finfinnee

Dhaabbata Qorannoo I

huraatiin Booddee

Waraqaa qorannoo ulaagaa digirii lammaffaa (MA) Afaan Oromoofi Ogbarruun guuttachuuf Sintaayyoo Nugusee mata-duree: “*Xiinxala Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Barsiisota Afaan Oromoo: Manneen Barnootaa Sadarkaa Tokkoffaa Marsaa Lammaffaa Aanaa Dawaa Caffaa Kutaa 7ffaafi 8ffaa Irratti*”. Sadarkaa ulaagaa yuunivarsiitiin kaa’e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Qoraa keessaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Gorsaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Ittigaafatamaa Muummee ykn Qindeessaa sagantaa digirii lammaffaa (MA)

AXAREERAA

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa, Mootummaa Biyyoolessa Naannoo Amaaraa Godina Sab-Lammii Orommoo Aanaa Dawaa Caffaa keessatti, ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo manneen barnootaa sadarkaa tokkoffaa marsaa lammaffaa kutaa 7ffaafi 8ffaa maal akka fakkaatuu xiinxalluudha. Odeeffannoo barbaachisaa funaanuudhaaf qorannoo makaatti dhimma bahamee jira. Mala iddatteessuu carraatiin manneen barnootaa afurfi barsiisota afur mala kaayyeffatatiin filamaniiru. Meeshaaleen odeeffannoo funaanuuf kan filaman ammo, daawwannaa daree, bargaaffiifi afgaaffiin filamaniiru. Odeeffannoo funaansa armaan olii kana bu'uura godhachuun odeeffannoon erga funaanameen booda argannoo gurguddoo qorannoo kanaa: wayitii daawwannaa daree barsiisonni Afaan Oromoo meeshaalee deeggarsaa malee ibsaan qofa akka barsiisan wayitiilee murtaa'an meeshaalee deeggarsaan akka barsiisan hubachuun danda'ameera. Sadarkaan meeshaalee deeggarsaa barsiisonni fayyadamanii gadaanaa ta'uu, barsiisonni meeshaalee deeggarsaa ijaan muldhatan malee kan dhageeffachaafi ilaallamaa barataman akka hinfayydamne, yeroo daawwannaa daree mirkaneessuun danda'ameera. Kutaa keessatti akka meeshaalee deeggarsaatti tajaajilan gabateen kan hinjirre ta'u, meeshaaleen deeggarsaa maddaa odeeffannoo ta'an qajeelchi barsiisaafi silabasiin ittifayyadama meeshaalee deeggarsaaf mijatoo ta'uu dhabuu, barsiisonni Afaan Oromoo ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa irratti leenjii kan hinarganne ta'u, hubannoo, beekumsa ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa irratti qaban gadi'aanaa ta'ufi qaamonni dhimmi isaa ilaallatu ittifayyadama meeshaalee deeggarsaaf qaban gadaanaa ta'uu, meeshaaleen deeggarsaa barsiisonni ittifayyadaman walitti hidhata qabiyyee barnootaa wajjiin qabuu gdi'aanaa ta'u qorannoo kanaan mirkaneessuu danda'ameera. Dhumarratti dokimattiiwwan qorannoo kana keessatti xiyyeffatan salphisuu kan danda'an yaadonni furmaataa tarreeffamaniiru.

Galata

Duraan dursee, qorannoo kana milkeessuuf deeggarsa barbaachisu kan naaf godhan gorsaa koo, Dr. Tolamaariyaam Fufaa guddaan galateeffadha. Akkasumas, yeroo hunda yaadaafi yeroo isaa naa kennuun akka ani qorannoo kana fiixaan baafadhuuf deeggarsa gama hundaa waan naa taasiseef obboleessa koo Girmaa Nugusee guddaan galatoomfadha. Akkasumas, Maatii koofi obboloota koo yeroo rakkisaa keessatti yaadaanis haa ta'uu qarshiidhaan na deeggaraa turtan hundaafuu galanni koo daangaa hin qabu. Dabalataanis, mana barumsaa Waladdii sadarkaa lammaffaa qorannoo kana akkan galmaan gahuuf wayiitii hojii koo kanneen naa mijeessan hundaaf galanni koo xiqqaa miti. Itti dabaluunis, namoota kitaabolee gara garaafi meeshaalee barreefamaa naa ergisuun deeggarsa naaf godhan galatoomaa jedha. Dhumarrattis, namoonni fiixa bahiinsa qorannoo kanaaf qooda qabdan hundi keessaan galatoomaan jedha.

Hiika Jechootaa

Accuracy = sirrummaa

Appropriateness = ramaduu

Audio = kan dhageeffatamuu

Audiovisual Aids = Meeshaalee deeggarsa barnootaa dhageeffatamaniifi ijaan muldhatn

Authentic = duudhaa kan ta'e

Clarity = iftooma

Classification = qoqqoodama

Demonstration = ragaadhaan deeggaranii waa ibsu

Educational psychology = barnoota xiinsammuu

Flipcharts = chaartii banamuu

Focus of attention = xiyyeennoo

Interaction= walitti dhufeenya

Learning resource = meeshaalee deeggarsaa

Magnetic Boards= gabatee maagneetawaa

Motivation = onnachiiftuu

Natural integration = walitti dhufeenya uumamaa cimsuuf

Participation = hirmaannaa

Principles of selection = qajeelfama filuu

Real = dhugummaa

Relevance = fayyadamummaa

Simplicity =laafinna

Simulation = fakkeessuu

Specific educational values = isseetota barnoota adda addaa

Study trip = qorannoo adeemsaa

Target =xiyyeeffannoo

Variables = jijjiiramoota

Visual =kanmuldhatuu

Baafata

Fuula

Galata	i
Baafata	6
Hiika Jechootaa.....	6
Axareeraa	11
Baafata Gabateewwanii.....	11
1. BOQONNAA TOKKO: SEENSA	13
1.1. Ariirrata	13
1.2. Ka’umsa Qorannichaa	15
1.3. Kaayyoolee Qorannichaa.....	16
1.4. Barbaachisummaa qorannichaa.....	16
1.5. Daangaa Qorannichaa	16
1.6. Hanqina Qorannichaa	17
1.7. Qindaa’ina Qorannichaa.....	Error! Bookmark not defined.
BOQONNAA LAMA: SAKKATATTA’A BARRUU	18
2.1. Maalummaa Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa.....	18
2.2. Gosoota Meeshaalee Deeggarsaafi Qoqqoodama Isaanii	21
2.2.1. Meeshaalee Deeggarsaa Dhageeffachuun Barataman	22
2.2.2. Meeshaalee Deeggarsaa Barnootaa Ijaan ilaaluun barataman	23
2.2.3. Meeshaalee Deeggarsaa Dhageeffachuufi Mul’achuun Barataman	26
2.3. Itti Faayyadama Meeshhaalee Deeggarsa Barnootaa.....	27
2.3.1. Qajeelfama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Itti Filan	28
2.3.2. Haala Filannoo Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Afaanii	29
2.3.3. Ulaagaalee Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Filachuuf Oolan	29

2.3.4.	Amaloota Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa.....	31
2.4.	Haala Itti Fayyadama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa	31
2.4.1.	Qajeelfama meeshaalee deeggarsaa ittisdiyeessan (muldhisa).....	35
2.4.2.	Haala Xiinsammuu Barattootaa Itti Fayyadama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa (The Psychology Of Using Teaching Aids)	36
2.4.3.	Adeemsa Itti Fayyadama Meeshaalee Deeggarsaa Keessatti Rakkoowwan Muldhatan.....	37
2.4.4.	Dhimma Leenjii Meeshaalee Deeggaesa Barnootaa Irratti	40
2.5.	Meeshaalee Deeggarsaan Barnoota Afaanii Barsiisuuf Gocha Barsiisotaa	42
2.6.	Meeshaaleen Sirna Barnootaa Akka Meeshaa Deeggarsaatti Fayyadamuuf Deeggarsii Isaan Qaban.....	43
2.6.1.	Kitaaba Barataafi Qajeelcha Barsiisaa.....	44
2.6.2.	Silabasii Barnootaa	44
2.6.3.	Barruulee Qorannoo Kanaan Walfakii.....	45
	BOQONNAA SADII: Mala Qorannoo.....	47
3.1.	Mala Qorannichaa	47
3.2.	Madda Ragaalee	48
3.3.	Mala Iddatteessuu.....	48
3.3.1.	Iddattoo Manneen Barnootaa.....	49
3.3.2.	Iddattoo Barsiisotaa	49
3.4.	Meeshaalee Funaansa Ragaalee	50
3.4.1.	Daawwannaa Daree	50
3.4.2.	Afgaaffii Barsiisotaa	51
3.5.	Mala Qaacceessa Ragaa	51
	BOQONNAA AFUR.....	53

4.	DHIYEESAAFI QAACCESSA QORANNOO.....	53
4.1.	Duubee Odeeffannoo Kennitootaa	Error! Bookmark not defined.
4.1.1.	Duubee Odeeffannoo Kennitootaa Barsiisotaa.....	Error! Bookmark not defined.
4.2.	Qaaccessa Daawwii Kutaa Barsiisota Afaan Oromoo	53
4.3.	Ga'uumsa Itti Fayyadama Meeshaalee Deeggarsaa Barsiisotaa daawwannaa godhameen.....	56
4.3.1.	Barbaachisummaa Meeshaalee Deeggarsaa Tajaajila Irra Oolani akka daawwannaa mirkanaa'een.....	62
4.3.2.	Muuxannoo Barsiisotaa Meeshaalee Deeggarsaa baarnootaa Dhugaa Ta'eetti Fayyadamu daawwannaa daree godhameen.....	62
4.3.3.	Muuxannoo Bu'aalee Maxxansaatti Fayyadamu Barsiisotaa daawwannaa godhameen.....	Error! Bookmark not defined.
4.3.4.	Muuxannoo Meeshaalee Deeggarsaatti Fayyadamu Barsiisotaa haala daawwannaa godhameen.....	66
4.4.	Barsiisonni Meeshaalee Deeggarsaa Irratti Rakkoon Isaan Mudate Gaafatamanii Deebii Isaan Kennan	67
4.5.	Qaaccessa meeshaalee deeggarsaa silabasiifi qajeelcha barsiisaa keessa jiranii	67
4.6.	Qaaccessa Bargaaffii Barsiisotaa Meeshaalee Deeggarsaan Walqabatan.....	Error! Bookmark not defined.
4.7.	Xiinxala Afgaaffii Barsiisota Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsaa Wajjiin Walqabatan.....	Error! Bookmark not defined.
4.8.	Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsaa Barsiisotaa Irratti Jijjiiramoota Murteessan (variables).....	72
4.8.1.	Jijjiirama Dhuunfaa.....	72
4.8.2.	Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsaa Irratti Barsiisotaaf Leenjii Hojiin Duraa ...	72
4.8.3.	Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsaa Irratti Barsiisotaaf Leenjii Hojii Irraa	73
4.8.3.1.	Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Afaaniin Fayyadamuuf Fedhiifi Kaka'uumsa Barsiisota Afaanii	74
4.8.4.	Jijjiirama Dhaabbatichaa.....	75

4.8.4.1. Bakka Ilaalchisee	75
4.8.4.2. Bajata Ilaalchisee	75
BOQONNAA SHAN	77
Yaada Cuunfaafi Yaboo.....	77
5.1. Guduunfaa	77
5.2. Yaada Furmaata.....	79
Wabii.....	80
Dabalee“A” Daawwannaa	85
Dabalee“B”Sakatta’a dokmentii	Error! Bookmark not defined.
Dabalee “C”Afgaaffii.....	89

Baafata Gabateeewwanii

Fuula

Gabatee Tokko:Ulaagaalee meeshaalee deeggarsaa filachuuf tajaajilan.....	30
Gabatee lama: Duubee Odeefkennitoota Barsiisotaa.....	Error! Bookmark not defined.
Gabatee sadii: Wayitiilee daawwannan daree digdamii afur godhame keessaa baayyina meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni itti fayyadamanii.....	54
Gabatee shan: Baldhinna meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii wayitii daawwannaa daree hojii irra oolanii.....	56
Gabatee afur: Wayitii daawwannaa daree qulqulinaafi hamma meeshaalee deeggarsaa hojii irra oolanii	55
Gabatee jaha: Ga'uumsa Barsiisotaa Itti Fayyadama Meehaalee Deeggarsaa Irratti Qaban	57
Gabatee torba: Meeshaalee deeggarsaan tajaajilamanii yammuu barsiisan walitti dhufeenyi kutaa keessa jiru.....	58
Gabatee saddeet: Barnoota meeshaalee deeggarsaa deeggaramee dhiyaate barattoonni gaaffii gaafatamanii sadarkaa ariitii deebii itti keennan.....	59
Gabatee sagal: Meeshaalee deeggarsa barnoota afaanii barsiisonni itti tajaajilaman hawwatummaa isaanii ilaalchisee miirri barattootaa yammuu sakatta'amu.....	60
Gabatee kudhan: Barattoonni kutaa keessatti meeshaalee deeggarsaan deeggaramani baratani hirmaannaa barattootaa kutaa keessaa	61
Gabatee kudha tokko: Barbaachisummaa Meeshaalee Deeggarsaa Barnootaa Tajaajila Irra Oolanii.....	62
Gabatee kudha lama: Yeroo daawwannaa daree meeshaalee deeggarsa barnootaa tajaajila irra oolanii gosaan yammuu ilaallaman.....	63
Gabatee kudha sadii: Manneen barnootaa qorannoo kanaaf filaman keessaa isa tokko bu'uura godhachuun karoora Afaan Oromoo keessatti meeshaalee deeggarsaa eeraman baayyinaafi gosaan adda bahee yammuu ilaalamu.....	64
Gabatee kudha afur: Meeshaalee deeggarsaa silsbasiifi qajeelcha barsiisaakutaa 7ffaa keessa jiran.	68

Gabatee kudha shan: Meeshaalee deeggarsa barnootaa karoora walakkaa waggaa kutaa torbaffaa keessa jira manneen barnootaa qorannoo kanaaf filaman keessaa tokko akka fakkeenyaatti fudhachuun.....	69
Gabatee kudhajahan: Meeshaalee deeggarsaa silsbasiifi qajeelcha barsiisaa Afaan Oromoo kutaa 8ffaa keessa jiran.....	70
Gabatee kudha torba: Meeshaalee deeggarsaa karoora kutaa saddeettaffaa keessa jiran manneen barnootaa filaman keessaa tokko filachuun	71
Gabatee kudha saddeet: Meeshaalee deeggarsa barnootaa daawwiin bira gahamefi kan silsbasiifi qajeelcha barsiisaan walbira qabame yammuu ilaalamuu kutaa7ffaafi 8ffaa.....	71
Gabatee kudha sagal: Gaafilee Raawwii Barsiisotaan Walqabatan	Error! Bookmark not defined.
Gabatee kudha digdama : Barsiisonni qorannoo kanaaf filaman ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee leenjii hojiin dursaa argachuufi dhiisuu ragaa ibsu.....	73
Gabatee kudha digdami tokko: Ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee barsiisonni leenjii hojii irraa argachuufi argachuu dhabuu isaanii muldhisuu	74

BOQONNAA TOKKO: SEENSA

Boqonnaan kun ibsa gabaabaa seenduubee qorannichaarratti kan kennuufi ka'umsa qorrannichaaf sababa kan ta'e maali? Waan jedhurratti kan xiyyeeffatudha. Dabalataanis, kaayyoo qorannichaa, barbaachisummaa qorannichaa, daangaa qorannichaafi qorannichaa kan ofkeessatti hammatedha.

1.1.Ariirrata

Adeemsii baruu barsiisuu afaanii aartiifi saayinsaawaadha. “Aartiidha” yammuu jennuu beekumsaa, ilaalchaafi dandeettii mala hindagatamneen ittidarbiinsa isaa yoo mildhisuu, dandeettii dhuunfaa barsiisaa afaaniifi dandeettii barsiisuu kan ibsu dha. “Saayinsaawaadha” yammuu jennuu immoo saayinsummaa isaatiin kan “Guddatu, kan jijjiiramuufi kan baratamuudha” (Celce-Murcia, 1991:12).Barsiisan beekumsa qabatamaan duraa duuba eeganii sirnaan dhiyeessuun beekumsaa barbaaddame, ilaalchaafi dandeettii qabsiisuun beekumsicha qajeelfama afaaniin deeggaruundhiyeessuun muldhisa (Celce-Murcia, 1975).

Karaa kanaan barsiisonnii beekumsa isaanii, muuxannoofi dandeettii waa'uumuu isaanii fayyadamuun barattoota isaaniif beekumsa afaanii sirriifi dandeettii afaanii yoo qabsiisan kaayyoo barnootaa afaanii milkaa'aa ta'a.karaa kamiinuu adeemsa baruu barsiisuu afaanii keessatti kaayyoo karoorfame galmaan gahuuf barattoonni dandeettii afaanii hundaa beekumsa argatanii kaayyoo gabbifannaa barnoota afaanii barnooticha ifaafi salphaa godhanii dhiyeessuuf, humanafi yeroo qusatani barsiisuuf meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuu gaafata. McArthur (1989:78) yaada isaanii akka armaan gaditti ibsu, barsiisonnii ciccimoon ogummaa isaaniifi hawwii barattoota isaaniifi fedhii kaayyoo karoorfame galmaan gahuuf, qabiyyeewwan qophaa'an dalaguufi barataafi qabiyyee baratu gidduu walitti dhufeenya jiru ifaafi qabatamaa, adeemsii kennaa barnootaas kan harkisuufi hawwatuu gochuufi yeroofi human isaanii sirritti fayyadamuuf meeshaalee deeggarsa barnootaa barbaachisaa ta'e fayyadamu.

Keessumattu yeroo ammaa irra caalaatti barbaachisaafi bu'a qabeessa kan ta'een mala afaanii walitti dhufeenyaan barsiisuun bu'uura godhachuun barattoota afaaniif barbaachisaafi walitti dhiyeenya kan qaban meeshaalee deeggrsa barnootaaafaanii adda addaan gargaaramuun mala baru barsiisuu ariifachiisuun dhimma xiyyeeffannoo ittikennamuudha.(Harmer, 2001:12), Aggarwal (1996: 253).Sababii isaas afaan meeshaa waliigaltee walxaxaa waan ta'eef.

Haa ta'uu malee haala biyyatti keenyaa yoo ilaallee ammo yeroo yeroon, sadarkaadhaaniifi bakkeewwan adda addaa kan dhagahaman barnoota idilees ta'e alidilee walgahii godhaman irratti qulqullinni barnootaa kufeera; sirrummaan barnootaa, rakkoo hiikuu irratti sadarkaa wal nama gaafachiisuu irratti gaheera kana barattoota yeroo yeroon muldhatan yammuu jedhamuu dhagahama. Yaada kana cimsuun 99(2000:xxi) barataan yeroo ammaarakkoo afaan isaatiin fayyadamuu ilaalchisee {dhaabbata olaanoosoo hin hafin, matima keeyyataa barataa adda baasee beekuu argachuun rakkisaadha. Barataan barnoota isaa sadarkaa lammaffaa xummure har'a xalayaa hojii barreessuu dhisii, xalayaa kamuu barreessuuf yeroo ammaa isa dhibaa dhufeera}. Dhugaa kana ministeerrii barnootaa (1994:2-3) barbaachisummaan barnoota Itoophiyaa, qulqullina, fudhatamummaafi gatii dhabuufi rakkoo walxaxaa keessa akka jiru ibsa. Kufaatiin barnootaa sababoonni baayyeen yoo jiraatees kanneen keessaa qabxiin qormaataa barattootaa gadi bu'u, barattoonni irra deebi'anii baratan baayyachuun, barattoonnii addaan kutan baayyachuudha. Dhumni ba'aa kanneenii hundaa dhumarratti karaa hawaasaan lammii itti gaafatamummaa isaa baatu hin dandeenye uumuudha. Kanaafuu furmaata rakkoo kanaaf ta'u danda'a jedhu (Amare, 1998:292) meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuun barsiisuudha. Barsiisaan barattoota giddu dhaabbate sagalee qofaan barsiisuu irraafi gabatee gurracha irratti barreessuun akka garagalchan godhurra meeshaalee deeggarsa naannoo irraa argamaniin deeggaramee barsiisuun rakkoo salphisuu danda'a. Barsiisaa meeshaalee deeggarsaattii fayyadamee barsiisuu jajjabeessuu, isaa meeshaalee deeggarsaa hinfayyadamnee akka fayyadamu gochuun barbaachisaa akka ta'e eeruun barbaachisummaa meeshaalee deeggarsaa cimsanii yammuu ibsan "Meeshaalee deeggarsa barnootaa malee barsiisi jechuun qeensa qubaan qotii akka jedhamuuti" (Amare, 1998:292), jedhu.

Armaan olitti waa'een meeshaalee deeggarsa barnootaa yammuu ka'u barsiisonni dandeettiifi ilaalcha deeggarsaa irratti qaban xiyyeeffannoo keessaa galchuun akka ta'e Bestat (2000) ni'ibsu. Qabxiilee armaan olii irraa ka'uun barnoota afaanii keessatti meeshaaleen deeggarsaa fayyadamuun barbaachisaa qofa osoo hintaane dhimma xiyyeeffannoo itti kennamu akka ta'e hubanna. Haa ta'u malee qabxiilee armaan olii irra wantii hubannu meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuuf hubannoo ittifayyadamni isaa barbaachisaadha. Kana irraan kan ka'e ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo maal akka fakkaatuu haala ittifayyadama isaanii qorachuun xiyyeeffannoo guddaa qorannoo kanaati. Qorataanis hojii barsiisummaa yeroo jiru ulaagaa gamaaggama irratti "Meeshaalee deeggarsaa fayyadamuu?"

kan jedhu qabiyyeewwan tarreeffaman waan ilaaleef haalli meeshaalee deeggarsaa kun irra caalaa dhimmoota kaawwan caalaa xiyyeeffannoo sababa kennameef maal laata humni barsiisotaa hoo? Gaafilee jedhaman sammuu isaa keessa deddeebi'a ture.

1.2.Ka'umsa Qorannichaa

Qorannoo tokko gaggeessuu keessatti ka'umsi iddoo guddaa qaba. Innis kallattii yookiin bu'uura wanta qoratamu sanaa eessaa ka'anii garamitti akka deemsisan agarsiisa. Kana jechuun rakkoolee furmaata argachuu qaba jedhee qorataan sammuusaa keessatti yaaduuf deebii akka argatu kan hubachiisuudha. Kun immoo rakkoolee yookin qaawwa jiru tokko duuchuuf,akkasumas, haaromsuuf deeman kan agarsiisuudha.Wantoonni qorannoon kun akka adeemsifamu qoraticha kakaasan nijiru.Barsiisonni Afaan Oromoo meeshaalee deeggarsa barnootaa yeroo baayyee yoo fayyadaman argu dhabuufi kitaabileen qajeelcha barsiisaafi kitaabni barataa gaheen ittifayyadama meeshaalee deeggarsaaf qaban gadi aanaadha ta'ukkniiidha.Rakkoon kunimmoo ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti danqaa ta'a. kanaafuubarsiisonni Afaan Orommoo meeshaalee deeggarsa barnootaa yoo fayyadaman barnoonni Afaan Oromoo hubatamaafi qabatamaa barattootaaf ta'a. kana yoo ta'u baannaan guddina afaanicha irratti dhiibbaa fiduu danda'a.Kanaafuugaafilee armaangadii wiirtuu qorannoo kanaati:

- ✓ Meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti barsiisonni leenjii fudhataniiru?
- ✓ Meeshaaleen deeggarsa barnootaa silabasiifi qajeelcha barsiisaa keessa jiru maal fakkaata?
- ✓ Barsiisonni haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti hubannoo hammam qabu?
- ✓ Barsiisonni Afaan Oromoo ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti rakkoon isaan mudate maali?
- ✓ Meeshaaleen deeggarsa barnootaa barsiisonni fayyadaman barnoota Afaan Oromoof deeggarsii isaan qaban hammam?
- ✓ Meeshaaleen barnootaa silabasiifi qajeelchi barsiisaa waliin adeemuu?

1.3.KaayyooQorannichaa

Kaayyoon qorannichaa inni guddaan haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo manneetii barnootaa sadarkaa tokkoffaa marsaa lammaffaa maal akka fakkaatuu sakatta'uudha. Qorannoon kun kaayyoolee gurguddoo of keessati hammatuu:

- ✓ Meeshaaleen deeggarsa barnootaa silabasiifi qajeelcha barsiisaa keessa jiru maal fakkaatan ibsu.
- ✓ Barsiisonni Afaan Oromoo ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti rakkoon isaan mudate maalakka ta'an ibsu.
- ✓ Meeshaaleen deeggarsa barnootaa barsiisonni fayyadaman barnoota Afaan Oromoof deeggarsii isaan qaban hammamakka ta'e adda baasu.
- ✓ Meeshaaleen barnootaa silabasiifi qajeelchi barsiisaa waliin adeemuu isaanii adda baasu.
- ✓ Meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti barsiisonni leenjii fudhatachu isaanii adda baasu.

1.4.FaayidaaQorannichaa

Qorannoon kun faayidaalee armaan gadii qaba jedhamee amanama;

- Barsiisota Afaan Oromoof haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti hubannoo nikenna Ofduraaf namoota qorannoo kanaan walfakkaatuu gaggeessuu barbaadaniif irratti akka ka'umsaati tajaajila.
- Bu'aa qorannoo irraa ka'uun, yaadota kennamaniifi yaadota furmaataa irraa ka'uun qulqullina barnootaa eegsisuuf tattaaffii godhamu irratti ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo maal ta'u akka qabu, gocha baru barsiisuuf qaamonni dhimmi isaan ilaaltuu (ogeeyyiin barnootaa) haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa akka hubataniifi xiyyeeffannoo akka ittikennaman godha.

1.5.Daangaa Qorannichaa

Qorannoonkun kan inni xiyyeeffatuu ittifayyadama meeshaalee deeggarsabarnootaa barsiisota Afaan Oromoo manneetii barnootaa sadarkaa tokkoffaa marsaa lammaffaa Aanaa Dawaa Caffaa argaman irratti qofa. Maneetii barnootaa kutaa shanii hanga saddeettaffaa kan barsiisan yoo ta'ees qorannoon kun kan irratti xiyyeeffatu kutaa torbaffaafi saddeettaffaa afur irratti qofa. Sababii isaas qoratan yeroo qorannoo bal'aa qabaatuufi baajata ramadame irratti xiyyeeffannoo

galchuuni. Karaa biro qorannon kun kan inni irratti xiyyeeffatu ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa barnootaa Afaan Oromoo irratti qofa. Ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa gosa barnoota biro hinilaallatu.

1.6.Hanqina Qorannichaa

Hanqinni qorannoo yeroo qorannoon gaggeeffamu wantoota qorannicha keessatti osoohojjetamuu qabanii hinhojjetamiin hafaniidha. Kana ibsuun ammoo, qorataan sana boodadhufullee hanqina jiru hubatee irratti gadifageenyaan akka hojjechuu qabu kan mul'isuudha. Kanaaf, irra guddeessaan hanqina qorannoo kanaa kan ta'ehanqina yeroo irraan kan ka'e, Kan barbaadameenol gahuu dhiisuu isaati.Kanamalees, dhiphinni yeroo, hanqinaaleeqorannoo kanaa ta'ullee, qorataan hanga danda'ametti qorannicha hiikaqabeessa gochuuf hanqina kitaabolee afaan adda addaa irraa hiikuun ittifayyadameera.

BOQONNAA LAMA:

2. SAKKATATTA'A BARRUU

2.1. Sakatta'a Barruu Yaadrimee

Sakatta'an barruu yaada hayyootaati. Kunis, mata duree qorannichaa gidduu galeessa godhachuudhaan yaada hayyootaa sakatta'uuratti kan xiyyeeffatudha.

2.2. Maalummaa Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa

Hayyoonni adda addaa meeshaalee deeggarsa barnootaaf moggaasa adda addaatiin waamu. Midiyaalee barnootaa, meeshaalee deeggarsabarnootaa dhaggeefachuun baratamaniifi meeshaalee deeggarsaa ijaan muldhatan, meeshaalee deeggarsaa, jechuun hayyoonni garagaraa moggaasa kennaniif keessaa isaan muraasa (Aggrawal 1995:157),(Nkuun, 2000:224),(Quist, 2000:27),(Romiszowski, 1988:7) fi (Hirison and Gowin, 1995:28).

Yaanni meeshaalee deeggarsa barnootaa jedhu sababa yaadxinnoota adda addaarraan kan ka'e hiika adda addaa itti kennamuu danda'a. Sadarkaa kamiyyuu, gosa barnoota hundumaa karaa barsiisotaafi barattootaa adeemsa baru barsiisuu oolan hunda ofkeessatti hammata (Nkuuhe, 2000:224). (Nkuun, 2000) Walqabsiisanii meeshaalee yammuu jennu bu'aalee maxxansaa, fakkiwwan, modeelota, wantoota dhugaa (real object), miidiyaalee elektirooniksiifi gabateewwan adda addaa akka waliigalaatti adeemsa baru barsiisuu waliigala kaayyoolee barnootaa galmaan gahuufi qabiyyee barnootaa qabatamaan ibsuuf kan tajaajilan meeshaaleedeeggarsa barnootaa ta'u hubachiisu.

Heinich et al. (1996:8) karaa isaatiin "Meeshaalee deeggarsabarnootaa barattoonni qabiyyee barnootaa (beekumsa, dandeettiifi ilaalcha) karaalee adda addaa irraa kan argaman kan gargaaraniif kaayyoo barnootaa galmaan gahuuf meeshaalee deeggarsa barnootaa kan gargaaraniidha." Harrison and Gowin (1995: 28) ammoo meeshaalee deeggarsa barnootaa fudhannaa barnootaa irratti soda, dhiphina yookaan jeequmsa kan dhabamsiisn, dandeettii dubbisuufi dadeettiwwan biro barattoonni akka fooyyeessan kan gargaaraniifi dandeettii tokko, dhgummaafi yaada kan gabbisaniidha jechuun ibsu.

Hayyoota armaan olii akka hubannutti meeshaaleen deeggarsa barnootaa qabiyyee barnootaa tokko qabatamaa bifa ta'een dhiyeessuufi kaayyoo galmaan gahuuf meeshaalee deeggarsa barnootaati jechuun ni'danda'ama.

Faayidaa meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee hayyoonni garagaraa yaada garagaraa kennanii jiru.(Harmer, 2001:134) akka jedhanitti, meeshaalee deeggarsa barnootaa fedhii barachuu barattootaa kakaasuuf tajaajilu.Akka Quist (2000:104) ibseetti, meeshaaleen deeggarsa barnootaa yaada ofii jechaan qofa ibsuurra yaada ofii ifaafi qabatamaa gochuufi barattootaafis ta'e barsiisotaaf tajaajila guddaa qabu.Barattoonni haala salphaan akka isaan baratan godhu; barsiisotaaf qabiyyee barnootaa qabatamaafi hubatamaa gochuuf isaan dandeessisiisa.Kanaan walqabatee Nkuun (2000:226) faayidaa meeshaaleen deeggarsa barnootaa qaban yammuu ibsan, xiinsammuu barattootaa wajjiin walqabsiisu (Educational psychology). Kunis namoonni adda addaa kan baratuu qaamolee miiraa isaatiin (funyaaniin fuunfachuun, ijaan ilaaluun, arrabaan dhandhamuun, afaaniin dubbachuun, gurraan dhgahuunfi harkaan qaqqabuun) odeeffannoo adda addaa walitti qabuuf akka ta'e ibsu.

Meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuun maaliif akka barbaachisuu Nkuuhe (2000:226) yammuu ibsan, adeemsa tokko yookaan mala qabatamaan akka muldhatu godhu.Adeemsa baru barsiisuu afaanii milkaa'ina akka qabaatuu gargaaru. Kanaanis xiyyeeffannoo barattootaa harkisuun fedhii barachuu barattootaa kakaasu, dhugummaa yaadxinnootaa akka hubatan godhu, dandeettii waauumuu barattootaas ta'e barsiisotaa niguddisu, muuxannoo barachuu garees ta'e dhuunfaan akka gabbifan nigodhu.Barattoonnii qabiyyee barnootaa ijoo ta'anii yookaan yaada ijoo irratti akka xiyyeeffatan dandeessisiisu.Hiika jechootaa hubachuuf waan dandeessisaniif hiika jechoota barbaaduuf yeroo niqusatu. Walumaagalatti gocha tokko yookaan adeemsa duraa duuba wanta tokko sammuu barattootatti fakkii uumuun yaanni sammuu isaanii keessatti akka deddeebi'e dhufu godhan. Itti dabaluu sababa meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamnuuf yammuu ibsu, barnoota gadi fageenyaan qabatamaa taasisuuf, barattoonni qabiyyee barnootaa rakkoo tokko malee akka hubataniif dandeettii barachuu barattootaa saffisiisuun, barattoonni naannoo isaanii wajjiin walqabsiisuufi naannoo isaanii akka jaalataniifi akkasumas akka ajaa'ibsiisan gargaaruu, barattoonni dandeettii garagaraa fakkeenyaaf: kan dhageeffatan, kan mallattoo yookaan harkaan fayyadamuu, kan suphuu, rakkoo hiikuu, muuxannoo wajjiin hojjachuu akka gabbifataniifi fedhii barachuu barattootaa dabaluu, karaa barattootaafi barsiisotaa

dandeettii waauumuu isaanii dabaluufi qabiyyee barnootaa barsiisonni dhiyeessan dhugummaa, barbaachisaafi hiika qabeessa akka ta'an dandeessisu. (Malawi Institute of Education, 2003).

Ibsa armaan olii dhiyaate irraa wantii hubannu adeemsa baru barsiisuu keessatti meeshaaleen deeggarsa barnootaa fayyadamuun baayyee barbaachisaa akka ta'e hubanna. Meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni qabiyyee barnootaa barattootaaf salphaafi ifa gochuun dhiyeessuuf, dandeettii barsiisaas ta'e barattootaa gabbisuuf, karaa barsiisaas ta'e karaa barattootaa yookaan barattoonni walitti dhufeenya gaarii akka qabaatan gargaarsa gochuufi yeroo qusachuuf gahee guddaa taphatu. Barnoota miira barattootaa tolutti dhiyeessuuf barnooticha miira barattootaa wajjiin walqabsiisuun bifa qabatamaa ta'eenfi salphaa ta'een dhiyeessuuf gargaaru. Walumaagalatti barnoota sadarkaa kamiyyuu dirree barnootaa kamiifuu meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuun barbaachisaa akka ta'e hubachuu dandeenya.

Grant(1987:18) Barattoonni yaaliiwwan adda addaatti yoo hirmaatan barachuu barnootaa saffisiisu. Kanumaan walqabsiisee Wong and Wong (1998:168) Adeemsa baru barsiisuu afaanii keessatti barattoonni barataniiru jechuu kan dandeenyuu gochoota adda addaa irratti yoo hirmaataniidha. Barsiisaa afaanii gaariinis karaa barattoonni hirmaannaa gaariin baratan addaan baasuun yeroo baayyee gocha irratti hirmaachisuun barsiisa.

Meeshaalee deeggarsa barnootaa adda addaan fayyadamuun miira barattootaa harkisuun dandeettiwwan afaanii adda addaa akka gabbifatan yoo gargaarreedha jedhu. Hayyuu kana irraa wanti hubannu Barsiisaan meeshaalee deeggarsaan yammuu barsiisuufi barattoonni yammuu baratan gochaan barachaa jiraachuu isaaniti. Kun barattoonni meeshaalee deeggarsa barnootaa yammuu baratan ilaaluun, kan ilaalan gochuun, tuquufi gochoota garagaraa keessatti hirmaachuun wanta kutaa keessatti baratan jireenya ala wajjiin walqabsiisuun jireenya isa dhugaa akka ittifayyadamaniif karaa waan saaquuf baruufi barsiisuu akka saffisuu godha.

Adeemsa baru barsiisuu keessatti onnachiiftuun (motivation) gahee guddaa akka qabu Stern (1991) ni ibsu. Barnoonni fedhii barattootaa irratti hin hudoofne kaayyoo karoorfame galmaan gahuu hindanda'u. Cook (1996:75) "Onnachiiftuun baruufi barsiisuun milkaa'ina akka qabaatuu godha" jechuun yaada isaanii jbeessu. Malli baruufi barsiisuu barattoonni barachuuf dursa kaka'umsa qabaachuu qabu jedha. "Barattoonni kutaa keessatti meeshaalee deeggarsa barnootaan yammuu baratan kaka'umsa cimaa akka qabaatan" McDonough and Show (1993:214) ibsu.

Walumaagalatti barattoota kakaasuun dandeettii afaanii gaarii akka qabaatan meeshaaleen deeggarsa barnootaa gahee guddaa waan qabaniif barattoota kakaasuun barnoonni galmaan akka gahu gargaaru.

Haaluma walfakkaatuun Bowen (1982:1) meeshaalee deeggasa barnootaa ilaalchisee barnoonni afaanii bal'inaafi gadi fageenya akka qabaatuugodhu.

Adeemsi barachuu afaanii kun barattoonni dhugaa addunyaa wajjiin akka walqabsiisan gargaara. Barattoonni kutaa keessatti baratan kutaa alattis afaanichaan akka fayyadaman human qabu. Wantoota haala salphaan hubachuu danda'an, bal'ina wantootaa, ulfaatina, gadi fageenya, dhandhama, halluu, yeroofi dheerina, wkkf sochii wantootaa hubachuuf rakkisaa kan ta'an mala salphaa ta'een dhiyeessuun ifaafi qabatamaa karaa ta'een hubchiisuuf gargaaru. Karaa biro deddeebisa barataafi barsiisaa adeemsifamu irratti, mormiilee, mariiwwan, ibsoota, gaaffifi deebiwwan, yaadawwan, yaadolee dhuunfaa, kkf oduu ibsaa irra qabatama akka qabaatan akka hubatan godhu. Marsaa barnoota hundaatti dandeetti afaanii gahuumsaan akka baratan godhu, sadarkaalee umrii kamiyyuu warra jiraniif fayyadamuun jijjiirraa amalaa eegamu haala salphaan barattoota irraa argachuu dandeenya. Fakkeenyaaf baratan tokko jecha hubachuuf galmee jechootaa kan itti ulfaachaa ture fakkiilee garagaraan, poostaroota, kkf gargaaramuun sammuu barataatti fakkii uumuun haala salphaafi gammachiisuun, haal dagachuu hindandeenyeen hubachuu danda'u. Kanaafuu barsiisonni dandeettiiwwan afaanii afran (dhageeffachuu, dubbachuu, dubbisuufi barreessuu) dhuunfaafi qindoominaan barsiisuuf gargaaru; jechootaafi seerluga afaanii barsiisuu keessatti gahee olaanaa qabu.

2.3. Gosoota Meeshaalee Deeggarsa Barnootaafi Qoqqoodama Isaanii

Meeshaalee deeggarsa barnootaa tokko tokkoon osoo ilaalla jenne lakkoofsii isaanii hedduudha. Karaa kanaan hayyoonni qorannoo gaggeessan meeshaalee deeggarsa barnootaa lakkoofsa baayyee qaban kana akka walitti dhiyeenya isaaniifi akka tajaajila isaaniin ramadaniiru. Karaa kanaa gosoota lamatu jira. Jalqabbarratti Aggarwal(1996:161) akka qoqqoodanitti yammuu ta'u meeshaalee deeggarsa barnootaa dhageeffataman (Audio materials), meeshaalee deeggarsa barnootaa ijaan muldhatan (visual materials), fi meeshaalee deeggarsa barnootaa kan dhageeffatamaniifi ijaan muldhatan (Audio Visual materials) jechuun gosoota saditti ramadu. Aggarwal (1996) Meeshaalee deeggarsa barnootaa bakka gurguddoo saditti

qooduu isaanis: kanneen gurraan dhageeffataman adda baasuun meeshaalee deeggarsa barnootaa dhageeffataman, kan ijaan muldhata kophaa adda baasuun meeshaalee deeggarsa barnootaa ijaan muldhatanfi kanneen sagaleen isaanii dhagahamaa ijaan muldhatan meeshaalee deeggarsa barnootaa ijaan muldhataniifi gurraan dhageeffataman jechuun ramadu.

Nkuun (2000:225) Meeshaalee deeggarsa barnootaa bakka shanitti qoodu isaanis: bu'aalee maxxansaa, elektirooniksii, kan dhageeffatamaniifi kan muldhatan, kan hinsochoonefi kan muldhataniidha. Aggarwalfi Nkuun (2000) haalli qoodinsii isaanii, tokko isa takkotti kan bakka bu'uudha. Ta'uu isaatiin Nkuu (2000) irratti kan maxxansaa, kan muldhataniifi kan hinsochoone jechuun kan waaman Aggarwal kan muldhatan keessatti kan ramadamaniidha. “Kan dhageeffatamaniifi kan muldhatan” jedhanii qoodanis kan dhageeffataman keessatti kan ramadamaniidha. Dhumarratti “Elektirooniksii” kan jedhus kan dhageeffataman keessatti kan hammatamuudha. Haala kana irraa ka'uun haala qoodiinsa meeshaalee deeggarsa barnootaakan Aggarwal (1996) bu'uura godhachuun kan dhageeffataman, kan dhageeffatamaniifi kan muldhatanfi kan muldhatan jechuun ramaduu dandeenya. Kanaafuu isaan kana armaan gaditti tokko tokkoon ilaaluu dandeenya.

2.3.1. Meeshaalee Deeggarsa barnootaa Dhageeffachuun Barataman

Aggarwal (1996:161) Akka ibsanitti meeshaalee deeggarsa barnootaa yammuu jennu isaan meeshaalee deeggarsaa qaamolee miiraa keenya qofaan fudhachuun erga isaanii hubannuu of keessatti hammata. Keessattis, raadiyoo, meeshaalee muuziqaa, mana yaalii, sagalee guddiftuu kkf of keessatti hammata. Ta'uu isaatiin haala dhiyeessa barnoota afaanii hordofee kan dhiyaatuu ta'a. kanaafuu meeshaalee deeggarsa barnootaa dhageeffataman barachaa barattoonni barnoota isaanii qabatamaan barachuu danda'u. kana ilaalchisuun Nknan (1988:38) wanti dhageeffatamu sun of danda'e kan dhaabbatuufi kan hubatamu, maddisiisuu, naannessanii yaaduu wkkfniidha.

Kana irraan kan ka'e meeshaalee deeggarsa barnootaa dhageeffataman dandeettiiwwan afaanii arfan keessumattuu dandeettii dhageeffachuufi dubbachuu barattoonni yammuu afaanicha baratan yaada maddisiisuu, hubachuu, ergaa sirrii hubachuu akka danda'an sagaleewwan sirritti waraabbaman dhageeffachuufi dhageeffachuu dhabuun deebii kennuun yaada isaanii ibsuu akka danda'an gahee olaanaa taphatu. Biyya keenya keessatti manneen barnootaa baadiyyaa bakka isaan elektiriikii hingalleetti human ibsaa aduutiin deemaa barattoota baadiyyaaf dandeettii

dhageeffachuufi dubbachuu gabbisuufi raadiyoofi teeppii rikardiin gahee olaanaa gochaa jiraachuu isaanii beekamaadha (ጌታፌ፡1992:17).

Akka Atkinis el al. (1996:227-228) ibsanitti, barattoonni wanta dhageeffatanii akka baratan yookaan barreeffama gabaabaa tokko akka barreessan osoo godhaman yookaan wanta dhageeffatan akka irratti mari'atan osoo godhame dandeettiiwwan qindoominaan barsiisuun akka danda'amu ni'ibsu. Ibsa kana irraa wanti hubanuu teeppii yookaan raadiyoon ergaan dhageeffatamuu dandeettiiwwan afaanii arfan qindoominaan barsiisuuf baayyee barbaachisaa akka ta'e ibsu.

Yaani hayyoota armaan olitti dhiyaate kun wantoonni dhageeffataman fakkeenyaaf ergaawwan teeppii, raadiyoon darban irratti jiraachuu meeshaalee fedhii kakaasuu hirmaachisuurraan darbe deebii akka kennan akka gaafatan waan beekaniif dammaqinaan akka hordofan gochuu irratti gahee olaanaa akka qaban hubanna.

2.3.2. Meeshaalee Deeggarsaa Barnootaa Ijaan ilaaluun barataman

Aggarwal (1996:157), Wright (1989:4), Bowen (1982:6) akka ibsanitti, meeshaaleen deeggarsa barnootaa barnoota qabatamaa gochuu irratti gahee olaanaa qabu. Aggarwal (1996:157) wabii godhachuun akka ibsanitti mormiitoota mirga dhala namaafi barreessaa Desiderious Erasm (1466-1536) Barnoota yeroo sana jiruu jechaafi sammuu qofatti qabachuun kan hundaa'e mormuudhaan daa'imman fakkiileefi kan biro meeshaalee deeggarsa ijaan muldhataniin gargaaramuu akka qaban ifatti labsoon meeshaaleen deeggarsa barnootaa gahee olaanaa akka qaban muldhisa. Kanaan dabalataan hayyuun kun qorannoo isaa meeshaalee deeggarsa barnootaa muldhatan dursa faayidaa Johan Amos Comenius (1592-1670) hayyuun jedhaman ("Sensulihm Pictur") Afaan Ingiliiziin "The world sense objects" jedhamuun kan beekamuu fakkilee 150 kan ofkeessatti hammatuu kitaabaa barnootaa akka qopheessaniifi fakkiileen achi irra jiran adeemsa jiruufi jireenya irratti kan xiyyeeffate akka ture, kitaabni jalqabaa kun fakkiileen kan deeggarama kataaba barnootaa daa'immanii jedhamee akka lakkaa'amu akka danda'ufi kitaabnis manneen barnootaa addunyaa irra jiran hundaaf raabsuuf tajaajila bal'aa akka kenne dabaluun ibsu. Ibsi fakkiilee adeemsa baru barsiisuu keessatti miira barataafi fedhii kakaasuu irraan darbee beekumsa jechootaa guddisuufi jechootaafi gaaleewwaniin himoota ijaaruun shaakala gaarii

gochuuf akka dandeessisan Nunan (1991:136) faayidaa kitaaba fakkiilee qaban yammuu ibsan jabeessaniiru.

Akka Wright (1989:136) ibsanitti, fakkiileen barattootadandeettii dhageeffachuufi dubbisuu gabbifachuuf gahee olaanaa qabu.

ተስፋዬና ማረፊ. (1993:63) Akka ibsanitti, kutaa keessatti dandeettii dhageeffachuu ibsa fakkiileen, kaartotaan, bocootaan, fakkiileen kkf. Karaa kanaan deeggarsa kennuun barbaachisaa ta'a. Meeshaaleen deeggarsa barnootaa akkanaa ogummaa dhageeffachuu barsiisuufi hiika qabeessa akka ta'an deeggarsii isaanii olaanaadha.

Faayidaa meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee Bowen (1982:IV), barachuun adeemsa walxaxaa akka ta'e ibsanii, adeemsa walxaxaa kana meeshaalee deeggarsa barnootaa muldhataniin fayyadamuun adeemsa afaan barachuu keessatti barattoota akka kakaasuu ni'ibsu. Meeshaalee deeggarsa barnootaan barsiisuun barattoota barnootaaf kakaasuu qofa osoo hin taanee, qabiyyee barnootaa salphaattiifi bifa qabatamaa ta'een akka hubatan akka isaan gargaaruu ni'ibsu.

Dubbisa osoo hinbarsiisin dura barreeffama ofeeggannoon filachuu barbaachisaadha. Barreeffama a barbaachisaa ta'e filachuuf dursa qabxiilee itti filaman beekuun barbaachisaa akka ta'e ulaagaa barreeffama tokka guutuu danda'u baayyeedha. Kanneen keessaa barreeffamni filamu kaartaan ,giraafiin, gabateefi fakkiileen osoo deeggarama barattootaaf barbaachisaa, faayidaa qabeessafi salphaa akka ta'u bu'aa olaanaa qaba. Barreeffamni ofeeggannoon filame ammo karaa sirrii ta'een odeeffannoo darbee adeemsa salphaan fudhachuu dandeessisiisa. Ariitii dubbisuu niguddisa (Nuttull, 1982:25).

Fakkiin, suuraan, gabateefi chaartiin fakkaataniin meeshaalee deeggarsa barnootaa muldhataniin deeggarree jechoota barsiisuun barattoota kutaalee giddu galeessa barataniif hiikaalee jechootaa ifa akka ta'uuf ilaalaa barnoota hordofuu qaban. (Wallace, 1992:42), (Grains and Redman 1986:76),(Allen ,1983:8). Kanaan walqabatee barattoota jechoota haaraa barsiisuurra meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuun barattoonni beekumsa duraanii bu'uura godhachuun bocaa jechootaa (jecha kamtuu isa kam wajjiin galuu akka danda'u) qorachuun ofii isaanii barbaadanii argachuu akka danda'an (Harmer, 2001:161) ni'ibsu.

፲፩ (1996:63-64) Akka ibsanitti, dubbachuun adeemsa gochaawwan xixiqqoo kan qabate malee gocha yeroo muraasaan raawwatamu miti. Dubbii gaariin qophii dursaa gaafata. Yeroo dubbachuun dhiyaatuufi dubbachuun boodas wantoonnii irratti xiyyeeffataman jiru. Gochoonni kunniin dubbachuun dura, yeroo dubbachuufi dubbachuun booda jedhamanii qooddamu. Barsiisonni gocha dubbachuu irratti gocha gochuu qaban keessaa meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuu akka ta'e ibsu. Kunis barsiisonni barattoonni dandeettii dubbachuu akka hojjatan yeroo barsiisaan dursa gochaan akka hojjatan gocha barsiisuu yeroo gabaabaa keessatti seeraan dubbachuu akka danda'u dandeessisiisu. Sodaa irraa bilisa ta'anii dhageeffataa harkisuuf karaa dandeessisiisuun dandeettii dubbachuu danda'an akka gabbifatan barsiisuuf gargaara. Bu'aawwan maxxansaa ilaalchisee ፲፩ (1996:13) yoo ibsan, barreessaan kan barreessuu jireenyadha. Jireenyii ammo gocha qofaan osoo hintaane fayyadama isaanii afaanii irrattis nicalaqqisa. Fayyadama afaanii sirriin yaada saba tokko aadaa isaa wajjiin walqabsiisee muldhisa. Kana kutaa afaanii keessatti fayyadamuun barataa irra deebi'amuufi barsiisuuf yoo qophaa'uu baatee, faayidaan afaanii isa dhugaa wajjiin akka walargu godha.

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa muldhatan barnoota afaaniif faayidaa isaan qaban irra deddeebi'ame ka'eera. Meeshaaleen deeggarsa barnootaa muldhatan akka faayidaa isaaniin yoo qoqqoodaman Bowen (1982:13-14) bakka saditti qoodan, kunniinis fakkiilee, gabateewwaniifi pirojektota yoo ta'an keessattis kan biro firoomina kan qaban meeshaalee deeggarsa barnootaa akka ofkeessatti hammatuu hayyuun kun ibsu. Ta'uu isaatiin meeshaaleen deeggarsa barnootaa muldhatan jala wantoota hammataman meeshaalee deeggarsa barnootaa wajjiin walitti dhiyeenya qaban dhiheessina.

❖ Fakkiilee

- Fakkiileefi chaartoota
- Fakkiilee walitti fufiinsaa
- Filaash kaardii
- Filaash kaardii jechootaa
- Filaash kaardii fakkiilee
- Filaash kaardota

❖ Gabateewwan

- Gabateewwan beeksisaa

- Gabateewwan muldhisaa
- Gabatee xaaqaa furdaa irraa ijaarame
- Gabatee magneetawaa
- ❖ Pirojektoota
- Gabatee islaayidii
- Pirojektoota biro dha.

Meeshaaleen deeggarsabarnootaamuldhatan adeemsa barsiisuu afaanii haala salphaan bakkaa gara bakkaattii socho'u kan danda'aniifi baasii gadaanaadhaan irraa caalaa isaanii argachuu kan dandeenyu bakka barbaachisutti fayyadamuuf baay'ee rakkisaa kan hintaane faayidaan isaanii kan guddate; garuu akka gabateewwan maagneettiifi pirojektoota kan jedhaman akka barbaaddameettii argamuu dhabuu isaaniitiin sadarkaa hamma ta'e ittifayyadama irratti rakkoon jiraachuu danda'a.

2.3.3. Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Dhageeffachuufi Mul'achuun Barataman

Meeshaalee deeggarsabarnootaadhageeffatamaniifi muldhatan kunniin sagaleefi fakkii kan ofkeessatti qabaniidha. Adeemsa afaan barsiisuu keessatti barataan ilaalaa, gurraan dhageeffataa akka baratan meeshaalee deeggarsa barnootaa gargaaraniidha. Aggarwal (1996:153) akka jedhanitti, meeshaalee deeggarsa barnootaa muldhataniifi dhageeffataman barattootaaf kan dhiyaatan qabiyyee barnootaa ifa gochuuf, irra caalaa mirkaneessuuf, hubannoo sirrii, hiikaafi dinqisiifannaa walqabatanii jiraachuu barataan akka addan bahuu gochuun kan gargaaran meeshaalee deeggarsaadha. Barataafis ta'e adeemsa barsiisuu irra caalaa qabatamaa, bu'aa qabeessa, gammachiisaafi hiika kan qabu godhe dhiyeessuuf dandeessisiisu. Hayyuun kunis walqabsiisanii kanneen meeshaalee deeggarsaa muldhataniifi dhageeffataman kaayyoo guddaan ittifayyadama isaanii barataafi qabiyyee dhiyaatu gidduu walitti dhufeenya jiraachuu ifa, gammachiisaafi qabatamaa akka ta'u adeemsa barsiisuu sadii, kakaastuu, qoqqoodama (classification) fi onnachiiftuu(simulation) adeemsa guutuu keessatti gahee olaanaa taphatu.

Aggarwal (1996) dabalani akka ibsanitti, meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuun barataafi qabiyyee dhiyaatuuf giddutti walitti dhufeenya jiraatuuf karaa saaqu. Ta'uu isaatiin meeshaaleen deeggarsaa dhageeffatamaniifi muldhatan adeemsa baru barsiisuu barattoonni odeeffannoo darbe akka hindagannee sababa wajjiin walqabsiisanii akka ibsan, qabatamaan akka

hojjatan, barumsii jaalatamaafi sammuu isaanii keessa fakkii akka uumuu kan baratan wajjiin akka walitti fidan godhu. Walumaagalatti barattoonni wanta isaan mudatu banaa afaanii waliigaluu humna guutuu qaban.

Burns et al. (1999:46) fi McDonugh and Shaw (1994:14) Akka ibsanitti, meeshaaleen deeggarsa barnootaa dhageeffatamaniifi muldhatanfi “Adiovidio” maateriyaalota dhageeffachaa yaadannoo akka qaban, mata duree tokko irratti dubbii gabaabaa akka godhan haala mijeessuun dandeettii afaanii qindaa’e gabbifachuuf kan gargaaran ta’u isaanii ibsu.

Gagne, et al. (1992:225) Rammaddii meeshaalee deeggarsabarnootaadhageeffatamanfi muldhatan jalatti meeshaalee deeggarsaa hammataman odeeffannoo ilaalchaaf (demonstrations), filmii, filmii sagalee, qorannoo adeemsaa (study trip), televijjiinii, vidiyoofi teeppii kkf ta’u isaanii ibsu.

2.4. Ittifaayyadama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa

Akka Clark and Irbing (1996:63) ibsanitti, adeemsa baru barsiisuu ifaafi qabatamaa gochuuf meeshaalee deeggarsabarnootaasirrii ta’e filachuun barbaachisaadha. Gocha kun haalaanraawwatamuu qaba. Barsiisaan tokko meeshaa deeggarsa barnootaa filachuu kan danda’u manabarumsaa keessatti meeshaaleen deeggarsa barnootaa hedduun waan argamaniif yookiin karoora barnootaa keessatti kanumaaf jedhame guca qophaa’e guutuuf yookiin faayidaa meeshaalee deeggarsabarnootaakennan fudhachuun ta’u hinqabu. Ta’uun isaatiin barnoota tokko barsiisuuf yammuu qophaa’an meeshaalee deeggarsaan fayyadamuun akka qabanfi akka hinqabne kan murteessan sababa qabatamaa ta’an yookiin madaalli bu’uureffachuudha. Kanneen keessaa ijo ijoo ta’an kaayyoo barnootaa bocan, qabiyyee barsiisan, lakkoofsa barattootaa, haala, sadarkaafi bilchina, mala baru barsiisuu filaman, dandeetti ittifaayyadama meeshaalee deeggarsaa barsiisotaa, carraa meeshaalee deeggarsaa argachuufi rakkoo qabatamaa argachu fakkeenyaaf yeroo, maallaqa, kan bulchiinsafi bakkaadha. Yaada kana cimsuun ተስፋዬአናግረዉ (1993:12-13) akka ibsanitti faayidaaleen meeshaaleen deeggarsaa kennan olaanaa akka ta’e ibsa. Haa ta’u malee haala qabiyyee barnootaa meeshaalee deeggarsa barnootaa gaarii fayyadamuu qabna. Meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuu kan qabnu barnoota tokko ibsuufi qabatamaan akka gargaaran yoo itti amanne qofa. Hayyuu kana irraa wanti hubannu meeshaalee deeggarsa

barnootaan fayyadamuun kan barbaachisuu barbaachisummaa isaa yoo sirritti itti amanne qofadha.

2.4.1. Qajeelfama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Ittifilan

Barsiisonni, adeemsa baru barsiisuu keessatti meeshaalee deeggarsa barnootaa akka deeggarsaatti fayyadamuuf qabiyyee barnootaa kamiif yoom dhiyachuu qaba? Akkamitti dhiyaachu akka qabu? Eenyuuf? Gaafilee jedhaman deebisuuf qajeelfama meeshaalee deeggarsa barnootaa ittifilatan beekuu qaban. Qajeelfama hordofanii meeshaalee deeggarsa barnootaa filaman kaayyoo barnootaa galmaan gahuuf, hojii barsiisaa ariifachiisuuf, haala fudhannaa barnootaa haala mijaawaa uumuuf barbaachisaa akka ta'an warrii qorannoo gaggeessan nimirkaneeessu.

Akka Aggarwal (1996:158-160) ibsutti, adeemsa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa keessatti qajeelfama hordofuu qabnu ilaalchisee haala qophii, haala filannoo, haala dhiyeessuu, kan fedhii, duubdeebbiifi qajeelfama jechuun tarreessuun ibsu. Kanneen keessaa barreeffama kanaaf qajeelfama filuun fudhachuun dhiyaateera.

Bu'aa qabessummaa meeshaalee deeggarsa barnootaakan mirkanaa'uu kaayyoo barnootaa yaaddameefi amala barattootaa adda addaa qabaniif mijaawaa yoo ta'eedha. Haala kanaan meeshaalee deeggarsaa filame bu'aa qabeessa ta'uu kan danda'an qajeelfama (principle) armaan gadii yoo hordofneedha. Umrii barattootaa, fedhii, seen duubee barattootaa, sadarkaa barnootaafi amaloota biro wajjiin kan walitti dhufan ta'uu qaba. Wantoota bakka bu'an sirritti fakkaachuu qaban, Kaayyoo barnootaa galmaan gahuuf barbaaddame fiixaan bahuu qabufi miira kakaasuufi fedhii kakaasuun darbe isseetota barnootaa (specific educational values) kan qaban ta'uu qaba.

Meeshaan deeggarsa barnootaa tokko adeemsa baru barsiisuu fayyadamuuf yeroo filamu umrii barattootaafi sadarkaa barnootaaf baayyee xaxamaa kan hin taaneefi haala salphaan hubachuu kan danda'an ta'uu qaba. Dabalataan meeshaalee deeggarsa barnootaa filamu barattoota baratan keessaa barattoota qaama midhamtootaa jiraachuufi jiraachuu dhabuu, yoo jiraatan meeshaalee deeggarsa barnootaan fayyadamuufi fayyadamuu dhabuu isaanii, akkasumas adda adda ummaa saalaa xiyyeeffannoo keessa kan galche ta'u isaa dura xinxalluun barbaachisaadha.

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa filame faayidaa isaa, qulqullina isaatiifi hawwatummaan fedhii barachuu barattootaa kan kakaasuu ta'u qofa hinqabu. Kanaan kan darbe isseetota barnootaa kan qabuufi amala barataa jijjiiruu irratti gahee adda adda kan taphtan ta'uu qaba.

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa filame hamma danda'ame wantoota bakka bu'an sirritti fakkachuu qabu. Wanta bakka bu'e yoo sirritti fakkaachuu baatee hiika kennu irratti barattootaan fudhatama dhaba. Ga'uumsii barsiisaa haala meeshaalee deeggarsaa ittifilaniifi amantummaan qabiyyee barnootaa gaaffii keessa galchuu danda'a. Meeshaan deeggarsa barnootaa filame kaayyoo barnootaa galmaan gahuuf kan gargaaru ta'u qaba.

2.4.2. Haala Filannoo Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Afaanii

Barsiisonni adeemsa baru barsiisuu keessatti karoora barnootaa osoo hinqopheessin dura meeshaalee deeggarsa barnootaa isa kam karoora keessatti akka hammachiisuu qabaniifi yeroo barsiisanis karooraan akka tajaajilamuu qaban qorannoo baayyeen kan deeggaramaafi kan itti amanamuudha. Kana irraan ka'e Clark and Irbing (1996:53) barsiisonni kan irratti xiyyeeffachuu qaban akka armaan gaditti tarreessu. Kaayyoo barnootaa guyyaa guyyaafi qajeelfama kaayyoo barnootaa waliigalaa galmaan gahuuf kan gargaaru ta'u isaa ibsa kaayyoo barnootaa galmaan kan gahu ta'u isaa, seen duubee barattootaa kutaa keessattifi sadarkaa barnootaa, afaan, saala, fedhiifi afaan barachuuf kan barbaadan sababa xiyyeeffannaa keessa galchuunfi dabalataan kan akka sadaa, cinqamuufi hiriyoota isaanii wajjiin rakkoo waliigaltee uumamuuf irraa ka'uun barnooticha gufuu ta'uuf dandeettiiwwan waliigaluu hubannoo keessa kan galche ta'uu isaa, kaayyoon barnootaa yammuu bocamuu dandeettii kamiyyuu gabbifachuuf itti yaddame akka ta'eefi wayitii sanitti meeshaalee deeggarsa barnootaa filaman akka barbaaddameettii (salphaan) kan argaman kan hojii irra oolanfi bakka gara bakkatti socho'u kan danda'an (kan hindandeenyee) itti yaaddamuu akka qabu cimsanii ibsaniiru.

2.4.3. Ulaagaalee Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Filachuuf Oolan

Adeemsa baru barsiisuuf meeshaalee deeggarsaa barnootaa sirrii argachuuf ulaagaalee madaalli sirrii bu'uura godhachuun yoo raawwateedha. Garuu filannoo meeshaalee deeggarsa barnootaa kan adeemsifnu akka ramaddii meeshaalee deeggarsaafi bocaa adda adda ta'uus meeshaalee deeggarsaa filachuuf kan tajaajilaniifi bu'aa waliin (relevance), mijataa (appropriateness), sirrummaa (accuracy) fi ifa (clarity) dha (Farrant, 1984).

Gabatee Tokko:Ulaagaalee meeshaalee deeggarsa barnootaa filachuuf tajaajilan

Lakk	Ulaagaa	Ibsa
1	Faayidaaisaa (relevance)	Qabiyyee barnootaa dhiyeessuuf faayidaa inni qabuufi qabiyyee yaaddame dhiyeessuufi karoora barnootaa galmaan gahuuf faayidaa inni qabu.
2	Mijataa ta’u (appropriateness)	Shaakala barattootaafi sadarkaa bilchina barattoota kan giddu galeeffate akkasumas dandeettii hubannoo barattoota oliifi gadi ta’u dhabuu isaa
3	Hawwatummaa (attractiveness)	Halluu barattoota sirritti hawwtuu kan danda’ufi miira barattoota kan booji’u ta’u
4	Xiyyeeffanno (focas of attention)	Gosa barnootaa barbaachisuu irratti xiyyeeffannoo akka kennan gochu yaada ijoo barbaachisaa kan barattootatti ifatti muldhisu
5	Hammamtaa (size)	Kan barattootaaf sirritti muldhachuu qaba.
6	Sirrummaa (accuracy)	Wanta dhugaa ykn gocha walqixaataa,sirrummaan akka irrarri muldhatuu gochuun,dhugummaa kan hin dabsinee ta’u
7	Iftooma (clarity)	Barattoota hundaaf kan ta’ufi kan muldhatu ta’uu qaba. Kutaalee hundaaf ifa kan ta’eefi xaxamaafi wanta dagongorsuu kan hinqabne ta’u qaba.
8	Salphaa ta’u (simplicity)	Hubannoo barattootaaf kan rakkisaa hin taaneefi yaada qabatamaan kan guutame.

Madda: (Farant, 1982:13)

2.4.4. Amaloota Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa

Meeshaalee deeggarsa barnootaa kaayyoo barbaaddameef mala baru barsiisuu bu'a qabeessa gochuuf omishuun dura, filachuufi hojii irra ooluun dura, amaloota akkamii akka qabaniifi bifa kamiin qophaa'u akka qaban, filachuufi haala kamiin hojii irra akka oolu xiyyeeffatamuu qaba.

Akka Aggarwal (1996:157) ibsanitti, amaloonni meeshaalee deeggarsa barnootaa akka armaan gadiiti.

- Yaaliidhaan kan mirkanaa'an
- Qabiyyee barnootaa wajjiin kan deeman
- Geejjibaaf rakko kan hinuumne
- Hiika kan kennu danda'aniifi sababa qabeessa kan ta'an
- Gatiin isaanii gadi bu'aafi giddu galeessa kan ta'an
- Barnoota guyyaaf tajaajila kan kennan, yeroo isaanii kan eeggatan
- Qabachuuf salphaafi kan namatti tolan
- Barattoota barnootaaf kan kakaasan
- Umrii barattoota, sadarkaa, aadaa, seen duubee barattootaafi fedhii isaanii wajjiin kan deeman
- Dalagaalee hojjatamaniifi kaayyoo barbaaddame galmaan kan gahuu danda'an

2.5. Haala Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa

Meeshaalee deeggarsa barnootaa ulaagaalee barbaachisaa qofaan filuun kaayyoo galmaan gahaa jechuun nama hindandeessisu. Kaayyoo barbaaddame galmaan gahuuf meeshaalee deeggarsa barnootaa filaman seeraan hojii irra ooluun barbaachisaadha. Heinich et al (1996:22) akka ibsanitti, meeshaaleen deeggarsaa erga filamaniifi qindaa'aniin booda kan itti aanee dhufu barsiisonni mataan isaanii haala kamiin itti fayyadamu? Barattootas meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuun haala salphaan akka hubatan akkamitti gargaaru? Kan jedhan gaafilee ijoo kun yeroo meeshaalee deeggarsaa fayyadaman kan deebi'u qabaniidha.

Mala baru barsiisuu qabatamaa gochuuf meeshaaleen deeggarsa barnootaa sirrii ittifayyadamuun barbaachisaadha. Meeshaalee deeggarsa barnootaa haala gaariin ittifayyadamuun yaada wantoota

irratti qabnuufi hubannoo qabatamaa nuuf buusan, hubannoo keenyaaf hiika kan kennan, yaada keenyaaf hiika guutuu kan kennan,hiika jechootaaf akka ta'an ibsu. Itti dabaluun hayyuun kun meeshaalee deeggarsa barnootaa kan dhageeffatamaniifi muldhatan haala gaariin fayyadamuun faayidaa heddu qabaachuu isaanii (Aggrawal, 1996:156) akka armaan gaditti kaa'u.

1. Walitti Dhufeenyii Gaariin Kutaa Keessatti Akka Uumamuu Godhu (Encouraging healthy classroom interaction)

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa barachuu barattootaa akka kakaasan ilaalle jirra.Kanaafuu haala hawwatumaa kanaan, onnachisuufi humna ho'aan hirmaachisuu isaanii, wanta dhugaa bakka bu'uu isaaniifi kkf milkaa'ina baru barsiisuuf walitti dhufeenya fayya qabeessa uumu.

2. Barnoota Midiyaaleen Tamsaasuu(Spread of education on a mass scale)

Barattoonni bakka adda addaa jiraatan teknoolojii fayyadamuun (raadiyoo,televijiinii, kkf) barumsicha yeroo tokkotti dabarsuun mijataadha.

3. Dhugummaa Saayinsaawaa Beeksisuuf (Promotion of scientific temper)

Barumsicha oduu ibsaan qofa osoo hintaanee qabatamaa gochuu danda'u.Barattoota waa'ee wanta tokko jechaan qofa muldhisuu dhageessisuu irra uumama wantootaa karaa saayinsaawaa ta'een akka hubatan dandeesisiisu.Walumaagalattii naannoon daree barnootaa kalaqa wantootaaf mijataa akka ta'an gahee olaanaa taphatu.

4. Adda Addummaa Dhuunfaa Hambisuu (Meeting individual differences)

Barattoonni sababa garagaraan adda addummaa qabaachuu danda'u.fkn barataan tokko dubbachuu danda'u, inni biro ammo ilaalaaluun kan hubachuu danda'u, kanneen biro ammo ijaan tuttuquun kan hubachuu danda'u ta'u danda'u. Barattoonni xiyyeefannoo hubachuu adda addaa qaban kutaa tokko keessatti baratu.Kanaafuu akka fedhii isaaniin akka baratan haala mijeessuudha.

5. Ifa Ta'u (vividness)

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa adeemsa baru barsiisuuf iftoomina olaanaa qabu. Fkn seenaa durii takko callisaan akkanumaan afaaniin qofa dhiyeessuu irra waa'ee dhimmicha irratti filmii qindaa'een osoo dhiyaate yaadicha hubachuuf irra caalaa nigargaara.

6. Dhugaa Jiruu Akkuma Jiruutti Dhyeessuuf (Realism)

Qabiyyeewwan barnootaa dhiyaatan haala jiraniin akka muldhataniifi akka tuttuqaman gochuu danda'u. Fakkeenyaaf filmiifi egzibishiinii fayyadamuun hojii dubbisaa yeroo dheeraa fudhatu yeroo gabaabaa keessatti hubachuun danda'ama.

7. Humnafi Yeroo Qusachuu (saving energy and time)

Yaadota qindaa'an ta'an karaa meeshaalee deeggarsa barnootaan haala saphaan akka ifa ta'an, miira barattootaa wajjiin akka walfudhatu gochuun guddisanii dhiyyeessuuf hubachuuf yaalii godhamuuf yeroo barataas ta'e barsiisaa niqusatu.

8. Wantoota Qabatamaa Godhu (Clear images)

Yaada tokko ibsuun dhiyeessuu irra ijaan kan muldhataniin, harkaan kan qaqqabamaniin, kan funyaaniin kan dhandhamaniinfi funyaaniin kan fuunfatamaniin karaa meeshaalee deeggarsa barnootaan osoo dhiyaatan yaanni ifa ta'u danda'a. karaa qaamolee miiraan dhiyoo ta'een barnoonni dhiyaatee muuxannoo barataan argatuuf kallattiin, qabatamaafi dhabbataa ta'uu irraan darbee barumsicha akkuma jiruutti dhiyeessuu dandeessisiisa.

9. Gosa Garagaraa (Variety)

Sagalee yookaan ilaaluun barnoonni meeshaalee deeggarsa barnootaan deeggarame barataan gosaafi hammaan wantoota adda addaa karaa barataanis ta'e barsiisaa harka akka argaman godha. Kana jechuun barataan haala gaariin akka baratu, barsiisaanis akka baratan haala mijeessuudha.

10. Wantootaa Haaraa Ta'an Galmeessuuf (Helping in fixing up new learning)

Sammuu barattootaa keessatti wantootaa haaraa beekumsaafi dandeettiin akka bocaman, bocamanii yeroo sirriifi bakka qabatamaan akka tajaajilaman godha. Sababii isaas meeshaalee deeggarsa barnootaa gochoota adda addaafi muuxannoolee dhiyeessuun miira barattootaafi fedhii kakaasuun, fedhii isaanii jabeesse qabuun galma barbaaddameetti akka gahan godha.

11. Xiyyeeffannoo Harkisuuf Gargaara (Helpful in attracting attention)

Adeemsa baru barsiisuu fedhii barattootaa irratti kan hundaa'e fudhannaa barnootaa irratti xiyyeeffannoo kan kenne haala dhaabbata ta'e uumuuf adeemsa kennaa barnootaa kan hawwatuu godhu; hojii barsiisaa nisalphisu

12. Qajeelfama Barsiisuu Irratti Kan Hundaa'e (Based on maxims of teaching)

Meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamanii barsiisuun barsiisan barnooticha qabatamaa gara gadi fageenyaan, kan beekamurraa gara hinbeekamneefi qabatamaa bifa ta'een barsiisuuf dandeessisiisu.

13. Dandeettii Yaadachuu Qabatanii Turuuf Gargaaru (Receptivity)

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa miira namaaf dhiyoo waan ta'aniif dandeettii yaadachuu sammuu keessatti tursiisuu danda'u.

14. Barnooticha Hubachuuf, Sakkatta'u Ykn Amala Barataa Qorachuuf Carraa Kennu (Opportunities to handle and manipulate)

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa dhageeffatananiifi muldhatan barnoota dhiyaatu barattoonni sammuu isaanitti akka qabatan, kan baratan ka'uumsa godhachuun naannoo isaanii akka sakatta'aniifi akka qoratan carraa kenna.

15. Bilisummaa (Freedom)

Waa'ee meeshaalee deeggarsa barnootaa dubbachuun, meeshaalee deeggarsa barnootaa sochosuun, tuttuquun, meeshaalee deeggarsaan bashannanuun akkasumas haalli tolfama meeshaalee deeggarsaa, haalluu, kkf barattoonni yaada kennuun akka baratan bilisa

godhu. Barattoota miira akkanaa keessa galchuun barsiisonni hojjisiisuu yoo barbaadan barattoonni fedhii dalaguu yooqabaatan barnoota afaanii gochaan akka baratan godhu.

16. Barnoota Sagalee Qofaan Baratamuuf Qoricha (Antideste to the disease of verbal instruction)

Barnoota oduu qofaan dhiyaatuu karaa rakkoo furuun dorgomaa akka hinqabne nama hingaafachiisu. Kanaafuu meeshaaleen deeggarsa barnootaa adeemsa barnoota irraa gara hirmaannaa gochaatti ceessisu. Barnoonni barattootaaf dhiyaatu ifaafi qabatamaa akka ta'u godhu.

17. Kaka'uumsa Uumuu (Best motivation)

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa fedhii barachuu barattootaa kakaasuu humna waan qabaniif miira isaanii harkisuun barattoonni fedhii isaanii gara barumsaa akka xiyyeeffatan godhu.

18. Muuxannoo Barnootaa Dhugaa Bakka Bu'u (Vicarioun experiences)

Muuxannoo haaraa tokko mala baru barsiisuu baratamaa ta'een barsiisuun nidanda'ama. Haa ta'u malee muuxannoo haaraa barsiisuuf, yeroon osoo hinraawwatini hafu hedduudha. Sababii isaas muuxannoo haaraa kana keessatti gochoota raawwachuuf nama dhiban jiru. Fakkeenyaaf barataa Finfinneef dubbisni dhiyaatuu "Bineessota mararfanan" kan jedhu yoo ta'e bakka bineensonni kun jiran qabani deemanii daawwachiisuun haalli mijachuu dhabuu danda'a. yeroo kana meeshaaleen deeggarsa barnootaa rakkoodhaaf dhaqabu. Fakkiilee bineessota mararfaman adda addaa fayyadamuun dhiyeessuun barsiisuun nidanda'ama. Fakkiilee isaniin fayyadamuun barattoonni duubbsa dubbisan wajjiin walitti fiduun barnooticha hubachuu danda'u. kanaafuu yeroo kana meeshaaleen deeggarsaa gahee olaanaa taphatu.

2.5.1. Qajeelfama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Ittidhiyeessan (Muldhisan)

Aggrawal (1996:155-156) qajeelfama ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaakan jedhan akka armaan gaditti dhiyeessu.

- Barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuun dura meeshaalee deeggarsaa of eeggannoodhaan argaa yaadaan ilaaluufi waa'ee meeshaalee deeggarsa barnootaa

hubannoo gahaa qabaachuu qabu. Jecha biraatiin meeshaalee deeggarsa barnootaa hamma meeshaa deeggarsaa ta'e maalummaa ofii isaanii beekuu qabu.

- Meshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni kutaa keessatti akka deeggarsaatti fayyadaman, haala hiikuu' haala hojii isaafi haala ittifayyadama dura beekuufi yaaluu danda'u qabu.
- Barattoonni kutaa keessaa hundi haala ilaaluufi yeroo ilaalanis beekusa barbaaddamufi dandeettii argachuuf akka isaan dadeessisu meeshaaleen deeggarsa barnootaa bakka sirritti muldhatanitti kaa' amuu qabu.
- Meeshaaleen deeggarsa barnootaa miidhaan akka irraan hingeenye yeroo ittifayyadaman of eeggannoo gochuun barbaachisaadha.
- Meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti xiyyeeffannoo guutuun akka itti kennamu haala danda'ameen wanta xiyyeeffannoo namaa hatan dhabamsiisuun barbaachisaadha.
- Barnootaan booda gaafilee barattootaaf dhiyaatuuf deebii ariitiin kennamuu isaafi kaayyoo barnoota guyyaa wajjiin walitti dhufeenya inni qabu barbaachisaafi gahuumsa itti fayyadama gamaaggamuun barbaachisaadha.

2.5.2. Haala Xiinsammuu Barattootaa Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa (The Psychology Of Using Teaching Aids)

Muuxannoo barattootaa amansiisaa gochuudhaan dhiyeessuun dhugummaa wajjiin walitti firoomsa. Adeemsa baru barsiisuu bu'aa qabeessa taasisu. Ta'u isaatiin adeemsa afaan baruu barsiisuu dhimmoota dubbisaaf dhiyaatan dabalataan meeshaaleen deeggarsaa adda addaa (fakkiilee, filmoota, filmiiwwan socho'an, waraabbii sagalee, taphoota barnootaa (Mockups), televijjiinii, wkkf) irraa muuxannoo barnootaa fudhachuun danda'ama. Kana irraan kan ka'e barnoonni meeshaalee deeggarsa barnootaandeeggarama kennamu karaa barattootaan akka barnootaa dhugaa irratti hundaa'e ta'u isaa akka yaaddamu, muuxannoo barnootaa bakka bu'e bakka bu'ummaa isaa sirriifi amanee akka fudhatu walumaagalatti barnoonni dhiyaate haqummaa irratti hundaa'e akka ta'e hubachuu danda'u.

Mala baru barsiisuu qaamolee miiraa wajjiin walitti fiduun fedhii barachuu kakaasuu, xiyyeeffannoo barataa jijjiirraa amalaa barbaachisutti fiduu irratti meeshaaleen deeggarsa barnootaa gahee olaanaa akka qaban ilaaluu yaalleerra. Meeshaaleen deeggarsa barnootaa barnoota afaanii oduu ibsaa irra gara qabatamaa gachuu akka danda'an ibsameera. Kana irraan

kan ka'e Aggrawal (1996:157) akka ibsutti, barataan tokko barnoota dhiyaateef keessaa karaa qaamolee miiraa isaatiin barnoota akka yeroo dheeraaf yaadachuu akka fayyadan Cubon (1969) ibsuun akka armaan gaditti dhiyeessaniiru;

Dhandhamuun	1%
Tuttuquun	1.5%
Fuunfachuun	3.5%
Dhageeffachuun	11%
Ilaaluun	83%

Akka batama kana wajjiin walqabsiisuun sadarkaan yaaddachuu namootaa wantoota dubbifaman irraa 10%, dhageeffachuun irraa 20%, kan ilaallamurraa 30% fi hojjachaa kan dubbatan irraa 90% humna yaadachuu akka uuman ibsu. Qorannoo kan irra yaanni hayyuu kanaa barnoonni afaanii kutaa keessatti dhiyaatu meeshaalee deeggarsa barnootaa adda addaan deeggarama yoo dhiyaate meeshaaleen deeggaarsaa walitti dhiyeenyaa qaamolee miiraa wajjiin qaban qabiyyee barnootaa dhiyaate dandeettii yaadachuu akka murteessan hubachuun nidanda'ama. Ta'uus qaamolee miiraa keessaa barattoonni ilaaluun qabatan yeroo dheeraaf yaadachuuf akka uumuuf jedhes sadarkaan yoo ilaallu ammo dhiyaatinni barnootaa barattoota kan hirmaachisuufi kan mari'achiisuu yoo ta'e barnoonni irra caalaa kan hindagatane akka godhu hubachuun danda'ama.

2.5.3. Adeemsa Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsa barnootaa Keessatti Rakkoowwan Muldhatan

Yeroo ammaa kana malli baru barsiisuu barbaaddamaa ta'e mala barattoota giddu galeeffateedha. Mala kanaaf ammo meeshaalee deeggarsa barnootaa gahee olaanaa qabu. Kana irraan kan ka'e barbaaddamummaan isaanii guyyaadha gara guyyaatti dabalaa yoo dhufes haala ittifayyadama irratti rakkoon jiraachuu danda'a. kanaanis Aggrawal (1996:159-161) akka itti aanutti ibsu.

1. Xiyyeeffannoo Ittikennuu Dhabuu Barattootaa

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa haala gaariin dalagameefi qulqulinaan qophaa'e adeemsa mala baru barsiisuu keessatti yoo ittifayyadamne fedhii barachuu barattootaa dabala. Meeshaan deeggarsaa sirnaan hinqophaa'in, kaayyoo ifa ta'e kan hinqabne, faayidaa meeshaalee

deeggarsaa kan hinqabneefi fedhii barattootaa kan kakaasuufi amantummaa akka dhabaniifi xiyyeeffannoon akka itti hinkennamneef godha.

2. Rakkoo Maallaqaa

Meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuuf akkasumas kan qophaa'e bitachuuf yookiin meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee leenjii fudhachuuf rakkoon maallaqaa manni barumsaa yoo isa mudate meeshaalee deeggarsaa barbaaddamu qopheeffamuu dhabuufi bitamuu dhabuu danda'a; leenjii irratti barsiisonni yookaan ogeeyyiin barnootaa hirmaachuu dhabuu danda'u.

3. Faayidaa Dhabuu Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa

Meeshaaleen deeggarsa barnootaa faayidaalee kan dhaban hanqina dandeettii barsiisaa yookiin filannoo barbaachisaa ta'e gochuu dhabuu, rakkoo dhiyyeessuufi fayyadama, walumaagalatti qajeelfama haala meeshaalee deeggarsa barnootaa filan irraan kan ka'eedha. Rakkoon akkanaa yoo jiraatee meeshaaleen deeggarsa barnootaa ittifayyadamne faayidaan ala ta'u.

4. Xiyyeeffannoo Ittikennuu Dhabuu Barsiisotaa

Barnoota meeshaalee deeggarsa barnootaa malee sagalee qofaan barsiisuun baay'ee nuffisiisaa, kan yeroo fixuufi bu'aa qabeessa akka hintaane ifatti amananii fudhachuun barbaachisaadha. Haala filannoo meeshaalee deeggarsa barnootaafi ittifayyadama irratti barsiisonni xiyyeeffannoo kan itti hinkennine yoo ta'eefi gahee isaanii galmaan yoo gahuu baatan malli baruufi barsiisuu rakkoon isa mudata.

5. Humna Ibsaa Elektiriikii Dhabamuu

Irra caalaan meeshaaleen deeggarsa barnootaa akka raadiyoo, televijjiniifi pirojektaroonni humna ibsaa elektiriikii malee tajaajila kennu hindanda'an. Humna ibsaa elektiriikii immoo manneen barnootaa baadiyaa keessatti bakka hindhaqqabneetuu jira. Karaa kanaan haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti rakkoon mudachuu danda'a.

6. Hanqina Leenjii

Koolleejjiiwwan leenjiifi handhuurrii bakka leenjii barsiisotaafi ogeeyyiin barnootaa haala itti fayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa hubannoo kennuu irratti gahee olaanaa taphatu. Wantoonni akkanaa bakka hinjirreetti barsiisotaafi ogeeyyiin barnootaa carraa leenjii argachuu qaban gadi aanaa ta'a; sababa leenjii dhabuu irraan kan ka'e haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti dhiibbaa mataa isaa niqabaata.

7. Wantoota Naannoo Argamaniin Fayyadamuu Fedhii Dhabuu

Baasii gadi aanaadhaan qabeenya naannoo argamaniin fayyadamuun kutaalee barnootaa meeshaalee deeggarsa barnootaan guutame qabaachuun barbaachisaadha. Haa ta'u malee ilaalcha wantoota naannoo keenya irra fayyadamu dhabuu irraan kan ka'e fedhii wantoota naannoon fayyadamuun gadi aanaa ta'a. Dhiibbaawwan kanniiniifi wantoota naannoo argamaniin barumsii akka irraa hinargamne, meeshaalee deeggarsa barnootaa warshaalee keessatti omishamanii dhufan malee yookiin wantoota gatii isaanii olaanaa irraa omishaman malee faayidaa kan qaban waan itti hinfakkanneef barsiisota ta'e barattoota biratti ilaalchii wantoota naannoon fayyadamuuf qabnu gadaanaa godha.

8. Bakkeewwan Barattoonni Daawwatan Gahaan Dhabamuu

Barattoonni meeshaalee deeggarsa barnootaa kutaa isaaniif dhiyaatuun ala bakkeewwan daawwii barnootaa itti adeemsifaman, kan qindaa'aniifi mana yaalii sadarkaa isaa eeggate, muuziyeemii meeshaalee deeggarsa barnootaa kan dhageeffatamaniifi kan muldhatan, viizistii vaalii dhaabbataafi socho'an, muuziyeemii fakkiiwwanii, kuusaa suuraawwanii, raga seenaawwaniifi kkf ogeeyyiin barnootaafi dhaabbilee gargaarsaa adda addaan kan qophaa'aniifi daawwiidhaaf dhiyaachuu qabu. Hanqina yookaan haalli mijaawaan bakka hinjirreetti ittifayyadama meeshaalee deeggrsa irratti dhiibbaa mataa isaa qabaata.

9. Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Sirritti Filachuu Dhabuu

Kaayyoo barnootaa galmaan gahuuf mala baru barsiisuu ariifachiisuuf meeshaaleen deeggarsa barnootaa sirritti yoo filuu baanne fedhii barattootaa kakaasuufi kaayyoo barnootaa galmaan gahuu hindanda'u. Kanaafuu sirritti filachuun ittifayyadamuu qabana.

Walumaagalatti meeshaalee deeggarsa barnootaan fayyadamuun dursa mala baru barsiisuu ariifachiisuuf ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa karaa lamaan qoonne ilaaluu dandeenya. Inni dura barsiisonni barnoota barsiisan ifa gochuuf yammuu ta'u; inni lammaffaan barattoonni hirmaannaa cimaan akka hirmaachuu danda'an kan ittitajaajilamnuudha. Har'a meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisuuf ittitaajaajilanme barnoota wayitii itti aanuufis bu'uura ta'u danda'a. Yeroo tokko qofaa ittifayyadamne yeroo itti aanutti akka hintajaajillee goone yoo lakkoofne seeraan yoo kaa'u baanne walitti fufiissii barnootaa, faayidaa hinqabaatu.

2.5.4. Dhimma Leenjii Meeshaalee Deeggaesa Barnootaa Irratti

Kanaan dura adeemsa afaan barsiisuu irratti faayidaan inni qabu ilaalle jirra. Faayidaa olaanaa kan qabaatuu kaayyoo bocameefi kaayyoo raawwachiisuuf qabiyyee barnootaa became wajiin meeshaalee deeggarsaa walfudhatan ofeeggannoon filachuufi sirritti yoo ittifayyadamne ta'u isaa ilaalle jirra. Hojii inni itti aanuu kaayyoo barnootaa became galmaan gahuu dandeessisan dandeettii ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa filannoo akkamitiin aragama? Kan ta'u ta'a. Deebiin gaafichaa "Leenjiiidhaan" akka ta'e nama hinmamsiisu. Newby et al. (1996:263) kana ilaalchisee bariisonni gara hojitti bobba'uun dura yookaan hojii irra yeroo jiran leenjii kennuun haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa itti filataniifi ittifayyadaman dandeettii gonfachiisuun nidanda'ama. Hayyuun kun walqabsiisuun meeshaalee deeggarsaa filuun ittifayyadamuun qofa beekaa omishuu hindanda'u jedhu. Kana irraan kan ka'e barsiisonni beekumsa leenjii irraa argatan ka'uumsa godhachuun kutaa keessatti baru barsiisuu irratti gochaan hiikuu yoo ta'e gaarii ta'a jedhu.

Kana irraan kan ka'e Newby et al. (1996:22) akka jedhanitti meeshaaleen deeggarsa barnootaa irratti leenjiiwwan oduudhaan qofa xiyyeeffachuu irra gochaan muldhisaa osoo dhiyaatan bu'aa qabeessummaa qabaatu. Keessumattuu bakkeewwan qorannoo (work shop) fi dhaabbata leenjii barsiisotaa irratti haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti leenjiiwwan kennaman shaakala gochaa irratti kan xiyyeeffatan osoo ta'e filatamaadha. Meyin and Dennis (1973) ibsaniin leenjiin deeggarame bu'aan inni argamsiisu qorannoon qabatamaan dhiyeessuu Yuunivarsitii Obarnitti walitti fufiinsaan waggaa lamaa oliif qorannoo gaggeefame ture. Kaayyoon isaas barsiisonni leenji'an filannoomeeshaalee deeggarsa barnootaa bu'aa qabeessaafi ittifayyadama irratti kan hojii irra ooluufi mala baru adda baasuun irratti kan xiyyeeffatu ture. Bu'aan qorannoo leenji'oonni barnoota ibsaafi mariin kennamuu irra shaakala gochaa irratti

(authentic practice experiences) irra caalatti akka hirmaatan,dammaqinaan akka hordofaniifi akka hojii irra oolchan in'ibsu. Ta'u isaatiin hayyuun kun akka ibsanitti, leejiiwwan meeshaalee deeggarsa barnootaa deeggaramuu qorannoowwan akka barreessan, hojii pirojektii hojjachuun waa'ee qorannicha bifa gabaasaan akka barreessan, kutaa barnootaa keessatti akka shaakalan, hadhurran meeshaalee deeggarsaa akka daawwatan, walii isaanii shaakala baru barsiisuu akka godhan yookaan kutaa daa'immanii seenanii akka yaalan gochuun oduu ibsa gochaan walqabsiisuun leenjii kennamuu bu'a qabeessa akka ta'u ibsu.Yaada kana irratti Newby et al. (1996:263)Yeroo leenjii meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti leejiiwwan barsiisonni harkaan tuttuqaa shaakalaa osoo leenji'an bu'aa qabeessa ta'u" jedhu.Itti dabluun " Namoonni biskileetii oofuu kan hindanda'in ibsa isaanii dhiyaatee yookaan kitaaba dubbisan irraa osoo hintaane gochaan qaama isaanii biskileetii wajjiin wal tuqsiisuun osoo shaakalaniidha" jedhanii ergaa isaanii booda ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaas shaakala wajjiin akka walqabatu hubachiisu.

Garuu, leejiiwwan meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti kennaman akka hindhabne ragaaleen nimuldhisu.Nacino-Brown, el al. (1982: 73) akka ibsanitti, barsiisota dhaabbata leenjii bahan keessaa irra caalaan isaanii kutaa barnootaa keessatti kaayyoo karoorfame raawwchiisuuf dandeettii filannoo ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa osoo hinqabaatin, hayyuun akka ibsanitti, furmaanni rakkoo kanaa leenji'ootaaf leenjii gocha irratti hudaa'e kennuudha.Tucker (1979:21) Akkanumatti leenjiiwwan meeshaalee deeggarsa barnootaa dhaabbata leenjii barsiisotaa kennaman (leenjii barsiisota Amerikaa bu'uura godhachuun) meeshaalee deeggarsaaf yeroon fixan baayyee xinnoo akka ta'e ibsu. Kieffer and Lee (1974:66) leenjiin waa'ee meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti kennamuufi kan xiyyeeffannoo dhabeefi oduu ibsaa irratti bu'uura kan godhate ta'u yoo ibsan (Koorsii dhageeffatamuufi koorsiiwwan muldhatan koorsiiwwan ilaalleefi koorsiiwwan dhageenye yoo kennamaniidha jedhu.

Barsiisotaafi dhaabbata leenjiiwwanii leenjii kennaman meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti rakko muldhatuuf furmaata qabu.Kieffer and Lee (1974:66) akka jedhanitti, barsiisonni leenji'an waa'ee filannoo itti fayyadama meeshaalee deeggarsaa barnootaa barsiisonni leenjisan yammuu barsiisan meeshaalee deeggarsa barnootaa gara kutaa fiduudhaan ofii isaanii filachuufi fayyadamuun gochaan muldhisuun, leenji'oonnis akka filataniifi akka shaakalan gochuun rakkoo furuun akka danda'u ibasu. Kanaan ala hayyuun kun dabalani meeshaalee deeggarsaa

irrattileenjiin kennamu dhugaa jiruu, ragaa dheedhii (raw data) qofaan sammuu leenji'ootaa filannoo meeshaalee deeggarsa barnootaafi ittifayyadama malee beekumsa guutuu yaaluun faayidaa tokkollee akka hinqabne ibsu. Kara biro ammo hayyuun barsiisonni gochaan yammuu muldhisan, leenji'oonnis yoo shaakalan mala baru barsiisuu barataa giddu galeeffate wajjiin walqabsiisanii raawwachuu akka qaban hubachiisu.

Ashby and Besse (1972:3) kana ilaalchisee meeshaalee deeggarsa barnootaa gochaan hirmaachisuun dhiyeessuufi mala barataa giddu galeeffate fayyadamuun leenjisaafis ta'ee leenji'af bu'aa qabeessa akka ta'e ibsu. Barsiisota leenjisiiniif waa'ee meeshaalee deeggarsa barnootaa kennu milkaa'aa ta'u yoo gargaaru barsiisota leenji'aniif immoo leenjiin booda hojii baru barsiisuu bobba'aniif mala qabatamaafi hirmaachisaa kan ta'e akka fayyadamaniifi meeshaalee deeggarsa barnootaan fayyadamuun barumsa akka kennan dandeessisu.

Karaa biro ammo barsiisonni beekumsa itti fayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaafi mala baru barsiisuu wajjiin kan walbeeksisu leejii hojii irraa isaan barbaachisa (Newby et al., 1996:259). Kunis leenjii hojiin dura gadi fagenyaan kan hin ilaalamne ibsa afaaniin qofaa kan bira darbame haala itti fayyadama meeshaalee deeggarsaa beekumsaafi dandeettii irraa deebi'anii akka ilaalan carraa kenna.

Adeemsii leenjii eenyuun raawwatamaa? Yoo jedhu ammo gorsoota biyya alaa fi leenjistoota biyya alaa irraa ogeessota meeshaalee deeggarsaa naannoo irraa argamaniifi barsiisota mana barumasaa beekumsa ogummaa kanaa qabaniin leenjiin osoo kennamee filatamaadha. (Newby et al., 1996:263). Sababii isaas nammoonni akkanaa kun haala mana barumsaafi qabatamaa haala kutaa barnootaa sirritti waan beekaniif akka ta'e (Newby et al. 1996:263) ibsu. Kanaan walqabate (I.C.D.R. 1998:3) barsiisonni muuxannoo qabaniifi ogeeeyyiin meeshaalee deeggarsa barnootaa keessumattuu barsiisota manneen barnootaa baadiyyaa leenjiin hojii irraa akka rakkoon isaan mudatan muldhisuun, manneen barnootaafi barsiisonni leenji'an waliin ta'uun yeroo isaanitti toluufi bakka filachuun yeroo leenjii qopheessuufi yeroo yeroon leenjii fudhachuu akka danda'an (Newby et al. 1996:263) dabalani ibsu.

2.6. Meeshaalee Deeggarsaan Barnoota Afaanii Barsiisuuf Gocha Barsiisotaa

Adeemsa baru barsiisuu afaanii keessatti kaayyoo karoorfame galmaan gahuun barsiisonni barnooticha ifa, salphaafi qabatamaa gochuuf meeshaalee deeggarsaan fayyadamuun

karaabarsiisuun gahee olaanaa qabu; barsiisonni mala adda addaan fayyadamuun barattoonni kaayyoo afaanii barbaaddameen akka fayyadaman gochuutu isaan irraa eegama. Barsiisonni itti gaafatamummaa isaanii sirritti bahuuf adeemsa baru barsiisuu milkaa'aa gochuu qabu. Gower et al. (1983:154) yaada kana akkana jechuun ibsu, adeemsa baru barsiisuu to'achuun barattoota giddutti walitti dhufeenyii gaariin akka uumamu gochuun hojii barsiisotaadha. Barattoonni adeemsa waliigalte afaanii akka baratan kutaa keessatti walitti dhufeenyii gaariin akka jiraatuu barbaadu; gochi barsiisotaan malleen barsiisuu adda addaatti fayyadamuun barattootaaf gareen kennuun, to'achuu, marsiisisuufi gamaaggamuudha.

Burns et al. (1999:337) barattoota jajjabeessuufi adeemsa baru barsiisuuf mijataa kan ta'e kutaa keessatti uumuu akka qaban baayyee barbaachisaa kan ta'e keessaa tokko itti gaafatamummaa barsiisota meeshaalee baru barsiisuu fayyadamuu akka ta'e hubacchiisu; barsiisonni gaariin kana sirritti dalaguun afaan akkuma aadaa isaatti dhiyeessu (Burns et al. 1999:536)

Kutaa keessatti barattoonni walii isaanii yaada akka waljijjiiran barsiisonni meeshaalee deeggarsabarnootaa adda addaatti fayyadamuu qabu. Hittleman (1988:69-70) Barsiisonni bu'aawwan maxxansaa gochaawwan kutaa barnootaa wajjiin walqabatan (kitaaba adda addaa, barruulee, gaazexaa) fi seenaawwan, sagalee isaanii olkaasuun dubbisuu, marii kutaa keessa gochu, dubbisa yookaan dubbachuu shaakaluu isaan irraa eegama. Kuni kaayyoo barnootaa galmaan gahuuf faayidaa olaanaa akka qabu ibsanii, itti gaafatamummaa barsiisotaa inni guddaan gochaan hiikuu akka qaban ibsu.

Walumaagalatti barsiisonni haala kutaa keessaa to'achuun meeshaalee deeggarsa barnootaan fayyadamuun mala baru barsiisuu gaarii yoo uuman, barattoonni sirritti afaanicha walitti dhufeenya gaariin uumuuf oolchu. Barattoonni meeshaalee deeggarsaan deeggaramanii fedhiin isaanii yoo ka'e hojii garee adda addaatti yoo himaatan afaan hawaasa keessa jiru nifayyadamuu jechuudha.

2.7. Meeshaaleen Sirna Barnootaa Akka Meeshaa Deeggarsa Barnootaatti Fayyadamuuf Deeggarsii Isaan Qaban

Meeshaaleen sirna barnootaa jennu qorannoo kanaaf silabasii barnootaa, kitaaba barataafi qajeelcha barsiisaa qofa kan ofkeessatti hammatuudha. Meeshaaleen sirna barnootaa afaanii adeemsa baru afaanii meeshaalee milkaa'aa godhaniidha. Nunan (1888:105) meeshaaleen sirna

barnootaa kutaa muummee afaaniifi dhugaa addunyaa jiru ifa gochuu akka danda'an hubachiisu. Meeshaaleen kun yammuu qophaa'an wantoota adda addaa xiyyeeffannoo keessa galchuun yoo ta'es as irratti wanti ilaalamuu barbaaddame xiyyeeffannoo meeshaalee deeggarsa barnootaafi barnoota Afaan Oromoo barsiisuuf meeshaalee deeggarsaan fayyadamuuf faayidaa isaan qabaniidha. Itti aansuun kitaaba barataa, qajeelcha barsiisaafi silabasii barnootaa jechuun tokko tokkoon ilaalu yaalla.

2.7.1. Kitaaba Barataafi Qajeelcha Barsiisaa

gilgaalotaafi gochaawwan adda addaa dhiyeessuun barattoonni akka shaakalan kan godhan, walumaagalatti beekumsa bu'uuraafi yaadawwan ijoo adda addaa barattoota kan qabsiisan, waliigala hojii barsiisotaaf sochii adeemsa baru barsiisuu odeeffannoo kan kennan waan ta'aniif ofeeggannoon qophaa'u akka qaban hubachiisu.

Ogeeyyiin qorannoo kanaan gaggeessan kitaabileen sirna barnootaa yamuu qophaa'an barnoota afaanii meeshaalee deeggarsa barnootaan deeggaranii barsiisuun barattoonni gocha adda addaa irratti akka hirmaatan barnooticha salphaa, ifaafi qabatamaa akka ta'an kan godhan ta'u isaanii ifaan xiyyeeffannoo keessa galchuu akka qaban ibsu.

2.7.2. Silabasii Barnootaa

Silsbasiin barnootaafi sirni barnootaa biyyoota tokko tokkotti tokko isa tokkotti bakka bu'aa haala ittitaajajilaa jiru nimuldhata. Qorannoo kanaan garuu yaada itti aanuu kan qabate fudhatama qaba. Silsbasiin sirna barnootaa caalaa qabiyyee gosa barnootaa tokko tumuuf akka ka'uumsaatti tajaajilu, waliigala barnootaafi kaayyoolee kan muldhisu' malleen barsiisuufi yeroon barnoonni dhiyaatuufi daangaa yeroo kan muldhisu akkasumas meeshaalee deeggarsaafi malleen gamaaggamaa akeekuudha. (Cunningworth, 1989:22), (Ur, 1996:176)

Widdowosen (1990:129) Silbasiin barnootaa barsiisotaaf akka qajeelchaatti akka isaan tajaajilu malleen adda addaa muldhisuun meeshaalee deeggarsaan barnoota muldhisuun adeemsa baru barsiisuu akkamitti hojii irra oolchan, barsiisotaaf akka meeshaa barnootaa ta'e akka tajaajilu hubachisu.

Yalden (1987:81), Dubin and Olshtain (1986:79), Nunan (1988:43) Akka jedhanitti silbasiin barnootaa barattoonni maal hubachuu qabu? Gaafii jedhuuf deebii kan kennu, falaasama

waligalaa barnoota biyyattiifi immammata afaanii ka'uumsa godhachuun barsiisaan kan barsiisuu qabu, barattoonni kan barachuu qaban kan ibsu bu'uura barnoota afaaniiti. Kana irra kan ka'e silabasiin barnootaa imaammata afaanii biyyatti waan calaqqisiisuuf meeshaa deeggarsaa warrii qindeessan, meeshaalee barnootaa warrii qopheessan, barsiisota' gahuumsa qormaataa walumaagalatii qaamonni dhimmi isaa ilaallatu imaammata afaan biyyatti bu'uureffachuun qopheessuuf odeeffannoo barbaachisaa kan argatan silabasii barnootaa irrayi.

2.7.3. Barruulee Qorannoo Kanaan Walfakii

Qorannoo kanaan walitti dhufeenya qaban kan asiin dura dalagaman ilaaluu yaalii godheen sadarkaa digrii lammaffaa waraqaan qorannoo afur argachuu danda'eera. Inni tokko በጌታቸውለገሰ፡፡(1992)በ፡፡ኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍትምህርትክፍልአማርኛንበማስተማርዘዴለማስተርስዲግሪማሟያ “በአዲስአበባመስተዳድርለ7ኛክፍልየሚተላለፈውኢጋዥየአማርኛቋንቋትምህርትበፊዲየቋንቋውንትምህርትጥራትለማሻሻል ሊያበረክተውየሚችለውአስተዋፅኦ” Bilchiinsa Magaalaa Finfinnee Barnoonni Afaan Amaaraa Raadiyoon Kennamuun Isaa qulqullina Barnootaa Fooyyeessuuf Gahee Inni Qabu mata duree jedhuun irratti adeemsifameera. Qorannoon kan adeemsifame gosa meeshaalee deeggarsaa dhageeffatamanii qofaafi gosa barnootaa Afaan Amaaraa irratti yammuu ta'u, qorannoon kun garuu haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa gosa hundaafi gosa barnootaa Afaan Oromoo irratti kan xiyyeeffatuu ta'u isaatiin adda isa godha.

Qorannoon inni itti aanuu ammoo Betsate (2000) Barnoota Faakaaltii Kaarkulamiifi Inistiraakshiinii gosa barnootaa jedhuun “ Application of insturactional material in pre primary school of SNNPR” mata duree jedhuun kan qoratame yammuu ta'u' qorannoon kun garuu ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo kan ilallatu waan ta'eef kaayyoo, naannoo qorannoofi gosaa barnootaan adda isa godha.

Qorannoon itti aanuu,

በጌታቸው ኮቹ ፡፡(2000)፡፡በኢትዮጵያቋንቋቸውናሥነጽሑፍትምህርትክፍል“በቦንጋከተማአምስትየመጀመሪያደረጃእርከንትምህርትቤቶችአማርኛንበሁለተኛቋንቋነትበማስተማርሂደትየቋንቋትምህርትመሣሪያዎችእናየትምህርትመርጃመሣሪያዎችአዘገጃጀትናአጠቃቀም” Manneen barnootaa sadarkaa tokkoffaa Bongaa argaman shan adeemsa Afaan Amaaraa akka afaan lammaffaatti barsiisuu keessatti meeshaalee deeggarsa afaaniifi haala qophii meeshaalee deeggarsaafi ittifayyadama isaa mata duree jedhuun qorannoo dalagame yammuu ta'u, qorannoon kun kan irratti xiyyeeffatu barnoota Afaan Amaaraa akka afaan lammaffaattifi

haala qophii meshaalee deeggarsa barnootaa itti ida'uun isaa qorannoo kanaan adda isa godha.
Sababii isaas qorannoon kun haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota
Afaan Oromoo qofa yammuu ta'u naannoo qorannoofi gosa barnootaan adda isa godha.

BOQONNAA SADI: MALA QORANNOO

Boqonnaa kana keessatti, qabxiileen hammataman: Mala Qorannichaa, Madda odeeffannoo qorannichaa, mala iddattoo qorannichaa, filannoo iddattoo, meeshaa funaansa odeeffannoo, mala qaaccessa odeeffannoo qorannichaafaatu wal duraa duubaan dhiyaataniiru.

3.1.Mala Qorannichaa

Kaayyoon qorannoo kanaa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo sakatta`uudha. Kana gochuuf immoo, qorataan gosa qorannoo makaa (akkamtaafi ammamtaa) fayyadame jira. Sababni malli kun filatameef, odeeffannoon walitti qabaman mala lakkoofsaafi mit-lakkoofsaan hiikuun waan barbaachisuufi. Kunis kan ta'eef, ragaalee bifa bilchina qabuun funaanamuufi xinxaluuf barbaadameeti. Kun immoo, mala tokkotti fayyadamuu caalaa rakkoolee mul`atan gadi-fageenyaan akka hubataniif gargaara (Dastaan, 2009).

Yaada kanarraa wanti hubannu, malli kun gadi fageenyaan xiinxaluudhaaf humna qabaachuufi gama amanuufi hubannoo bal'isuuf haala kan mijeessu ta'uu hubanna. Kanaafuu, qorannoo kana keessatti, akkuma odeeffannoon argameen duraaf duubatti deemuunxinxaluun nidanda'ama. Odeeffannoon akkamtaan argame kunis, jecha irratti hundaa'uun mala addeessaatiin yookiin ibsaatiin kan dhiyaatu ta'a. Kanaafuu, jechoonniifi akkaataan ittifayyadama keenyaa, dhimmi sun waan barbaadameef hojiirra oolchuurratti gahee guddaa taphatu. Qorannoon ammamtaa garuu, lakkoofsatti fayyadamuun hammam?'kan jedhu wantoota lakkoofsaan ibsuudha. Akaakuuwwan qorannoo kanaa odeeffannoo funnaanuuufis ta'e qaaccessuuf, haala inni lakkoofsaan ibsuu danda'uun dhiyeessuu jechuudha. Lakkoofsichi ammo, gabatee, dhibbantaa, taatota yookiin giraafii irratti hundaa'uun kan ibsamuudha. Kaayyoon guddaan qorannoo ammamtaa, ammamii walitti dhufeenya jijjiiramootaa kan murteessudha. Saxaxni qorannoo kanaas, ibsarratti hundaa'a. Ibsi taasifamus, walitti dhufeenya jijjiiramoota gidduu jiru addaan baasuurratti xiyyeeffata. Akaakuuwwan qorannoo kanaan olii addaan baafachuun, akkaataan odeeffannoon ittifunaanamuufi gosa odeeffannoo funaanamu mararratti hubannoo keenya cimsa. Sababni isaas qorannoo tokko keessatti gargaaramuun hundarra gumaacha guddaa waan qabuuf, milkaa'ina, amanamummaa, qabatamummaafi cimina qorannootiif utubaadha.

Qorannoon kunis, ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo manneen barnootaa sadarkaa tokkoffaa marsaa lammaffaa kutaa 7^{ffaa} fi 8^{ffaa} irratti xiyyeeffachuun, odeeffannoo bargaaffii cufaadhaan funaaname, lakkoofsaafi parsantiin jechuun, ammamtaan taahanii, akkamtaan immoo kan xiinxalaman yoo ta'u, kanneen bargaaffii banaa, afgaaffiifi daawwannaan funaanaman immoo, akkamtaadhaan xiinxalamaniiru. Walumaagalatti, odeeffannoon kallattii adda addaatiin funaanamee xiinxalamu, ragaaleefi tooftaalee walitti fiduun, dhimma cimaa tokko keessaa baasuuf haala mijeessa. Kanaafis, qorannoon makaan isa tokkoorraa bu'a qabeessa. Kanaafuu, xiyyeeffannoon qorannoo kanaas, sakatta'a ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo manneen barnootaa sadarkaa tokkoffaa marsaa lammaffaa Aanaa Dawaa Caffaa irratti kan xiyyeeffatee waan ta'eef, qorataan mala kanatti dhimma bahe jira.

3.2.Madda Ragaalee

Qorannoo tokko gaggeesuuf madda ragaa qindeessuun murteessaadha. Haaluma kanaan maddi ragaan qorannichaa barsiisota barnoota Afaan Oromoo kutaa 7^{ffaafi} 8^{ffaa} barsiisaa jiraniifi silabasiifi qajeecha barsiisaati. Kan barsiisonni qofa filamaniif haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa kallattiin waan isaan ilaallatuufi. Kanaafuu, maddi ragaan barsiisota barnoota Afaan Oromoo kutaa 7^{ffaafi} 8^{ffaa} manneen barnootaa afran eeraman keessatti barsiisaa jiran qofa.

3.3.Mala Iddatteessuu

Qorannoo keessatti iddattoofi iddatteessuun barbaachisaadha. Kanaafuu, ittifayyadamameeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisotaa hunda isaanii irratti qorannicha adeemsisuun ulfaataa ta'urra darbeeyyuu, qorataan tokko qorannoo isaa yemmuu geggeessutti kanneen dhimmichi ilaallatu hundarraa odeeffannoo funaanuun rakkisaa waan taheef iddattoo filatamerraa odeeffannoo argamuun bu'uura godhachuun argannoo isaa qaamolee dhimmichi ilaallatu maraaf oolchuun nidanda'ama,' Jechuun Addunyaa (2011:65) akka ibsutti. Qorataanis ittifayyadama meeshaalee Deeggarsa barnoota barsiisota Afaan Oromoo manneetii barnootaa Aanaa Dawaa Caffaa Sadarkaa Tokkoffaa Marsaa Lammaffaa Kutaa 7^{ffaafi} 8^{ffaa} mala iddatteessuu miti carraan filamaniiru.

3.3.1. Iddattoo Manneen Barnootaa

Bulchiinsa Aanaa Dawaa Caffaa keessatti manneetii barnootaa mootummaa baayyeen yoo argamanis garuu kan qorannoon kun irratti adeemsifamu manneetii barnootaa muraasa irratti qofa. Bara 2010 akka odeeffannoo waajjira barnootaa irraa argameen manneetii barnootaa sadarkaa tokkoffaa 1-8 34 ta'antujiru .Manneen barnootaa kanneen keessaa manneen barnootaa afur (4) gosa mala iddatteessuu carraa keessaa malli lootorii filamaniiru.Malli iddatteessuu kunis manneen barnootaa mootummaa sadarka tokkoffaa marsaa lammaffaa argamniif carraa walqixa kenna jedhamee waan tilmaamameefiidha.Haalli manneen barnootaa itti filamees waraqaa bakka adda addaatti kukkutuun manneen barnootaa hunda maqaa isaanii barreessuun kan filamaniidha. Manneen barnootaa mala kanaan filamanis akka armaan gadiitti maqaan isaanii tarreessineerra.Mana Barumsaa Sadarkaa tokkoffaa Shaklaa , Mana Barumsaa Sadarkaa Tokkoffaa Qolaaddii , Mana Barumsaa Sadarkaa Tokkoffaa Garbiifi Mana Barumsaa Sadarkaa Takkoffaa Caffaa Waladdii jedhamaniidha.Sababii manneen barnootaa afur qofa filamaniif sababii teessummi lafaa baayyee hayyallaa waan ta'ee maanneen barnootaa bira gahuu geejjibaaf mijatoo miti sababni itti aanuu rakkoo bajataati.

3.3.2. Iddattoo Barsiisotaa

Manneen barnootaa filaman afur keessatti barsiisota kutaa torbaafi saddeet barsiisota afur yoo ta'an hunduu qorannoo kana keessattinihirmaatu. Mala iddatteessuu miti caarraa keessaa mala iddatteessuu akkayyoo filameera.Sababnisaas, iddattoon filataman qabiyyee qorannichaafi kaayyoo qorannichaarratti waan xiyyeeffatuufidha. Dabalataanis, malli kun akkaayyoo qorannichaatti ykn qoratichaatti odeeffennitoota filachuuf gaariidha jedhamee waan amanamuuf (Yaalew, 2006:132).Kanaafuu, qorannoo kanarratti qoratichi gosa iddatteessuu keessaa kaayyoo isaa wajjiin walqabsiisuun dhimma bahuun odeeffannoo guuree jira. Haaluma kanaan, milkaa'ina qorannoo kanaatiif odeeffannoon kanirraa funaanaman barsiisots Afaan Oromoo kutaa 7ffaafi 8ffaa barsiisan afur keessaa afranuu mala kaayyeffataatti gargaaramuun filatamanii qorannoon kun irratti adeemsifameera.

3.4.Meeshaalee Funaansa Ragaalee

Akka Dastaan (2002:83), Yaalew (2006:154) wabeeffachuun ibsetti, “Qorannoon kamiyyuu ragaadhaan deeggaramee geggeeffama. Ragaan ykn odeeffannoon bu’uura qorannoo ta’uu isaati.Odeeffannoon bu’uura qorannoo ta’e kunis, kaayyoo qorannichaa galmaan ga’uuf mala ittiin funaannamu qaba” jedha.Yaada kanaarraa wanti hubannu ragaan ykn odeeffannoon bu’uura qorannoo malaafi meeshaan ittiin funaanamu ga’ee qabaachuu isaati.

Gama biroon meeshaaleen funaansa odeeffannoo kamiyyuu dhibbaa dhibbatti odeeffannoo sirriifi fudhatamaa argamsiisuuf ga’aa ta’e akka hinjirre Kumar (2005:119) yoo ibsu “None of the methods of data collection provides 100 percent accurate and reliable information,” jedha. Yaada kanarraa meeshaaleen odeeffannoo funaanuu kamiyyuu hanqina qabaachuu akka danda’an hubanna.Haata’u malee, qorannoo kana geggeessuuf qoratichi meeshaalee mijatoofi odeeffannoo gahaa argamsiisuun qorannoo kiyya galmaan naaf ga’a jedhee itti amanuun filate daawwannaa, af-gaaffiifi bargaaaffii dhimma ba’ee jira.

3.4.1. Daawwannaa Daree

Qorannoo kanaaf, adda durummaan meeshaa odeeffannoon ittiin funaaname daawwannaadha.Daawwannaan qorataan odeeffannoo funaanuuf, namoota odeeffannoo irraa funaanu wajjiin tahuun yookiin naannoo isaan jiranitti argamuun wanta godhaniifi dubbatan dhiyeenyatti ilaalaafi dhagahaa mala itti odeeffannoon guuramudha. (Yaalaw, 2001) Haaluma kanaan, qorataan, maaltu akka dareetti hojjetamu, akkamittii akka hojiirra oolufi haala jiru hundaa odeeffannoo gahaafi qabatamaa tahe meeshaa ittifunaanatudha. Kunis,ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo manneen barnootaa sadarkaa tokkaffaa marsaa lammaffaa kutaa 7ffaafi 8ffaawaan fayyaduuf qorataan guca mirkaneeffannaa daawwannaa qopheeffatee, daawwannaa daree adeemsiseera. Daawwannaanis, kaayyoowwan qorannichaa keessaa wantoonni galma ittiin gahamuuf taasifame: Manneen Barnootaa Sadarkaa Tokkoffaa Marsaa Lammaffaa Bulchiinsa Aaanaa Dawaa Caffaa keesatti barsiisonni Afaan Oromoo kutaa 7ffaafi 8ffaa haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa addaan baasuu, ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa wantoota gufachiisaniifi ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaaf gufuu kan ta’aniif furmaata eeruu kan jedhan ta’u.

3.4.2. Sakatta`a Sanadaa

Akka Dastaan (2013) ibsetti, barreeffamoonni akka odeeffannoo qorannootti nama tajaajilan hedduutu jiru. Isaan keessaa kanneen akka kitaabotaa, xalayaalee, gaazexaa, barruulee adda addaa, ajandaa, qaboo yaa`iifi kanneen kana fakkaatan ta`uu danda`u jedha. Yaada kana bu`uura godhachuun, qorannoon kun kanirratti xiyyeeffate ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa barsiisota Afaan Oromoo manneen barnootaa sadarkaa tokkoffaa maal akka fakkaatuu sakatta`uudha. Haaluma kanaan, meeshaaleen baru barsiisuu afaan oromoo silabasiifi qajeelcha barsiisaa ittifayyadama meeshaalee deeggarsaaf gaheen isaan qaban xinxalluudha.

3.4.3. Afgaaffii Barsiisotaa

Afgaaffiin, odeeffannoo ifaafi gadifageenyaan argachuuf kan nu dandeessisu, meeshaa odeeffannoon ittiin funaanamudha. Kana ilaalchisee, Yaalew, (1998) akka ibsetti: yeroo afgaaffiin gaafatamu, qoratichi deebii argaturraatti dabalataan, sochii qaamaa nama afgaafficha deebisuufi jijjiirama miira isaarraa waa hubachuun waan danda`amuuf, qorannoof odeeffannoo ta`u funaanuuf nama gargaara. Waan kana ta`eefis, qorataan, daawwannaa fi bargaa fiin odeeffanno argatu gabbisuuf, dabalataan, barsiisota afuriif afgaaffii shan dhiyeesseera. Afgaaffii kanatti dhimma bahudhaan, kaayyoon galma gahuuf karoofaman: Manneen Barnootaa Sadarkaa Tokkoffaa Marsaa Lammaffaa Bulchiinsa Aanaa Dawaa Caffaa keessatti barsiisonni Afaan Oromoo kutaa 7ffaafi 8ffaa haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa addaan baasu, ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa wantoota gufachiisanfi ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaaf gufuu kan ta`aniif furmaata eeruu kan jedhan ta`u.

3.5. Mala Qaacceessa Ragaa

Ragaaleen bar-gaaffii, af-gaaffiifi, daawwii dareetiin erga funaanamanii booda, qaacceffaman. Ragaan adeemsa kana keessatti qorataan malleen qaaccessa ragaa makaa (akkamtaafi ammamtaa) fayyadamee jira. Malli akkamtaan karaa odeeffannoon hiikame sun jechaan yookiin himaan kan kaa`ame yoo ta`u, malli ammamtaan ammoo, odeeffannoon argame sun baay`inni isaa lakkoofsaan kaa`ame. Dhumarrattis, yaadolee furmaataa mul`atan irratti xiinxalliifi hiikni irratti erga kennameen booda, yaanni guduunfaafi ibsi hubachiisaa (yaanni furmaataa) kennamee jira.

3.6.Qindaa'ina Qorannichaa

Qorannoon kun boqonnaa shanitti qoodamee kan geggeeffame yoo ta'u, boqonnaa lffaa keessatti: ariirrata qorannichaa, ka'umsa qorannichaa keessatti gaaffilee bu'uuraa qorannichi nideebisa jedhamee yaadaman dhiyaataniiru. Kaayyoon qorannichaas, dhiyaatanii jiru. Faayidaan qorannichaas, bu'aawwan qorannicha irraa ni'argamu jedhamee yaadamu tarreessuun kan qindaa'e yoo ta'u, daangaafi hanqinni qorannichaas duraa duubaan dhiyaataniiru. Boqonnaan sadii mala qorannichaa yoo ta'u, maddi ragaalee, malli filannoo iddattoofi iddatteessuu, malli funaansa odeeffannoofi meeshaaleen funaansa odeeffannoo, mala qindaa'inaafi qaaccessa ragaalee dhiyaataniiru. Boqonnaa afur keessatti xinxalli ragaa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo manneen barnootaa sadarkaa tokkoffaa marsaa lammaffaa kutaa 7ffaafi 8ffaa tokko tokkoon dhiyaataniiru. Dhuma irratti guduunfaafi yaanni furmaataa qorannichaa boqonnaa shan keessatti qindaa'ee kan dhiyaateera.

BOQONNAA AFUR

4. DHIYEESAAFI QAACCESSA QORANNOO

Manneen barnootaa filaman irraa odeeffannoon barbaachisaa ta'e funaanameera. Armaan olitti boqonnaa sadaffaa keessatti mala odeeffannoo ittifunaanan bu'uureffachuun odeeffannoowwan funaanaman akka armaan gaditti kutaalee sadiin ramaduun qaaccessuu yaalameera.

- Haala itti fayyadama meeshaalee deeggarsaa barsiisota Afaan Oromoo manneetii barnootaa sadarkaa lammaffaa marsaa lammaffaa maal akka fakkatu.
- Meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii fayyadamuuf gaheen meeshaalee baruu barsiisuu(silabasii, qajeelcha barsiisaafi kitaaba barataa) maal akka fakkaatuufi
- Ga'uumsii itti fayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisotaa maal akka fakkatuu sakkata'uudha

4.1. Qaaccessa Daawwii Kuta Barsiisota Afaan Oromoo

Barsiisonni wayitii daeemsa baru barsiisuu guyyaa guyyaa keessatti meeshaalee fayyadamuu isaanii beekuuf wayitiilee sadii afuriin daawwachuudhaan odeeffannoo guutuu ni'arganna jechuun nama hindandeesiisu. Sababii isaas waggaatti yookaan seemisteeraatti wayitiilee barataman keessaa yoo xiqqaate 30% kan ta'u daawwannaan godhamuu akka qabu Day (1990:42) ni'ibsu. Ta'ullee haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisotaa ilaalchisee odeeffannoo qabatamaa argachuuf filannoon daawwannaa daree caalaa waan hinjirreef manneen barnootaa afur kutaa 7ffaafi 8ffaa filaman haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisota Afaan Oromoo kutaa keessatti argamuun tokko tokkoon isaanii wayitii sadi sadii daree kessatti argamuun daawwachuu danda'ameera.

Armaan olitti akka ibsameetti waliigala kutaalee barnootaa keessatti adeemsa baru barsiisuu Afaan Oromoo daawwannaa kan godhame wayitiilee digdamii afuriidha. Kutaataa torbaffaf wayitii kudha lama daawwannan daree yammuu godamuu, kutaa saddeetiif dareewwan afur wayii kudha lama daawwannaan daree godhameera. Bu'uura kanaan daawwannan daree digdamii afur keessaa barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaa yeroo meeqa itti fayyadamaniiiru? Gaafii jedhuuf gabatee armaan gaditti dhiyaateera.

Gabatee 2: Wayitiilee daawwannan daree digdamii afur godhame keessaa baayyina meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni itti fayyadamani kutaa

Mata duree	Qabiyyee barnootaa	Meeshaalee deeggarsaa fayyadaman
Qaamolee jechaa Boqonnaa 6	Jechoota birsagatti qooduun dubbisuu	Chaartii
Sirna tuqaalee Boqonnaa 6	Faayidaa sirna tuqaaleefi gosootaa sina tuqaalee	Fakkiileefi barrreeffama sira tuqaalee muldhisaan
Maqaa Boqonnaa 8	Maalummaa maqaafi gosoota maqaa	Chaatii barreeffama gosoota maqaa muldhisuu
Xalayaa Boqonnaa 8	Gosoota xalayaa	Modeela xalayaa
Qaamolee jechaa Boqonnaa 9	Jechoota dhamjehatti qoqqooduun dubbisuu	Chaatii jechaa dhamjehatti qoqqoodame

Gabatee lama irraa akka muldhatutti manneetii barnootaa filaman afur keessaa daawwannaan daree wayitii kudha lama lama keessaa kutaan torbaaffaa yeroo shan kutaa saddeettaffaa yeroo afur barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuu isaanii ni'ibsa. Karaa biro ammo kutaa torbaaffaa yeroo torba kutaa sadddeettaffaa ammo yeroo saddeet meeshaalee deeggarsaa malee ibsa afaaniin qofa barumsa akka kennan muldhisa.

Wayitii daawwannaa qulqullinaafi hamma hamma meeshaalee deeggarsa barnootaa hojii irra oolani ilaalchisee daree barnootaa keessatti daawwannaa godhameen gaafii lakkoofasa kudha sadii jalatti dhiyaateen bu'uura godhachuun akka armaan gaditti muldhisuu yaallerra.

Gabatee Sadii: Wayitii daawwannaa daree qulqullinaafi hamma meeshaalee deeggarsa barnootaa hojii irra oolanii

Sadarkaa kutaa	Baayyina meeshaalee deeggarsaa tajaajila irra oolanii	Sadarkaa qulqullinaa									
		Baayyee baayyee gaarii		Baayyee gaarii		gaarii		gahaa		Gad-aanaa	
		Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%
Kutaa 7ffaa	5					1	%20	1	%20	3	%60
Kutaa 8	4							2	%50	2	%50

Ibsi kan nuhubachiisuu sadarkaa kutaalee hundaa meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni fayyadaman sadarkaa qulqullina isaanii irra caalaa gadaanaa akka ta'eefi kan murtaa'an qofa sadarkaa gaariifi gahaa irra argamuu isaaniiti.

Qoroonoo kana boqonnaa lama **2.3.4.**keessatti qabxiilee amaloota meeshaalee deeggarsaa barnootaa gaarii jedhamanii kaa'aman kudhan keessaa tokko, meeshaalee deeggarsaa gaariin barattoot kutaa keessatti agaman hundaaf haala muldhatuun hammaan baldhaa ta'ee qophaa'uu akka qaban kan jedhudha. Kana bu'uura godhachuun wayitii adeemsa baru barsiisuu kutaa keessatti hamma meeshaalee deeggarsa barnootaa tajaajila irra oolanii sadarkaa qopheessuun akka armaan gaditti gabatee afur irratti dhiyaateera. Hammii sadarkaa isaas “Baayyee baayyee baldhaa”, “Baayyee baldhaa” ,”Gahaa ”fi “Gadaanaadha” gaalewwan jdhamaniin akka safaramu godhameera.

Gabatee afur: Baldhinna (guddina) meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii wayitii daawwannaa daree hojii irra oolanii

Sadarkaa kutaa	Baayyina meeshaalee deeggarsa hojii irra oolanii	Hamma meeshaalee deeggarsa hojii irra oolanii							
		Baayyee baayyee baldhaa		Baayyee baldhaa		Gahaa		Gadaanaa	
		Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%
Kutaa 7ffaa	5	-	-	2	%40	2	%40	1	%20
Kutaa 8ffaa	4	-	-	2	%50	2	%50	-	-

Ibsii wantii nuhubachiisuu sadarkaalee kuta hundaa keessatti wayitii adeemsa baru barsiisuu hamma meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni fayyadamanii sadarkaalee kutaan yammuu ilaallamu baayyee baldhaafi kan muldhatan lama qofa yammuu ta'an, gahaadha kan jedhaman ammo lama lama qofadha. Akkasumas meeshaaleen deeggarsaa hammaan gadaanaa ta'an kutaa torbaffaa tokko qofa akka ta'e gabatichi nimuldhisa.

Gabatee 3ffaafi arfaaffaa irratti akka ibsameetti, irra caalaan meeshaaleen deeggarsa barnootaa barsiisonni kutaa keessatti fayyadaman qulqullinaanis ta'ee hammaan sadarkaa gadaanaa irratti akka argaman hubachuu dandeenya. Meeshaalee deeggarsa barnootaa hammaan xiqqaa ta'uufi sirritti muldhachuu dhabuun barattoota duuba taa'aniif muldhachuuf waan rakkisuuf barnoota meeshaalee deeggarsa barnootaan darbuu qabu gufachiisuu danda'a.

4.2. Ga'uumsa Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Barsiisotaa Daawwannaa Godhameen

Bariisonni adeemsa baru barsiisuu afaanii keessatti karoora karoorfame galmaan gahuuf itti gaafatamummaa olaanaa qabu. Bariisonni barnoota afaanii, meeshaalee deeggarsa barnootaa sirrii ta'anitti deeggaramanii dhiyeessuun milkaa'ina karooraaf murteessaadha. Kun ammo dandeettii barsiisotaa gaafata. Ga'uumsa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa

barnootaailaalchisee lakkoofsa gaaffii daawwannaa daree kudha torba bu’uura godhachuun deebiin argame armaan gaditti dhiyaateera.

Gabatee shan: Ga’uumsa barsiisotaa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti qaban

Sadarkaa kutaa	Baayyina meeshaalee deeggarsaa hoji irra oolani	Ga’uumsa barsiisotaa meeshaalee deeggarsa hojii irra oolchanii							
		Baayyee baa’ee gaarii		Baayyee gaarii		Gaariidha		Gadaanaadha	
		Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%
Kutaa 7ffaa	5			1	%20	3	%60	1	%20
Kutaa 8ffaa	4			1	%25	2	%50	1	%25

Gabatee shanaffaa irratti akka ibsameetti manneetiin barnootaa filaman afur barsiisonni kutaa torbaffaa meeshaalee deeggarsaa ittifayyadaman shan keessaa tokko (20%) baayyee gaarii, sadii(60%) gaarii, tokko (20%) gadaanaan akka itti tajaajilaman muldhisa. Haaluma walfakkaatuun kutaa saddeettaffaa meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni ittitajaajilaman keessaa tokko qofa (20%) baayyee gaarii bifa ta’een, lama (40%) haala gaarii ta’een, tokko ammo sadarkaa gadaanaa tajaajila akka kennan hubanna. Karaa biroon sadarkaalee kutaalee hundaa meeshaalee deeggarsa barnootaa sagal barsiisonni ittifayyadaman, irra caalaan “Haala gaarii” kan itti tajaajilaman yoo ta’ees haalli itti fayyadama isaanii gutumaan gutuutti ga’uumsa qaba jechuuf hindandeessisiisu. Kana ammo boqonnaa lama **2.4.3.**irra akka ibsameetti haqinni barsiisotaa kan ta’uu danda’u ga’uumsa dhabuu yookaan dhimma itti kennu dhabuu barsiisotaa yaada jedhu wajjiin walfakkaata.

Gabatee jaha: Meeshaalee deeggarsa barnootaan tajaajilamanii yammuu barsiisan walitti dhufeenyi kutaa keessa jiru

Sadarkaa kutaa	Baayyina meeshaalee hojiiirra oolani	Meeshaalee deeggarsaan yammuu tajaajilaman walitti dhufeenyi kutaa keessa jiru							
		Baayyee baayyee gaariidha		Baayyee gaariidha		Gaariidha		Gadaanaadha	
		Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%
Kutaa 7ffaa	5	-	-	-	-	3	%60	2	%40
Kutaa 8ffaa	4	-	-	1	%25	2	%50	1	%25

Gabatee 6ffaa irratti akka ibsameetti meeshaalee deeggarsa barnootaa shan barsiisonni kutaa torbaaffaa itti tajaajilaman keessaa 3(%60) walitti dhufeenyi kutaa keessaa “Gaarii” kan ta’e yammuu uuman lamaaniiin (%40) ammo walitti dhufeenyi kutaa keessaa gadi aanaa akka ta’e ilaalamuu danda’ameera. Meeshaalee deeggarsa barnootaa kutaa saddeettaffaa keessatti fayyadaman keessaa tokko (%25) “Baayyee gaarii” 2(%50) “Gaarii”fi tokkoon (%25) walitti dhufeenyi kutaa keessaa gadaanaa akka uuman muldhisa. Sadarkaa kutaalee lamaanuu meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni ittifayyadaman keessaa walitti dhufeenyi barattootaa “Baayyee baayyee” gaarii uumee akka hinjirre hubachuu danda’ameera. Meeshaaleen deeggarsaa tajaajiala irra oolan hamma tokko walitti dhufeenya kutaa keessaa yoo uumanis banan akka jiru hubachuu nidanda’ama. Kun ammo boqonnaa lama keessatti ulaagaalee meeshaalee deeggarsa barnootaa sirritti fayyadamuu jedhmanii tarreeffaman keessaa walitti dhufeenya gaarii kutaa keessaa uumuu akka ta’e yaada ibsame wajjiin yammuu ilaalamu banaa akka qabu muldhisa.

Lakkoofsa gaaffii daawwannaa daree digdamii sadii bu’uureffachuun barattoonni meeshaalee deeggarsa barnootaan deeggaramanii yammuu baratan barnoota afaanii hagam akka hubatan gamaaggamuuf barsiisotaan gaafiin dhiyaateef hammam deebii ariifachiisaa akka kennu danda’an hubachuuf armaan gaditti dhiyaateera.

Gabatee torba: Barnoota meeshaalee deeggarsa barnootaan deeggaramee dhiyaatee barattoonnigaaffii gaafatamanii sadarkaa ariitii deebii itti keennan

Sadarkaa kutaa	Baayyina meeshaalee deeggarsa tajaajila irra oolanii	Barnoota meeshaalee deeggarsaan deeggaramee dhiyaatee ilaalchisee gaafilee barattootaaf dhiyaateef sadarkaa ariitii deebii itti keennan							
		Baayyee baayyee ariitiin		Baayyee ariitiin		Gadaanaa		Baayyee gadaanaa	
		Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%
Kutaa 7ffaa	5	-	-	3	%60	2	%40	-	-
Kutaa 8ffaa	4	-	-	2	%50	2	%50	-	-

Gabatee torbaffaan kan muldhisuu barattoonni meeshaalee deeggarsa barnootaan deeggaramanii barnoota dhiyaateef bu’uura godhachuun gaafilee gamaaggamaa barsiisonni dhiyeessaniif deebiin keennan ilaalchisee raga argameen bu’uura godhachuun, barattoonni kutaa torbaffaa meeshaalee deeggarsaa barsiisonni itti tajaajilanan keessaa sadiin (%60) barattoonni meeshaalee deeggarsa afaaniin deeggaramanii baratan gaafilee gaafatamaniif “Baayyee ariitiin” deebii kennu lamaaniin garuu (%40) sadarkaa” gadaanaa” deebii kennu. Dabalataan kutaa saddeettaffaa yeroo lama (%50) ammo “baayyee ariitiin” deebii yookennan kan hafan lamaaniin (%50) ammo deebiin barattootaa sadarkaa “Gadaanaa” irratti kan argamu ture.

Adeemsa baru barsiisuu afaanii keessatti hawwatummaan meeshaalee deeggarsa Afaan Oromoo barsiisonni itti tajaajilaman ilaalchisee, meeshaalee deeggarsa barnootaa halluu hawwataa kan qabaniifi miira barattootaa hawwachuu kan qaban yaada jedhu boqonnaa lama **2.3.3.** irratti ibsameera; ulaagaalee meeshaalee deeggarsaa filachuuf oolan jedhanii kaa’an keessaa tokko hawwatummaadha. Kana ilaalchisee daawwannaa daree kutaa keessaa gaaffii lakkoofasa 22 irra hawwatummaa meeshaalee ilaalchisee “Barattoota hundaaf”, “irra caalaaf”, “walakkaadhaaf miira gammachuu kan uume” fi “miira gammachuu tokkollee hin uumneef” gaalee jedhaniin akka safaramu godhameera. Gabatee itti aanuu haa’ilaallu.

Gabatee saddeet: Meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii barsiisonni ittitajaajilaman hawwatummaa isaanii ilaalchisee miirri barattootaa yammuu sakatta'amu.

Sadarkaa kutaa	Baayyina meeshaalee tajaajila irra a oolani	Meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii barsiisonni itti tajaajilaman hawwatummaa isaanii ilaalchisee miirri barattootaa yammuu sakatta'amu							
		Barattoota hundaaf miira gammachuu uume		Irraa caalaa barattootaaf miira gammachuu uume		Walakkaa barattootaaf miira gammachuu uume		Miira gammachuu hinuumne	
		Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%
Kutaa 7ffaa	5	-	-	2	%40	3	%60	-	-
Kutaa 8ffaa	4	-	-	2	%50	2	%50	-	=

Hawwatummaan meeshaalee deeggarsabarnootaa afaanii wayitii saniif tajaajila irra oole; miira barattootaayammuu sakattaanu, meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii lamaan irra caalaan barattoonni kutaa torbaffaa miira gammachuu akka qaban; meeshaalee deeggarsa barnootaa lamaan ammo walakkaan barattootaa miira gammachuu akka qaban muldhisa. Dabalataanis kutaa saddeettaffaa ilaalchisee meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii lamaaniin irra caalaan barattootaa miira gammachuu akka uumeefi meeshaalee deeggarsa barnootaa lamaaniin ammo walakkaan barattootaa miira gammachuu akka uumeef ragaan nihubachiisa. Walumaagalatti sadarkaa barnootaa lamaanuu irra caalaan barattootaa miira gammachuu kan qaban yammuu ta'u kuni boqonnaa lama **2.3.3.** yaada ibsamee wajjiin kan walitti dhiyaatu ta'u isa muldhisa.

Adeemsa baru barsiisuu milkaa'ina akka qabaatuu gochuuf meeshaalee deeggarsaa gargaaramuun barsiisuun faayidaan isaa guddaa akka ta'e nama hin mamsiisu. Waa'ee ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa boqonnaa lama keessatti akka ibsameetti meeshaalee deeggarsaan fayyadamuun sammuu barattootaa irratti beekumsa haaraafi dandeettiin akka bocamu, bocamanis qabatamaan akka itti tajaajilaman godhu. Sababii isaas meeshaaleen deeggarsa barnootaa gochoota adda addaafi muuxannoowwan dhiyeessuun fedhii barattootaa kakaasuun, xiyyeeffannoo isaanii harkisuun galma barbaaddameetti akka gahan kutaa keessatti hirmaannaa gaarii akka muldhisan meeshaaleen deeggarsa barnootaa afaanii barsiisonni

fayyadamaniifi ittifayyadamni isaanii nimurteessaa kan jedhu ture. Yaada kana irraa ka'uun barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii kutaa keessatti itti tajaajilaman barattoonni kutaa keessatti hirmaannaa akka qabaatan sadarkaa inni qabu ilaalchisee gabatee itti aanutti “Baayyee baayyee gaariidha”, “Baayyee gaariidha”, “Gaariidha”fi “gadaanaadha” gaalee jedhamaniin akka safaramu godhameera.

Gabatee sagal: Barattoonni kutaa keessatti meeshaalee deeggarsa barnootaan deeggaramani baratanii hirmaannaa barattootaa kutaa keessaa

Sadarkaa kutaa	Baayyina meeshaalee deeggarsaa tajaajila irra oolanii	Meeshaalee deeggarsaa tajaajila irra oolanii hirmaannaan barattootaa kutaa keessatti agarsiisan							
		Baayyee baayyee gaarii		Baayyee gaarii		Gaariidha		gadaanaadha	
		Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%
Kutaa 7ffaa	5	-	-	2	%40	3	%60	-	-
Kutaa 8ffaa	4	-	-	2	%50	2	%50	-	-

Gabatee saglaaffaa irratti wanti hubannu barsiisonni meeshaalee deeggarsaan gargaaramuun yammuu barsiisan hirmaannaan barattootaa kutaa keessatti qaban sadarkaa kutaaalee lamaan yammuu ilaallu meeshaalee deeggarsa barnootaa lama lama fayyadamanii hirmaannaan daree keessaa sadarkaa “Baayyee gaarii” akka ta’e agarsiisa. Akkasumas kutaa torbaffaa sadiin kutaa saddeettaffaalamaan fayyadamanii hirmaannaan barattootaa kutaa keessaa sadarkaa gaarii irra akka jiru muldhisa. Meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni ittifayyadaman lakkoofsaan xiqqaa ta’an illee hirmaannaan barattootaa kutaa keessaa sadarkaa gaarii irra akka argamu muldhisa.

4.2.1. Barbaachisummaa Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Tajaajila Irra Oolani Akka Daawwannaan Mirkanaa'een

Barsiisonni qorannoon kun irratti xiyyeeffatu kutaalee barnoota Afaan Oromoo barsiisan keessatti meeshaaleen deeggarsa barnootaa afaanii ittifayyadaman qabiyyee barnootaa qabatamaafi hubatamaa gochu irratti hammam barbaachisaa akka ta'an yeroo daawwannaa daree ilaaluu yaallameera. Sadarkaa barbaachisummaa isaas “Baayyee baayyee gaarii” , “Baayyee gaarii”, “Gaarii”fi “gadaanaa” gaalee jechuun safameera. Gaaffii lakkoofsa 15ffaa bu'uura godhachuun akka armaan gaditti dhiyaateera.

Gabatee kudhan: Barbaachisummaa Meeshaalee Deeggarsaa Barnootaa Tajaajila Irra Oolani

Sadarkaa kutaa	Baayina meeshaalee deeggarsaa tajaajila irra oolani	Barbaachisummaa meeshaalee deeggarsaa tajaajila irra oolani			
		Baayyee baayyee gaarii	Baayyee gaarii	Gaarii	Gadaanaa
		Lakk.	Lakk.	Lakk.	Lakk.
Kutaa 7ffaa	5	-	3	1	1
		-			
Kutaa 8ffaa	4	-	2	1	1
		-			

Barsiisonni irra caalaan isaanii bakka murtaa'aa ta'anitti meeshaalee deeggarsa barnootaa yoo fayyadamanis, galmaan gahiinsii karoora barnoota guyyaaf barbaachisummaan meeshaalee deeggarsa barnootaa olaanaa akka ta'e kan calaqqisiisuudha.

4.2.2. Muuxannoo Barsiisotaa Meeshaalee Deeggarsaa Dhugaa Ta'eetti Fayyadamuu daawwannaa daree godhameen

Meeshaalee deeggarsa barnootaa dhugaa ta'eetti fayyadamuun wantoota dafanii dagataman, sochii wantootaa, gadfageenya,ulfaatina, dhandhama,miira,mi'aafi halluu qabatamaan hambisuu irratti faayidaa guddaa akka qabuufi yoo danda'ame haaraafi meeshaa deeggarsa sirrii

fayyadamanii barsiisuun wantoota biro meeshaalee deeggarsaa bakka bu'an fayyadamuu irra fooyya'aa akka ta'e boqonnaa lama **2.2.** irra ibsame ture.

Kana bu'uureffachuun yeroo daawwannaa daree adeemsifameetti wanta ilaallameefi wantoota galmaa'anfi karoora barsiisotaa kan bara 2010 kan seemisteera lammaffaa kutaa torbaffaafi saddeettaffaa kan mana barumsaa tokko fakkeenya fudhannee meeshaalee deeggarsa barnootaa dhugaa ta'eetti fayyadamuu isaanii ilaaluu

Qaamolee jechaa	Jechoota dhamjechatti qoqqooduun dubbisuu	hinjiru	hinjiru
Sirna tuqaalee	Sirnaa tuqaalee mallattoo gaaffii, raajeffannoofi tuqaa	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Mata duree filachuun keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Afoola	Mammaaksaafi hiibboo	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Fakkiilee ilaaluun keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Henna ammeennaafi henna tarsiiqaa	hinjiru	Hinjiru
Dubbisuu	Barreeffama saffisa adda addaan dubbisuu ergaa isaa hubachuu	hinjiru	Hinjiru
Sirrummaan dubbisuu	Barreeffamr kenname tokko osoo hindogongoriin dubbisuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Gochi ibsaafi gosoota isaa	hinjiru	Hinjiru
Dubbachuu	Mata duree filachuun walfalmuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Gaaleefi gosoota isaa	hinjiru	Hinjiru

Gabatee kudha tokko: Yeroo daawwannaa daree meeshaalee deeggarsa barnootaa tajaajila irra oolanii gosaan yammuu ilaallaman.Kutaa 7ffaa.

Gabatee kudha tokkoffaa irratti wanti hubachuu dandeenyu wayitii daawwannaa daree barsiisonni kutaa torbaffaaf adeemsa baru barsiisuuf meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii shan keessaa tokko dhugaa irratti kan hundaa'e yoo ta'u, kutaa saddeettaffaa meeshaalee deeggarsaa dhiyaatan afur keessaa hunduu meeshaalee deeggarsaa dhugaa irratti kan bakka

bu'an miti. Kana irraan kan ka'e kutaa torbaffaa keessatti meeshaalee deeggarsaa shan keessaa meeshaan inni tokko dhugaa irratti kan hundaa'eedha. Kana jechuun mata dureen barnootaa “Hiriyaa” kan jedhu ture; yeroo kana barattoonni kutaa keessatti bifa diraamaan hiriyaa gaariifi badaa dhiyeessuun muldhisaa turan. Haa ta'u malee, kutaa saddeettaffaa meeshaalee deeggarsa barnootaa dhiyaatan hunduu waan dhugaa bakka bu'an miti.

Gabatee armaan olii bara 2010tti manneen barnootaa filaman afur keessaa tokko akka fakkeenyaatti fudhachuun meeshaalee deeggarsaa dhugaa ta'eetti fayyadamuu isaanii ilaalu yaallameera. Kana itti aansuun mana barumsaa kanumatti wayitii daawwannaa dareefi karoora barsiisotaa walakkaa waggaa irraa ka'uun adeensa baru barsiisuuf meeshaalee deeggarsa tajaajila barnootaa irra oolan gosaan qoqqoodamanii akka armaan gaditti dhiyaataniiru.

Gabatee kudha lama: Manneen barnootaa qorannoo kanaaf filaman keessaa isa tokko bu'uura godhachuun karoora Afaan Oromoo keessatti meeshaalee deeggarsa barnootaa eeraman baayyinaafi gosaan adda bahee yammuu ilaalamu.

Qaamolee jechaa	Jechoota dhamjechatti qoqqooduun dubbisuu	hinjiru	hinjiru
Sirna tuqaalee	Sirnaa tuqaalee mallattoo gaaffii, raajeffannoofi tuqaa	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Mata duree filachuun keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Afoola	Mammaaksaafi hiibboo	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Fakkiilee ilaaluun keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Henna ammeennaafi henna tarsiiqaa	hinjiru	Hinjiru
Dubbisuu	Barreeffama saffisa adda addaan dubbisuu ergaa isaa hubachuu	hinjiru	Hinjiru
Sirrummaan dubbisuu	Barreeffamr kenname tokko osoo hindogongoriin dubbisuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Gochi ibsaafi gosoota isaa	hinjiru	Hinjiru
Dubbachuu	Mata duree filachuun walfalmuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Gaaleefi gosoota isaa	hinjiru	Hinjiru

Ragaa armaan olii irraa wantii hubachuu dandeenyu karoora walakkaa qabame kanatti, manneen barnootaa filaman keessaa tokko sadarkaa barnootaa lamaaniifuu meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuuf karoorsan keessaa wanta dhugaa ta'e tokko illee hinjiru.

Boqonnaa lama lakkoofsa **2.2.2.** akka ibsameetti meeshaaleen deeggarsa barnootaa afaanii muldhatan marsaa barnootaa hundatti yoo kennamees irra caalaatti sadarkaa tokkoffatti marsaa tokkoffaafi lammaffaa adeemsa baru barsiisuu barnoota afaanii barnooticha ifa, salphaafi qabatamaa godhanii dhiyeessuuf gaheen qaban olaanaadha. Barsiisonni gosa meeshaalee deeggarsa barnootaa kamiyyuu caalaa gosa meeshaalee geeggarsaa barnootaa ijaan muldhataniin deeggaramanii brasiisuu isaanitti salphata. Irra caalaatti chaartoota, fakkiilee, gabateewwan, filash kaardotaafi kan kana fakkaatan barnoota afaanii barsiisonni haala salphaan meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii ta'u danda'u jechuun ibsu.

Gabatee kudha tokko ragaan dhiyaateen hubachuu akka dandeenyu wayitii daawwannaa daree kutaa torbaffaa meeshaalee deeggarsa barnootaa tajaajila irra oolan shan keessaa shananuu akkasumas, kutaa sadeettaffaa afur keessaa afarannu kan muldhatan turan. Haaluma walfakkaatuun gabateen kudha lammaffaa raga sassaabbame irraa akka hubannuutti bara barnootaa qabame kanatti manneen barnootaa xiyyeeffataman keessaa mana barnoota tokko karoora karoorse keessaa kutaa torbaffaa meeshaalee deeggarsa barnootaa kudha sadii keessaa kudha sadanuu kan muldhatan yammuu ta'an akkasumas, kutaa saddeet kudha tokko keessaa hunduu meeshaalee deeggarsaa kan muldhatan ta'u ragaan nimuldhisa.

Meeshaalee deeggarsa dhageeffatamaniifi dhageeffatamaa ilaalaman kan ta'aniin meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuun barsiisaan qajeelfamoota jechuun, kan beekamu irraa gara hinbeekamne qabatamaa irraa gara gadfageenyaafi gochaan deeggaramaa akka hojjatan gargaaru.

Kana bu'uureffachuun Aanaa Dawaa Caffaa manneetii barnootaa sadarkaa tokkoffaa marsaa lammaffaa afur barnoota Afaan Oromoo kennaman irratti karoora bara 2010tti sadarkaa kutaalee lamaanuu karoora Afaan Oromoo keessatti meeshaalee deeggarsaa dhageeffatamaniifi dhageeffatamaa ilaaluun bartaman hinibsamne, barsiisonni yoo itti fayyadamanis hinmuldhanne.

Meeshaaleen deeggarsabarnootaa dhageeffatamaniifi dhageeffatamaa ijaan muldhatan ilaalchisee meeshaaleen deeggarsabarnootaa jiraachuufi jiraachuu beekuuf barsiisotaaf gaaffii lakkoofsa kudha arfaaffaa mana barumsaa keessan keessa tamsaasni raadiyoo jira? Kan jedhu af-gaaffiin

dhiyaatee ture. Deebiin argameesa kan armaan gadiiti. Barsiisonni akka hinjirre ibsaniiru. Kun ammo gaaffii barreeffamaa lakkoofsa 25niif deebii kennan wajjiin walfakkaata.

Armaan olitti deebii barsiisota irraa hubachuu kan dandeenyu tamsaasni raadiyoo mana barumsaa keessa jiraachuu gaafatamanii “raadiyoon” akka hin jirreefi tamsaasni isaas akka hinjirre ibsaniiru. Gaaffiin afgaaffii lakkoofsa kudha shanaffaafi kudha jahaaffaa mana barumsaa keessan keessa barnoota Afaan Oromoof tajaajilan raadiyoon ala, meeshaaleen elektirooniksii biro jiru? Gaaffiin jedhu isaanii dhiyaatee ture. Deebiin argamees akka hinjirre ibsaniiru..

Deebii barsiisota irraa hubachuun kan danda’amu mana barumsaa isaanii keessatti raadiyoon akka hin jirreefi tamsaasni raadiyoos akka hinramadamneefi tajaajila afaaniif akka hinkennine barsiisonni qorannoon irratti xiyyeeffatu hundu ibsaniiru. Kun ammo gaaffii barreeffamaa lakkoofsa digdamii jahaa deebii kennan wajjiin walfakkaata. Gaaffii afaanii kudha shanaffaafi kudha jahaffaa raadiyoon ala meeshaaleen elektirooniksii biro mana barumsaa keessan jiraachuufi tajaajila maaliif akka oolaniifi akkamitti argaman? Deebiin barsiisotaa hundi akka hinjirre ibsaniiru. Kun immoo ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa gosa hundaa irratti dhiibbaa fida.

4.2.3. Muuxannoo Meeshaalee Deeggarsa Barnootaatti Fayyadamuu Barsiisotaa haala daawwannaa godhameen

Dareewwan barnootaa meeshaalee deeggarsa barnootaa adda addaan guutamuufi faayamuu akka qaban ni’amanama. Meeshaaleen deeggarsa barnootaakun gabateewwan adda addaa ofkeessatti hammata. Boqonnaa lama keessatti akka ibsameetti kutaa tokko keessatti gosoota gabateewwan jiraachuu qaban: gabatee beeksisa adda addaa ittiin maxxanfamu, filaash kaardota adda addaa, fakkiiwwan, suuraawwaniifi chaarttonni kkf yeroo daawwannaa daree adeemsifneetti isaan kun hinjirani. Barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaa ittifayyadaman gabatee sirritti qophaa’aniin fayyadamuun gahee hojii isaanii isa guddaadha. Garuu gabateewwan maagneetawaa warshaalee keessatti omishaman argachuun rakkisaadha. Haa ta’u malee gabateewwan haala salphaan argachuu dandeenyu kan akka gabateewwan beeksisaa, kkf. Fayyadamuun adeemsa baru barsiisuu sirnaan gaggeessuu nidanda’ama ture. Kunis hawwatummaa daree eeguu irraan darbee miira barattootaa kakaasuuniifi fedhii isaanii kakaasuu irratti gahee guddaa qabaata

ture.Haa ta’u malee muuxannoon barsiisotaa gabateewwan adda addaatiin fayyadamu baayyee gadaanaa akka ta’e qorannoon kun mirkaneessera.

4.3. Barsiisonni Meeshaalee Deeggarsaa Irratti Rakkoon Isaan Mudate Gaafatamanii Deebii Isaan Kennan

- ❖ Meeshaalee deeggarsaa qabiyyee barbaadaniif haala salphaan argachuu dhabu.
- ❖ Daree afaanii ofdanda’e ta’e dhibu.
- ❖ Baajannii gahaan ramadamuu dhabu.
- ❖ Leenjii meeshaalee deeggarsaa irratti fudhachuu dhabu.
- ❖ Meeshaaleen baru barsiisuu guutamanii argamuu dhabu. Rakkoolee numudatan jechuun ibsaniiru.
- ❖ Meeshaaleen Afaan Oromoo (silabasiifiqajeelcha barsiisaa) ittifayyadama meeshaalee deeggarsaaf mijataa ta’u dhabu.

4.4. Qaaccessa Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Silabasiifi Qajeelcha Barsiisaa Keessa Jiranii

Meeshaalee baru barsiisuu kan jedhaman, silabasii, qajeelcha barsiisaafi kitaaba barataadha. Meeshaaleen deeggarsaa kun boqonnaa lama 2.7.2. Woddowosen (1990:129) silabasiin barsiisotaaf akka qajeelchaatti akka isaan tajaajilu malleen adda addaa muldhisuun meeshaalee deeggarsa barnootaan barnoota muldhisuun adeemsa baru barsiisuu akkamitti, akka hojii irra oolchan, barsiisotaaf akka meeshaa barnootaa ta’e akka tajaajiluu hubachisu.Xiyyeeffannoon kutaa kana keessaa meeshaalee baru barsiisuu Afaan Oromoo kutaa 7ffaafi 8ffaa bara 2007 fooyya’e qophaa’ee barsiisaan meeshaalee deeggarsa barnootaatti akka fayyadan deeggarsii isaan qaban hubachuuf meeshaaleen deeggarsaa qajeelcha barsiisaafi silabasii keessa jiran ilaaluun akka gabatee armaan gaditti ka’ameera.

Gabatee kudhasadii: Meeshaalee deeggarsaa silsbasiifi qajeelcha barsiisaakutaa 7ffaa keessa jiran.

Mata duree	Qabiyyee barnootaa	Meeshaalee deeggarsaa silabsii keessa jiran	Meeshaalee deeggarsa barnootaa qajeelcha barsiisaa keessa jiran
Barreessuu	Himoota walitti fiduun keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Xalayaa	Xalayaafi gosoota isaa	hinjiru	Hinjiru
caasluga	Maqaafi gosoota isaa	hinjiru	Hinjiru
Qaamolee jechaa	Jechoota dhamjechatti qoqqooduun dubbisuu	hinjiru	hinjiru
Sirna tuqaalee	Sirnaa tuqaalee mallattoo gaaffii, raajeffannoofi tuqaa	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Mata duree filachuun keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Afoola	Mammaaksaafi hiibboo	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Fakkiilee ilaaluun keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Henna ammeennaafi henna tarsiiqaa	hinjiru	Hinjiru
Dubbisuu	Barreeffama saffisa adda addaan dubbisuu ergaa isaa hubachuu	hinjiru	Hinjiru
Sirrummaan dubbisuu	Barreeffamr kenname tokko osoo hindogongoriin dubbisuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Gochi ibsaafi gosoota isaa	hinjiru	Hinjiru
Dubbachuu	Mata duree filachuun walfalmuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Gaaleefi gosoota isaa	hinjiru	Hinjiru

Gabatee kudha sadaffaan irratti akka muldhatutti qajelchi barsiisaafi silabasiin Afaan Orommoo kutaa torbaffaa keessatti meeshaalee deeggarsa barnootaa gara kudha sadii ol dhahamuu osoo qabu osoo hindhahamiin hafeera; garuu, karoora barsiisotaa gabatee itti aanuu keessatti gara meeshaalee deeggarsaa barnootaa jaha eerameera. Meeshaaleen kunniin falaasama barnoota biyyatti, barataan waan barachuu qabu, qaamolee murteessoodhajedha . Kana irraan kan ka'e silabasiin barnootaa biyya tokko qindeessitoota, qindeessaa meeshaalee baru barsiisuu barsiisotaa, kutaalee qormaataa, waligalli qaamonni ilallatu ragaalee barbaachisaa meeshaalee kanneen keessatti akka argamu boqonnaa lama 2.7.2. hayyuun Richard and Rogers (1985:25) nibsu. Garuu, meeshaaleen kunnin meeshaalee deeggarsaa barsiisaan fayyadamu qabu tokkollee osoo hineerin hafuu isaanii karoora barsiisotaa waliin kan wal hinsimne ta'u qorannoon kun mirkaneesseera. Kun immoo adeemsa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaaf gufuu guddaadha.

Gabateekudha afur: Meeshaalee deeggarsa barnootaa karoora walakkaa waggaa kutaa torbaffaa keessa jira manneen barnootaa qorannoo kanaaf filaman keessaa tokko akka fakkeenyaatti fudhachuun

Mata duree	Qabiyyee barnootaa	Meeshaalee deeggarsaa fayyadaman
Qaamolee jechaa	Jechoota birsagatti qooduun dubbisuu	Chaartii
Sirna tuqaalee	Faayidaa sirna tuqaaleefi gosootaa sirna tuqaalee	Fakkiileefi barrreeffama sirna tuqaalee muldhisaan
Maqaa	Maalummaa maqaafi gosoota maqaa	Chaatii barreeffama gosoota maqaa muldhisuu
Xalayaa	Gosoota xalayaa	Modeela xalayaa
Qaamolee jechaa	Jechoota dhamjechatti qoqqooduun dubbisuu	Chaatii jechaa dhamjehatti qoqqoodame

Amma immoo silabasiifi qajeelcha barsiisaa kutaa 8ffaa meeshaaleen deeggarsaa jiraniifi karoora barsiisotaa keessatti eeraman walbira qabuun dhiyaateera

Gabatee kudha shan: Meeshaalee deeggarsa barnootaa silabasiifi qajeelcha barsiisaa Afaan Oromoo kutaa 8ffaa keessa jiran.

Mata duree	Qabiyyee barnootaa	Meeshaalee deeggarsaa silabsii keessa jiran	Meeshaalee deeggarsa barnootaa qajeelcha barsiisaa keessa jiran
Afoola	Mammaaksaafi faayidaa isaa	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Mata duree filachuu keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Dubbisuu	Barreeffama saffisa adda addaan dubbisuun ergaa isaa hubachuu	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Seenaa ofii barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Henna murannaafi murannaalaa	hinjiru	Hinjiru
Qaamolee jechaa	jechoota dhamjechootatti qoqqooduun dubbisuu	hinjiru	Hinjiru
Dhageeffachuu dubbisa dhageeffachuun bakka duwwaa guutuu	dubbisa dhageeffachuun bakka duwwaa guutuu	hinjiru	Hinjiru
Xalayaa	Gosoota xalayaafi tajaajila isaanii	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	Maqibsaafi gosoota isaa	hinjiru	Hinjiru
Qaamolee jechaa	Jechoota birsagatti qoqqooduun dubbisuu	hinjiru	Hinjiru
Dubbisuu	Dubbisa saffisa adda addaan dubbisuun ergaa isaa hubachuu	hinjiru	Hinjiru
Sirrummaan dubbisuu	Dubbisa tokko dogangora malee dubbisuu	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Fakkiilee ilaaluun keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Afoola	Tapha ijoollee	hinjiru	Hinjiru
Caasluga	walqbsiisota	hinjiru	Hinjiru
Barreessuu	Himoota walitti fiduun keeyyata barreessuu	hinjiru	Hinjiru
Dubbisuu	Dubbisa saffisa adda addaan dubbisuun ergaa isaa hubachuu	hinjiru	Hinjiru

Gabatee kudha arfaaffaa irraa akka muldhisuutti meeshaalee deeggarsa barnootaa gara kudha torbaa ol silbasiifi qajeelcha barsiisaa keessatti osoo eeramuu qaban osoo hineeramin hafeera. Karoora barsiisotaa keessa garuu, meeshaaleen deeggarsa gara torbaa oltu eerameera. Kanaafuu, meeshaaleen deeggarsa barnootaa silbasiifi qajeelchi barsiisaa keessatti osoo hineeramin hafuun karoora barsiisotaa wajjiin kan walhinsimanne ta'u qorannoon kun mirkaneessera.

Gabatee kudha torba: Meeshaalee deeggarsa barnootaa karoora kutaa saddeettaffaa keessa jiran manneen barnootaa filaman keessaa tokko filachuun

Mata duree	Qabiyyee barnootaa	Meeshaalee deeggaarsaa barsiisonni itti tajaajilaman
Afoola	Maalummaa afoolaafi gosoota isaa	Chaartii gosoota afoolaa muldhisuu
Qaamolee jechaa	Jechoota dhamjechaatti qoqqooduun dubbisuu	Chaartii jecha dhamjechootti qoqqoodame muldhisuu
Xalayaa	Gosoota xalayaa	Modeela xalayaa
Maqibsa	Maqibsaafi gosoota isaa	Barreeffama gosoota maqaa muldhisuu
Sirna tuqaalee	Maalaummaa sirna tuqaaleefi gosoota isaa	Barreeffama sirna tuqaalee muldhisuu
Qaamolee jechaa	Jecha birsagatti qoqqooduun dubbisuu	

Walumaagalatti ibsii armaan oli wanti nutti muldhisuu meeshaaleen baru barsiisuu (silbasiifi qajeelchi barsiisaa) keessatti meeshaaleen deeggarsaa osoo hin eeramin hafuufi barsiisonni meeshaalee baru barsiisuu kanneen malee meeshaaleen deeggarsa barnootaa qopheesan qabiyyee barnootaa wajjiin walitti dhufeenya isaan qaban baayyee gadi'aanaadha.

Armaan gaditti ammoo meeshaalee deeggarsaa daawwannaa dareen argamaniifi kan qajeelcha barsiisaafi silbasii keessa jiran walbira qabuun ilaalla.

Gabatee kudhasaddeet: Meeshaalee deeggarsa barnootaa daawwiin bira gahamefi kan silbasiifi qajeelcha barsiisaan walbira qabame yammuu ilaalamuu kutaa 7ffaa

Gabatee armaan armaan olii irraa wantii hubannu meeshaaleen deegarsa barnootaa daawwii daree argamaniifi kan qajeelcha barsiisaa fi silabasii keessa jiran walbira qabame yammuu ilaalamu, kutaa torbaffaa keessatti daawwii daree kudha lama godhame keessaa barsiisonni meeshaalee deeggarsaa shan yammuu fayyadaman qajeelcha barsiisaafi silabasii keessatti garuu, meeshaalee deeggarsaa eerame hinjiru; akkasumas kutaa saddeet daawwanna daree kadha lama godhame keessaa barsiisonni meeshaalee deeggarsaa afur yammuu fayyadaman qajeelcha barsiisaafi silabasii keessatti garuu, meeshaaleen deeggarsaa eerame hinjiru. Silabasiinfi qajeelcha barsiisaa bara 2007 as fooyya'e bahe akka qabatamaa biyya keenyaatti meeshaalee deeggarsa haala saphaan argachuu waan hindandeenyeef meeshaaleen baru barsiisuu 2007 as maxxanfamanii bahan meeshaalee deeggarsa malee akka barsiifamu mijate qophaa'eedha; garuu, barsiisaan fayyadamuu barbaade waanuma naannoo irraa fayyadamu danda'a jedha. Kun immoo qulqullina meeshaalee deeggarsaa barnootaa barsiisonni fayyadaman irratti rakkoo uuma. Kun immoo kan mul'isuu barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaa ofii isaanii akka qopheessan hubanna.

4.5. Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Barsiisotaa Irratti

Jijjiiramoota Murteessan (variables)

Kutaa kana keessatti barsiisonni qorannoo kana keessatti hammataman ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii maal akka fakkaatuufi sadarkaa ga'uumsa ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa bifa maal maaliin ibsamu akka danda'u ibsameera. Karaa kanaan odeeffannoowwan funaanaman karaa lamaan qoodamanii ibsamaniiru. Isaanis: jijjiirama dhuunfaafi jijjiirama dhaabbataataadha.

4.5.1. Jijjiirama Dhuunfaa

4.5.2. Ittifayyadama Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Irratti Barsiisotaaf Leenjii Hojiin Duraa

Barnootaaf meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuun kufaatis ta'e guddina beekumsaafi gahuumsa dhimma murteessaadha. Gahuumsifi beekumsa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa kan gabbifatan barsiisotaaf leenjiin hojiin dursaa fi akkasumas leenjii argatan bu'uura godhachuun yoo hojii irra oolchaniidha. Ragaan itti aanuu sadarkaa barnootaa barsiisotaafi ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee leenjii hojiin dursaa argachuufi argachuu dhiisuu isaanii kan ibsuudha.

Gabatee kudha digdama :Barsiisonni qorannoo kanaaf filaman ittifayyadama meeshaalee deeggarsa Barnootaa ilaalchisee leenjii hojiin dursaa argachuufi dhiisuu ragaa ibsu.

Barsiisaa/tu	umrii	Saala		Sadarkaa barnootaa	Bara tajaajilaa				Meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee leenjii hojiin dursaa fudhattaniirtu	
		dhalaa	dhiira		sartafikeettii	dippiloomaa	Digiriin	Ida'am	eeyyee	lakkii
1	30				-		-	5		x
2	31				-		-	6		x
3	32				-		-	9		x
4	30				-		-	7		x

Armaan olitti barsiisonni qorannoo kanaaf filaman hundi sadarkaa dippiloomaa kan eebbifamaniifi gosa barnootaa itti leenji'an Afaan Oromoo ta'uufi barsiisonni afranuu ittifayyadama meeshaalee deeggarsabarnootaa ilaachisee leenjii hojiin dursaa akka koorsii tokkotti akka hinfudhanne ibsaniiru. Kanaafuu boqonnaa lama **2.4.3.**irra barsiisonni sababa leenjii dhabuun ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti dhiibbaa ofdanda'e akka uumuu ibsameera. Kana irraan kan ka'e barsiisonni leenjii fudhachuu dhabuun isaanii gahuumsa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaairratti jijjiirama fidu danda'a.

4.5.3. Ittifayyadama Meeshaalee DeeggarsaBarnootaa Irratti Barsiisotaaf Leenjii Hojii Irraa

Itti fayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee leenjii ogummaa barsiisummaa dursa kennamuu baatuus barsiisonni eebbifamanii gara hojitti erga bobba'aniin booda leenjii hojii irraa argachuu qabu.Leenjiin gosa akkanaa barsiisota ga'uumsafi dandeettii ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa isaanii nicimsa. Barsiisonni leenjii hojii irraa fudhachuufi fudhachuu dhiisuu isaanii gaafatamanii deebiin kennan armaan gaditti dhiyaateera.

Gabatee kudha digdami tokko: Ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee barsiisonni leenjii hojii irraa argachuufi argachuu dhabuu isaanii muldhisuu

Baayyina barsiisota deebii kennanii	Baayyina marsaa leenjii fudhatanii					
4	Yeroo tokko olkan leenji'an		Yeroo tokko qofa kan leenji'an		Kan hinleenji'in	
	Lakk.	%	Lakk.	%	Lakk.	%
	-	-	-	-	4	% 100

Gabatee armaan oli irraa wanti hubachuu dandeenyu barsiisonni qorannoo kanaaf filaman afur keessaa arfanu 4(100%) erga hojitti bobba'aniin booda leenjii hojii irraa akka hinarganne gaafii afaanii dhiyaateen deebisaniiru. Gaafii barreeffamaa lakkoofasa 17ffaa dhiyaateef deebiin kennan wajjiin akka walfakkaatu qorannoon kun mirkaneesseera. Kanaafuu boqonnaa lama **2.4.4.**irra leenjii hojii irraa argachuu barsiisotaa haala itti fayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa yeroofi mala barsiisuu wajjiin akka walbaran godha; leenjii hojii irraa kan gadfageenyaan hinarganne gahuumsaafi dandeetti ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa akka irraa deebi'anii ilaalan carraa kenna. Garuu leenjii hojii irraa argachuu dhabuun dhibbaa hamma ta'e qaba.Kana irraan ka'e ittifayyadama meeshaalee deeggrsa barnootaa irratti jijjiirama murteessaadha.

4.5.3.1.Meeshaalee Deeggarsa Barnootaa Afaaniin Fayyadamuuf Fedhiifi Kaka'uumsa Barsiisota Afaanii

Barsiisonni afaanii leenjii hojiin dursaa ta'ee leenjii hojii irraa argachuun meeshaalee deeggarsa barnootaa afaaniin fayyadamuufi akkamitti ittifayyadama?maaliif? Akka fayyadaman beekumsaafi ga'uumsa waan qabaataniif fedhii hojiifi miira kaka'uumsa isaanitti uuma; dabalataan meeshaalee deeggarsaan gargaaramuun barnoota afaanii barsiisan haala fudhannaa barnootaa barattootarratti uumu jijjiiramaafi guddina yoo ilaalan yeroo hunda kaka'uumsa akka qabaatan godha.Garuu, barsiisonni leenjii hojiin dursaaifi leenjii hojii irraa hinfudhatin fedhi ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa irratti qaban gadaanaa akka ta'u gahee taphata.

Kanaan dura gabatee digdamaafi digdamii tokkoffaa irra haala ibsameen barsiisonni afaanii afranu leenjii hojiin dursaa waa'ee meeshaalee deeggarsa barnootaa akka koorsii tokkotti akka hinfudhannefi akkasumas erga leenjii fixatanii hojitti bobba'anii barsiisonni hunduu 4(100%) leenjii hojii irraa akka hinfudhanne gabate digdama irra ibsameera. Newby et al (1996:263) boqonnaa lama, barsiisonni gara hojitti bobba'uun dura leenjii yookaan hojii irra osoo jiran leenjii kennuun gahuumsa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa kennuun akka hubatan gochuun barbaachisaa akka ta'e ibsu. Haa ta'u malee barsiisonni hunduu waa'ee meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee leenjii hojiin dursaa ta'e leenjii hojii irraa akka hinkennamneef qorannoon kun mirkaneessera. Kun haala kennaa barnootaa irratti barsiisonni fedhii ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa qabaniif gadaanaa akka ta'u sababa ta'u danda'eera.

4.5.4. Jijjiirama Dhaabbatichaa

4.5.4.1. Bakka Ilaalchisee

Manneen barnootaa qorannoon kun irratti xiyyeeffatu dareewwan barnootaa afaanii yammuu ilaallu hunduu dareewwaan barnootaa idileedha. Kun immoo meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii fayyadamuuf fakkeenyaaf: meeshaalee deeggarsa barnootaa dhageeffachuun barataman, meeshaalee deeggarsa barnootaa dhageeffachuufi ilaallamuun barataman fayyadamuuf gara kutaa barnootaa baachuufi deddeebisuun rakkisaadha. Kana ilaalchisee boqonnaa lama keessatti ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee isseetota ibsaman keessaa qabachuufi sakatta'uuf carraan isaan kennan, jechuun ibsame ture. Haa ta'u malee qabuufi kan harkisan gochuuf iddoo adda ta'e (dareen barnootaa yoo hinjiranne) gosoota barnoota hundaa bakka tokkotti rarra'anii barattoonni wan ilaalalniif ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti dhiibbaa tokko geessisuu danda'a. Kana irrann kan ka'e bakki (iddoon) jijjiira tokko ta'u danda'a.

4.5.4.2. Bajata Ilaalchisee

Barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaan fayyadamuuf bajanni barbaachisaa akka ta'e kan nama mormisiisuu miti. Kana ilaalchisee barsiisonni afgaaffi lakkoofsa kudhatokkoof deebii isaan kennan meeshaalee deeggarsaa fayyadamuuf rakkoo akka qaban ibsaniiru. Kunis waggaa waggaa kitaabota adda addaa gatii isaanii wajjiin kanneen biro meeshaalee adda addaa waliigala baasii barbaachisuu tarreessuun fedhi isaanii irraan kan ka'e baajata kroorsanii yoo dhiyeessaniis, bulchiinsii mana barumsaa garuu, waraqaa adii fakkiin adda addaa irratti ka'ufi

barrreeffamni irratti barreeffamu qofa akka bitamuuf ibsaniiru. Dabalataanis haala karoora karoorsaniin meeshaalee deeggarsaa akka hinarganne ibsaniiru. Akka filannootti kan isaan fudhatan ofii isaaniifi barattoota isaanii wanuma naannoo irraa omishuun akka ittifayyadaman ibsaniiru. Kana irrann wanti hubannu baajanni dhabamuu yookaan ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa gadi aanaa ta'u karaa mana barumsaa jijjiiramoonni muldhatan ta'uu akka danda'udha.

BOQONNAA SHAN

Yaada Cuunfaafi Yaboo

Kutaa kana bu'aa raga qorannoo qaaccessaafi ibsa bu'uura godhachuun yaada guduunfaa qorannoofi argannoon kaa'ameera.

5.1. Guduunfaa

Kaayyoon qorannoo kanaa inni guddaan Naannoo Amaaraa Godina Sablammii Oromoo Bulchiinsa Aanaa Dawaa Caffaa manneen barnootaa sadarkaa tokkoffaa marsaa lammaffaa filaman afur keessatti barsiisonni Afaan Oromoo ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti maal akka fakkaatan sakatta'uudha. Qorannoon kun kaayyolee gurguddoo ofkeessatti hammatu:

- ❖ Barsiisonni Afaan Orommoo manneetii barnootaa filaman keessatti argaman waa'ee ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti leenjii barbaachisaa ta'e argachuu isaanii sakatta'u yaalameera.
- ❖ Barsiisonni Afaan Oromoo manneetii barnootaa filaman keessatti argaman ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaachisee hubannuufi beekumsa isaan qaban sakatta'u yaalameera.
- ❖ Barsiisonni Afaan Oromoo manneetii barnootaa filaman keessatti argaman ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa barnootaa irratti rakkoon isaan mudate yoo jiraate addaan baasuu yaalameera.
- ❖ Meeshaalee baru barsiisuu Afaan Oromoo (silbsasii, qajeelcha barsiisaafi kitaaba barataa) ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa Afaan Oromoof gahee isaan qaban sakatta'u yaalameera.
- ❖ Meeshaaleen deeggarsa barnootaa barsiisonni ittifayyadaman barnoota Afaan Oromoof gahee isaan qaban hangam akka ta'e sakatta'uuf yaalameera.

Barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaa barbaachisaa ta'eetti fayyadamuuf kan isaan gargaaru leenjii hojiin dursaa ta'ee hojii irraa argachuu kan qaban yoo ta'ees, leenjii gahaa argachuu dhabuu isaaniitiin haala ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa irratti hirmaannan isaan qaban xiqqaatee argameera.

Meeshaalee deeggarsa barnootaa karoorsuun, barbaaduufi filchuun qofa gahaa miti. Wanti guddaan meeshaalee deeggarsaa karoorfameefi kennaanis ta'ee bittaa argaman filanii adeemsa baru barsiisuu kutaa keessatti sirritti ittifayyadamuun murteessaadha. Kana irraan kan ka'e daawwannaa daree kutaa keessatti godhameen mirkaneessuun kan danda'ame 58% hanga 67% kan ta'an barsiisonni Afaan Oromoo kan barsiisan meeshaalee deeggarsa barnootaa malee ibsa afaaniin qofaan.

Meeshaalee deeggarsa barnootaa barsiisonni ittifayyadaman kan harkisan akka ta'an hammii isaanii ijaaf kan sirritti muldhatan, hawwataafi kan mijatan ta'uu qaba. Kana irraan kan ka'e meeshaan deeggarsa barnootaa barsiisonni ittifayyadaman hammaanis ta'ee hawwatumaan sadarkaa isaanii gadaanaa akka ta'e mirkaneessuun danda'ameera.

Meeshaalee deeggarsa barnootaa afaanii barsiisonni ittifayyadaman gosaan adda bahanii yammuu ilaalaman irra caalaan isaanii kan ijaan muldhataniidha. Kanneen biro kan dhageeffatamaniifi kan ilaalaman yoo fayyadaman hinargamne.

Dareewwan barnootaa daawwaannaan godhame arfan keessatti gabateewwan akka meeshaa deeggarsaatti tajaajilan hinjiran. Jiraachuuf dhabuu isaaniitiin barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaa ijaan muldhatan sirnaan fannisuufi maxxansuu irratti yoo rakkatan muldhateera.

Barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaan fayyadamanii barsiisuuf dursa meeshaaleen baru barsiisuu afaanii (silabasii, qajeelcha barsiisaafi kitaaba barataa) argachuun isaan irra jiraata. Haa ta'u malee manneetii barnootaa filaman afran keessaatti barsiisonni Afaan Oromoo irra caalaan isaanii kitaaba barataa qofaan yoo fayyadaman mirkaneessuun danda'ameera. Manneen barnootaa filaman arfan keessatti meeshaaleen baru barsiisuu gahaan akka hinjirre mirkaneessuu danda'ameera. Kana irraan kan ka'e karoora guyyaas ta'e karoora waggaa karoorsuufi meeshaalee deeggarsaa barbaachisaa ta'eetti fayyadamuuf rakkisaa akka ta'e hubachuun danda'ameera.

Meeshaalee barnootaa Afaan Oromoo (silabasiifi qajeelchi barsiisaa) meeshaalee deeggarsaa fayyadamuuf mijatoo akka hintaa'e mirkaneessuun danda'ameera.

5.2. Yaada Furmaata

- A. Barsiisonni, afaan meeshaa xaxamaa ta'uu hubatanii meeshaa xaxamaa kana ifa, salphaafi qabatamaa karaa ta'een barattoonni akka baratan yaalii osoo godhaniifi hammii isaa kan guutame, sadarkaa barbaachisummaa isaa kan eeggate meeshaa deeggarsa barnootaa afaanii fayyadamanii osoo barattoota isaanii barsiisan.
- B. Barsiisonni meeshaalee deeggarsa barnootaa oomishuu qofa osoo hintaanee sirnaan osoo ittifayyadamaniifi meeshaalee elektirooniksii adda addaan (kan dhageeffannaan barataman, kan dhageeffatamaa baratamaniifi kan ilaalamaniin) gosoota meeshaalee gargaarsaan fayyadamuun barattoota isaanii dandeettiiwwan afaanii adda addaa bifa gabbisuun osoo isaan barsiisan.
- C. Ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee leenjiiwwan adda addaa qopheessuufi akka babal'atan gochuu malee haalli ittifayyadamiinsaa hojii ogummaa waan ta'eef osoo barsiisotaaf dhiifame.
- D. Manneen barnootaa keessatti dareewwan barnootaa mijatoo ta'an teessoo guutuu wajjiin osoo qophaa'an; manneen barnootaas gocha kanaaf haalota osoo mijeessaniifi maallaqa karaa adda addaan argatan bulchiinsii mana barumsaa dursa kaayyoo bicaameef akka olchan osoo godhame.
- E. Dareewwan barnootaa afaanii adda addaa qopheessuun barsiisonni haala salphaan argachuu danda'aniifi fayyadamuu danda'an gabateewwan osoo guutaman; haala kanaan meeshaalee deeggarsa afaanii adda addaa gabateewwan irratti maxxansuuniifi fannisuun sirnaan qindeessuun fayyadamuun osoo danda'ame.
- F. Qaamonni dhimmi isaanii ilaallatu manneen barnootaa keessatti meeshaalee barnoota afaanii (silabasii, qajeelcha barsiisaafi kitaaba barataa) hanga danda'ame yeroon akka qaqqaban osoo godhame.

Wabii

- Addunyaa Brkeessaa,(2011). *Akkamtaa:Yaadrimee Qorannoo Hujoo*.Finfinnee:Efficient Press.
- Aggarwal, J. (1995). *Essentials of Educational Technology: Teaching Learning Innovations in Education*. New-Delhi: Vikas Publishing House.
- Aggarwal, J. (1996).*Principles, Methods and Techniques of Teaching*.New-Delhi: VikasPublishing House. .
- Allen, V. ((1983).*Techniques in Teaching Vocabulary*. Oxford: Oxford University Press.
- Amare Asgedom, (1998). *Teacher's Perceptions ofEducational Problems in Ethiopia. InQuality education in ethiopia: vision for the 21 first century*. Proceedings of National Conference held in Awassa College of Teacher Education, July, 12-18 1998.
- Ashby, E., and Besse, M. (1972).*The fourth Revolution-Instructional Technology in HigherEducation*. New York: McGraw-Hill Co.
- Atkins, J. et al. (1996). *Skills Development Methodology Part 2*. Addis Ababa: Addis Ababa University Press.
- Best, J. & Kahn, J.(2003). *Research in Education*. (9th ed.) New Delhi: Prentice Hall.
- Bestate Terefe, (2000). *Application of Instructional Materials in the Primary School of theSNNPR*.Unpublished Master's Thesis, Addis Ababa University, Faculty of Education, Addis Ababa.
- Bowen, B. M. (1982). *Look Here! Visual Aids in Language Teaching*.Hong Kong: Macmillan Publishers Ltd.
- Burns, K. et al. (1999). *Teaching Reading: In Today's Elementary Schools*. (7th ed.) New York: Houghton Mittlin Company.
- Celce-Murcia, M. (ed.), (1991).*Teaching English as a Second or Foreign Language*. Los Angeles: Heinle and Heinle Publishers.

- Clark, L., and Irving, S. (1996). *Secondary and Middle Schools Teaching Method*. (7th ed.) New Jersey: Prentice-Hall.
- Cook, V. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corder, S. (1975). *Applied Linguistics and Language Teaching*. In Allen, J. & Corder, S. (Eds.). *Papers in Applied Linguistics*. (Vol. 2) Oxford: Oxford University Press. PP. 425-1.
- Cunningworth, A. (1989). *Evaluating and Selecting EFL Teaching Materials*. Oxford: Oxford University Press.
- Dastaa Dassaalany, (2002). *Bu'uura Qorannoo*. Addis Ababa: Dhaabbata Maxxansaa Boolee.
- Day, R. (1990). *Teacher Observation in Language Education*. In J.C. Richards and D. Nunan (Eds.), *Language Teacher Education*. Cambridge: Cambridge University Press. PP. 66-72
- Dubin, F. and Olshtain, E. (1986). *Course Design Developing Programs and Materials for Language Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Farrant, J. (1984). *Principles and Practices of Education*. London: Longman Group Ltd.
- Gagne, R. et al. (1992). *Principles of Instructional Design*. (4th ed.) Orlando: Harcourt Brace Jovanovich College Press.
- Gower, R. and Walters, S. (1983). *Teaching Practices Handbook*. London: Heinemann.
- Grains, R. and Redman, S. (1986). *Working with Words: a Guide to Teaching Vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grant N. (1987). *Making the Most of Your Text Book*. London: Longman Group Ltd.
- Harmer, J. (2001). *The Practice of English Language Teaching*. London: Pearson Educational Limited.
- Harrison, R. H. and Gowin, L. E. (1995). *The Elementary Teacher in Action*. San Francisco: Wadsworth Publishing Company Inc.

- Heinich, R. et al. (1996). *Instructional Media and Technologies for Learning*. (5th ed), New Jersey: Prentice–Hall.
- Hittleman, D. (1988). *Development Reading, K-8: Teaching from a Whole Language Perspective*. (3rd ed.). Columbus: Merrill Publishing Company.
- Hutchinson, T. and Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A Learning Centered Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- I.C.D.R., (1989). *Source Book in the Preparation of Low Cost Teaching Materials for Primary And Junior Geography*. Addis Ababa: M.O.E and Goethe Institute.
- Kieffer, R. and Lee, W. (1974). *Manual of Audio Visual Techniques*. New Jersey: Prints-Hall.
- Kumar, R. (2005). *Research Methodology: Stp-By Step Guide For Beginners*. Addison Wesley Longman Australian Pty Limited.
- Malawi Institute of Education. (2003). *Continuous Assessment: A Training Manual for Educators in Malawi*. Domasi: Malawi Institute of Education.
- McArthur, T. (1989). *Foundation Course for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McDonough, J. and Shaw, C. (1993). *Materials and Methods in ELT: A Teachers Guide*. Oxford: Blackwell
- Nacino-Brown, R. et al. (1982). *Curriculum and Instruction-an Introduction to Methods ofteaching*. New Delhi: Vikas Publishing House.
- Newby, J. et al. (1996). *Instructional Technology for Teaching and Learning*. New Jersey: Prentice Hall. New-Delhi: Vikas Publishing House.
- Nkuuhe, J. (1995). *Instructional media*. In Barbara, M. et al. (Eds.). *Teach Your Best: A Hand Book for University Lecturers*. Nairobi: Integrated System Ltd. PP. 66-79.
- Nunan, D. (1988). *Syllabus Design*. Oxford: Oxford University Press.

- Nunan, D. (1991). *Language Teaching Methodology: A Text Book for Teachers*. New York: Prints-Hall International.
- Nuttall, C. (1982). *Teaching Reading Skill in a Foreign Language*. London: Heinemann Educational Book Ltd.
- Quist, D. (2000). *Primary Teaching Methods*. Oxford: Macmillan Publishers Limited.
- Richard, J. and Rodgers, T. (1986). *Approaches and Methods in Language Teaching (11th ed.)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Romiszowski, A. (1988). *The Selection and Use of Instructional Media*. London: Kogan Private Ltd.
- Sheldon, L. E. (ed.). (1987). *ELT Textbook and Materials, Problems in Evaluation and Development*. London: Modern English Publications.
- Stern H. H. (1991). *Issues and Options in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press
- Tucker, R. N. (1979). *The Organization and Management of Educational Technology*. London: Croom Helm.
- Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallace, C. (1992). *Reading*. Oxford: Oxford University Press
- Widdowson, H. (1990). *Aspects of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press
- Wong, H. and Wong R. (1998). *How to be an Effective Teacher: The first Days of School*. Singapore: Harry K. Wong Publication Inc.
- Wright, A. (1989). *Pictures for Language Learning*. London: Longman.
- Yalden, J. (1987). *The Communicative Syllabus: Evaluation Design and Implementation*. London: Prentice-Hall International

Zoltan, D. (2007). *Research Methods in Applying Linguistics, Quantitative, Qualitative and Mixed Methodologies*. Oxford: Oxford University Press.

በድሉ ዋቅጅ፡፡(1996) ፡፡በሥነ ጽሑፍ ቋንቋን ማስተማር ፡፡አዲስ አበባ፡ንግድ ማተሚያቤት፡፡

በጌታቸው ለገሰ፡፡(1992) “በአዲስአበባመስተዳድርለ 7ኛክፍልየሚተላለፈውኢጋዥየአማርኛቋንቋትምህርትበፌዲዮ የቋንቋውንትምህርትጥራትለማሻሻልሊያበረከተውየሚችለውአስተዋፅኦ” (ያልታተመ)

በጌታቸው ውኮቹ፡፡(2000) ፡፡“በቦንጋ ከተማ አምስት የመጀመሪያ ደረጃ እርከን ትምህርት ቤቶች አማርኛን በሁለተኛ ቋንቋነት በማስተማር ሂደት የቋንቋ ትምህርት መሣሪያዎች እና የትምህርት መርጃመሣሪያዎች አዘገጃጀትና አጠቃቀም” (ያልታተመ)

ባዩ ይማም፡፡ (2000)፡፡የአማርኛ ሰዎሰው፡፡አዲስ አበባ፡እሌኒ ኃላፊነቱ የተወሰነ የግል ማህበር፡፡

ተስፋዬአበራናአለሙ፡፡(1993)፡፡አማርኛቋንቋንበከፍተኛሁለተኛደረጃትምህርት

ቤት የማስተማርዘዴ፡፡ ባህርዳር ዩኒቨርሲቲ ትምህርት ፋኩልቲ፣ የአማርኛ ትምህርት ክፍል ለልዩ ዲግሪግራምየርቀትትምህርትየተዘጋጀ፡፡ (ያልታተመ)

ትምህርት ሚኒስቴር፡፡ (1994)፡፡የትምህርት ፖሊሲና አተገባበሩ፡፡አዲስ አበባ፡ት.መ.ማ.ማ.ድ.፡፡

ያለው እንዳወቀ፡፡ (1998) ፡፡የምርምርመርህዎችእናአተገባበር፡፡አዲስአበባ፡አልፋ አሳታሚዎች፡፡

Dabalee “A”

Yuunivarsitii Addis Abeba Kolleejii Namoomaa,

Qo’annoo Afaanii, Joornaaliziimiifi Qunnamtii Muummee

Afaan Oromoo, Ogbarruufi Fookloorii

Guca mirkaneeffannaa, **Daawwannaa Dareehaala** ittifayyadama meshaalee deeggarsa barnootaa Barsiisota Afaan Oromoo kutaa 7ffaafi 8ffaa barsiisanii.

1. Kutaa tokko Ibsa walii galaa

- A. Maqaa mana barumsaa _____
- B. Sadarkaa kutaa _____
- C. Wayitii _____
- D. Yeroo daawwannaan adeemsifame guyyaa _____ ji’a
_____ bara _____

2. Kutaa lama :ibsa ragaalee

- 1. Karoora seemieteeraa waggaa
 - A. Qophaa’eera
 - B. Qophaa’e hinjiru
- 2. Karoora guyyaa
 - A. Qophaa’eera
 - B. qophaa’ee hinjiru
- 3. Karoora waggaafi karoorri guyyaa
 - A. Sirritti waliin deemuu
 - B. waliin hindeeman
- 4. Karoora waggaa irratti meeshaaleen deeggarsa barnootaa
 - A. Ibsamaniiru
 - B. hinibsamne
- 5. Karoora guyyaa keessatti meeshaaleen deeggarsa barnootaa
 - A. Ibsamaniiru
 - B. hinibsamne
- 6. Karoora waggaa irratti meeshaaleen deeggarsa barnootaa ibsamaniiruu yoo ta’e, meeshaalee deeggarsaa karoora guyya waliin walfakkaatu
 - A. Walfakkatuu
 - B. walhinfakkaatan

- 86

12. Barsiisaan/tuun guyyaa sanitti hamma meeshaalee deeggarsaa fayyadaman?
- A. Baayyee baayyee gaariidha. C. Baayyee gaariidha.
B. Gaariidha. D. Gadi aanaadha.
13. Barsiisaa/tuun guyyaa sanitti qulqulina meeshaa deeggarsa barnootaa fayyadaman?
- A. Baayyee baayyee gaariidha . C. Baayyee gaariidha.
B. Gaariidha. D. Gadi aanaadha.
14. Barsiisaa/tuun meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadaman karoorga guyyaaf hammam mijataadha?
- A. Baayyee baayyee gaariidha. C. Baayyee gaariidha.
B. Gaariidha. D. Gadaanaadha.
15. Barsiisaan /tuun meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadaman gosa kamitti ramadamaa?
- A. Kan muldhatan C. Kan dhageeffataman.
B. Kan dhageeffatamniifi kn muldhatan
16. Ga'uumsa barsiisaan/tuun meeshaalee deeggarsaatti fayyadamu?
- A. Baayyee baayyee gaariidha. C. Gaariidha.
B. Baayyee gaariidha. D. Gahaadha. E. Gadaanadha.
17. Meeshaaleen deeggarsaa guyyaa sanitti tajaajilaman maal barsiisuuf?
- A. Dandeettii barreessuu C. Jechaafi Seerluga
B. Dandeettii dhageeffachuu D. Dandeettii dubbachuu
18. Barattoonni meeshaalee deeggarsaa fayyadamuu isaaniif hirmaannaan kataa (participation) maal fakkaataa?
- A. Baayyee baayyee gaariidha. C . Gaariidha.
B. Bayyee gaariidha. D. Gadaanaadha.
19. Barattoonni meeshaalee deeggarsa barnootaa fayyadamuu isaaniitiin walitti (Intereaction) hangam?
- A. Baayyee baayyee gaariidha. C. Gaariidha.
B. Baayyee gariidha. D. Gadaanadha.
20. Meeshaaleen deeggarsii barnootaa baru barsiisuu barataa giddu galeeffate gochuuf gargaarsii inni qabu?
- A. Baayyee gaariidha. C. Gaariidha.

- B. Baayyee gariidha. D. Gadaanaadha.
21. Hawwatummaan meeshaalee deeggarsa guyyaa sanitti dhiyaate?
- A. Barattoonni miirri gmmchuu irratti muldhata.
B. Barattoonni ira caalaan miirri gammachuu irratti muldhata.
C. Walakkan isaanii miirri gammchuun irratti muldhata.
D. Barattoonni hundi miirri gammachuun irratti hinmuldhatu.
22. Barattoonni barnoota guyyaa meeshaalee deeggarsa barnootaan barnoota baratan dhuma barnootaa irratti gaafii barsiisaan gafatuuf deebiin isaan kennan.
- A. Baayyee baayyee saffisaaniidha. C. Gadaanaadha.
B. Baayyee saffisaadha. D. Baayyee

DABALEE- ‘B’ sakatta’a dookumentii
YUNIVERSITII ADDIS ABABAA MUUMMEE AFAAN OGBARRUUF
FOOKILOORII OROMOO KOLLEEJII NAMOOMAA, QO’ANNOO
AFAANII, JOORNAALIZIMIIFI QUUNNAMTIITTI

Dookumentiiwwan Kajeelcha Barsiisaafi silabasiirraa funaanaman

Dookimantiiwwan silabasiifi qjeelcha barsiisaa bara 2007 maxxanfamanii bahan irraa funaanamanii dha.isaanis, qabatama ittfayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa qaaccessuuf gahee guddaa kan qaban waan ta’eef akka ragaatti dabalee kanatti maxxanfamuudhaan dhiyaataniiru.

1. Meeshaalee deeggarsa barnootaa silabasiifi qajeelcha barsiisaa keessa jiran sakatta’u

Dabalee “C”
Yuunivarsitii Addis Abeba Kolleejii Namoomaa,
Qo’annoo Afaanii, Joornaalizimiifi Qunnamtii Muummee
Afaan Oromoo, Ogbrruufi Fookloorii
Afgaaffii Barsiisotaa

1. Dhaabbanni ittileenjitan eessa?
A. Kolleejjii B. yunivarsitii C. kan bira yoo jiraate ibsa
2. Bara tajaajila keessanii meeqaa?_____
3. Barattoonni kutaa keessatti barsiiftan giddu galeessaan meeqa ta’u?

4. Dhaabbanni itti leenjitanitti waa’ee meeshaalee deeggarsa barnootaa akka koorsii ofdanda’e tokkotti fudhattaniirtuu?
A. Eeyyee B. lakkii
5. Gaafii arfaffaaf deebiin keessan “eeyyee” yoo ta’e erga hojii seentanii deeggarsii isinii godhe?
A. Baayyee baayyee gaarii C. Gaariidha
B. Baayyee Gaarii D . Hamma Takko E. Homaa nadeeggarree
6. Meeshaalee deeggarsaan fayyadamanii barsiisuun fayidaa qaba jettanii yaadduu?
7. Barnoota afaanii meeshaalee deeggarsaan deeggaramanii dhiyeessuun barataaf, barsiisaaf faayidaa qabaa? Maaliif?
8. Meeshaaleen baru barsiisuu(silabasiifi qajeelcha barsiisaa) barnootaa meeshaalee deeggarsa barnootaan fayyadamuuf deeggarsa qabu? Maaliif?
9. Meeshaalee baru barsiisuu (silabasii, qajeelcha barsiisaafi kitaaba barataa) irra caalaa isa kamiin fayyadamtu?
10. Meeshaaleen deeggarsa barnootaa ittifayyadantan eessaa argattu? Akkamitti argattu?
11. Hojii baru barsiisuu irratti osoo jirtan meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee leenjii hojii irraa fudhataniitu? Eenyuun qophaa’e?
12. Guca to’annaa ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa manni barumsaa qopheesse ilaalchisee yaada maal qabdu?

13. Adeemsa baru barsiisuu keessatti meeshaalee deeggarsa barnootaan erga tajaajilamtaniin booda barnoonni guyyaa barattootaaf ifa ta'uu isaa maaliin beektuu?
14. Mana barumsaa keessatti barnoonni Afaan Oromoo tamsaasa raadiyoo qabaa? Tajaajila maaliif oola? Bu'aan teknoolojii biro jiruu?
15. Mana barumsaa keessan keessatti barnoota Afaan Oromoof meeshaalee deeggarsaa tajaajilan raadiyoon ala meeshaaleen elektirooniksii biroo jiruu?
16. Deebiin gaafii kudha shanaffaa eeyyee yoo ta'e akkamitti argaman? Eenyuun bitaman?
17. Mana barumsaa keessan meeshaalee deeggarsa barnootaan fayyadamuuf kan gargaaran bu'aaleen elektirooniksii mijatoon jiru?
18. Meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee barsiisonni mana barusaa wajjiin yaada waljijjiiran jiruu?
19. Itti fayyadama meeshaalee deeggarsa barnoota Afaan Oromoo ilaalchisee rakkoon isin mudate jiraa? Yoo jiraate maal fa'i?
20. Gosti meeshaalee deeggarsaa irra caalaatti fayyadamtan gosa akkamiti?
21. Gosti meeshaalee deeggarsaa ittifayyadamtan kaayyoo barnoota afaanii isa kam galmaan gahuufi? Maaliif?
22. Of duraaf ittifayyadama meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee ta'uufi wanta godhamuu qabu irratti yaanni isin qabdan maalii?

Dabalee “D”

Waraabbii Sagalee Irraa Gara Barreeffamaatti Kan Jijjiirame Afgaaffii Barsiisotaa

Gabatee “A” yeroon afgaaffii fudhateefi guyyaa itti adeemsifame

Gafatantoota	B1	B2	B3	B4
Guyyaa afgaaffiin itti adeemsifame	29-8-2010	22-8-2010	15-8-2010	6-8-2010
Yeroon afgaaffiin ittifudhate	7:00-7:25	7:30-7:58	7:15-7:45	10:20-10:50

Gaaffii tokkoffaa: Dhaabbanni itti leenjitan eessa?

B1 hanga B4 kolleejjii kana jechuun barsiisonni hundi koolleejjii keessaa bahan.

Gaaffii lammaffaa: Tajaajilli keessan meeqa?

B1: Shan

B2: Jahaa

B3: Sagal

B4: Torba

Gaaffii sadaffaa: Barattoonni kutaa keessatti barsiifatan giddu galeessaan meeqa ta’u?

B1: Soddonii shan

B2: Digdama

B3: Shantama

B4: Afurtamii shan

Gaaffii arfaffaa: kolleejjii leenjitanitti meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee koorsii ofdanda'e fudhataniirtu?

B1: Hinfudhanne

B3: Hinfudhanne

B3: Hinfudhanne

B4: Hinfudhanne

Gaaffii shanaffaa: gaaffii lakkoofsa arfaffaaf deebiin keessan eeyyee yoo ta'e erga gara hojii seentanii gargaarsa maal isinii godhe?

Hunduu lakkii waan jedhameef hingaafatamne.

Gaaffii jahaffaa: Meeshaalee deeggarsaan fayyadamanii barsiisuun fayidaa qaba jettanii yaaddu?

B1: Eeyyee qaba.

B2: Eeyyee faayidaa guddaa qaba.

B3: Eeyyee faayidaa olaanaa qaba.

B4: Eeyyee faayidaa guddaa qaba.

Gaaffii torbaffaa: Barumsa afaanii meeshaalee deeggarsa barnoora afaaniin deeggaramanii brsiisuun barsiisaaf barataaf faayidaa qabaa?

B1: Barataaf barnooticha hubatamaafi qabatamaa gochuuf isaan gargaara. Barsiisaaf yeroo qusata lammaffaa dadhabbii hambisa

B2: Barataaf barnootichi qabatamaa akka isaaniif ta'u isaan gargaara. Barsiisaaf qabxii xiyyeeffannoo ittiin argachuuf isaan gargaara.

B3: Barataaf barnooticha gochaan deeggarananii akka baratan isaan gargaara; akkasumas barnooticha haala salphaan akka isaan hubatan isaan gargaara. Barsiisaaf yeroo qusata; akkasumas, humna qusata.

B4: Barataaf qabiyyee guyyaa guyyaa haala salphaan akka hubatan godha; barsiisaaf barnooticha haala salphaan barattoota akka hubachiisu isa gargaara.

Gaaffii saddeettaffaa: Meeshaaleen baru barsiisuu (silabasii, qajeelcha barsiisaafi kitaaba barataa) meeshaalee deeggarsaan fayyadamuuf gahee qabu? Maaliif?

B1: Faayidaa qabu; garuu, qajeelchii barsiisaafi kitaaba barataa kutaa torbaafi saddeet meeshaalee deeggarsaa fayyadamii jedhe ifaan kaa'e hinqabu.

B2: Gahee qabu; haa ta'u malee, qajeelchii barsiisaa bara 2007 qophaa'e dhufe meeshaalee deeggarsaa gosa kana fayyadami jedhe ifaan kaa'e hinqabu.

B3: Duraan meeshaalee faayidaa qabu ture; garuu, qajeelchi barsiisaafi silbasiin dhiyoo kana bahan meeshaalee deeggarsaa fayyadamuuf gahe hinqaban.

B4: Qajeelchi barsiisaafi silbasiin mala baruu barsiisuu fayyadamu qabnu nutty hima malee, meeshaalee deeggarsaa qabiyyee kanaaf fayyadami jedhu ifaan taa'e hinjiru.

Gaaffii saglaffaa: Meeshaalee baru barsiisuu irra caalaa itti fayyadamtan kami?

B1: Kan irra irra caalaa fayyadamu kitaaba barataati.

B2: kitaaba barataati.

B3: kan ani irra caalaa fayyadamu kitaaba barataati.

B4: kitaaba barataati.

Gaaffii kurnaffaa: Meeshaalee deeggarsaa ittifayyadamtan eessaa argattu? Akkamitti argattu?Fayyadamuufis rakkoon isin mudate jira?

B1: Ofii keenya qopheessuunii yoo ta'u rakkoo bajataa qabna; daree ofdanda'a afaanii dhibu.

B2: Barattoonni akka fidan ajajuufi ofii koo qopheessuun yoo ta'u rakkoo bajataa qaban; daree afaanii ofdanda'aan dhabamu.

B3: Barattoonni akka fidan gochuufi ofii koo qopheessuun yoo ta'u rakkaa bajataa qabana;

B4: Barattoonni akka fidan gochuufi ofii koo qopheessuun yoo ta'u rakkoo bajataa qabna.

Gaaffii kudha tokkoffaa: Ogummaa barsiisummaa irra osoo jirtan waa'ee meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee leenjii hojii irraa fudhattaniirtu?

B1: Hinfudhanne

B2: Hinfudhanne

B3: Hinfudhanne

B4: Hinfudhanne

Gaaffii kudha lammaffaa: Meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee gucagamaaggamaa barsiisotaa irra jiraachuu isaatiif yaanni qabdan maalii?

B1: Barsiisonni meeshaalee deeggarsaa irratti sochii akka godhaniif gargaara.

B2: Barsiisonni ittifayyadama meeshaalee deeggarsaa akka qabaataniif gargaara.

B3: Barsiisaan meeshaalee deeggarsaatti akka fayyadamuuf kaka'uumsa uuma.

B4: Qaamuma meeshaalee deeggarsaa ittifayyadamaa jiru addaan baasuuf malee faayidaa bira hinqabu.

Gaaffii kudha sadaffaa: Meeshaalee deeggarsaa kutaa keessatti erga ittitaajilamtanii booda barnoonni guyyaa barattootaaf ifa ta'u isaa maaliin adda baafu?

B1: Hojii daree kennudhaaniifi gaafilee garagaraa gaafachuudhaan adda baafanna.

B2: Gaafilee garagaraa gaafachuun adda baafadha.

B3: Gaafilee adda addaa qabiyyee saniin walfakkaatuu gaafachuun adda baafadha.

B4: Gaafilee adda addaa gaafachuun adda baafadha.

Gaaffii kudha arfaaffaa: Mana barumsaa keessan keessatti tamsaasni raadiyoo jira?

B1: Tamsaasnii raadiyoo hinjiru.

B2: Hinjiru

B3: Hinjiru

B4: Gama mana barumsaa keenyaan tamsaasni raadiyoo hinjiru.

Gaaffii kdha shanaffaafi kudha jahaffaa: Mana barumsaa keessan keessatti itti fayyadama meeshaalee deeggarsaa afaan oromoo raadiyoon ala meeshaaleen elektirooniksii biro jiru?

B1: Hinjiru

B2: Hinjiru

B3: Hinjiru

B4: Hinjiru

Gaaffii kudha torbaffaa: Mana barumsaa keessan keessatti meeshaalee deeggarsaa fayyadamuuf meeshaaleen teknoolojii mijatoon jiru?

B1: Hinjiru

B2: Hinjiru

B3: Hinjiru

B4: Hinjiru

Gaaffii kudha saddeettaffaa: Itti fayyadama meeshaalee deeggarsaa irratti ilaalchisee barsiisonni yaada mana barumsaa wajjiin waljijjiiran jiru?

B2: Yeroo yeroon mariin nigodhama garuu, fooyyeen tokkollee hinjiru.

B2: waljijjiirra garuu, hojii irra hinoolu.

B3: Yaanni nijijjiirama garuu, gama dhiyeessaan hanqinni jira.

B4: Yaada waljijjiirra garuu, erga mari'anne kaanuu meeshaalee ittiin hojjannu hinargamu.

Gaaffii kudha saglaaffaa: Itti fayyadama meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee rakkoon isin mudate jira?

B1: Qabiyyee barsiifnu saniif meeshaaleen deeggarsaa akka salphaatti hinargamu.

B2: Meeshaalee deeggarsaa qabiyyee barnootaaf barbaannu mana barumsaa keessaa dhibu.

B3: Meeshaalee deeggarsaa itti fayyadamuu barbaannu hundaa argachuu hindandeenye.

B4: Meeshaalee qabiyyee keenyaaf barbaannu handhuura gabbisaa keessaa dhibu.

Gaaffii digdamaffaa: Meeshaalee deeggarsaa irra caalaatti fayyadamtan gosa kami?

B1: Kan ani irra caalaatti fayyadmu meeshaalee deeggarsaa ijaan muldhatan.

B2: Meeshaalee deeggarsaa ijaan muldhatan.

B3: Kan ijaan muldhatan.

B4: Kan irra guddeessa ani fayyadamu meeshaalee deeggarsa ijaan muldhatan.

Gaaffii digdamii takkoffaa: gosti meeshaalee deeggarsaa itti fayyadamtan kaayyoo barnootaa isa kam galmaan gahuuf?

B1: Barreessuufi dubbisuu

B2: Barreessuufi dubbisuu galmaan gahuuf.

B3: Barreessuufi dubbisuu

B4: Meeshaalee deeggarsaa isa tokkoof dhiyaatu isa biraa bakkaan gahuu danda'a kanaafuu qabiyyee hundumaa galmaan gahuuf.

Gaaffii digdamii lammaffaa: Ofduraaf meeshaalee deeggarsa barnootaa ilaalchisee ta'uufi wanta godhamuu qabu irratti yaanni isin qabdan maali?

B1: barsiisotaaf leenjiin waa'ee meeshaalee deeggarsaa ilaalchisee kennamuu qaba; akkasumas, baajanni ramadamuuf qaba. Dabalataanis barsiisonni hanga danada'ame meeshaalee deeggarsaan deeggramanii osoo barsiisan.

B2: barsiisonni meeshaalee deeggarsaan deeggaramanii barnootaa osoo barsiifne jedha; akkasumas qaamni dhimmii isaa ilaallatuu waa'ee meeshaalee deeggrsaa kana xiyyeeffannoo osoo itti kenne.

B3: ofduraaf qabiyyeewwan hunda meeshaalee deeggarsaan tajaajilamne osoo barsiifne jedha.

B4: qaamni dhimmi isaa ilaallatu hundi osoo qindaa'ee waa'ee meeshaalee deeggarsaa irratti dalage gaariidha.

Waraqaa Mirkaneeffannaa

Ani qorataan maqaaniifii Mallattoon koo armaan gaditti eerame, qorannoon kun kan koo ta'uu isaatiifi, kanaan duraas Yuunvarsitii kamiyyuu keessatti qorannoo eebbaaf kan hindhihaannee ta'uusaa, akkasumaas, wabiileen qorannoo kanaaf dubbise haala seera qabeessa ta'een fudhadhee wabii keessattis kaa'uu koo nan mirkaneessa.

Maqaa _____

Mallattoo _____

Guyyaa _____

Barataa: Sintaayyoo Nugusee waraqaa qorannoo isaa haala seera qorannoo eegeen qopheessuun isaafi ofittisuu (deffense) muummeef galchuu isaa ani gorsaan mallattoo kootiin mirkaneesseera.

Maqaa Gorsaa _____

Mallattooo _____

Guyyaa _____